

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN İKTİSADİ ETKİLERİ: BELARUS
ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Siavil ALİYEVA

Ankara, 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ) ANABİLİM DALI

GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN İKTİSADİ ETKİLERİ: BELARUS
ÖRNEĞİ

Tezli Yüksek Lisans

Siavil ALİYEVA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. N. Semih ÖZ

Ankara,2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ) ANABİLİM DALI

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN İKTİSADİ ETKİLERİ: BELARUS ÖRNEĞİ

Tezli Yüksek Lisans

Siavil ALİYEVA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. N. Semih ÖZ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ:

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. N. Semih ÖZ

Prof.Dr. Selda AYDIN

Prof. Dr. Serdal BAHÇE

Tez Savunması Tarihi: 24.06.2021

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. N. Semih ÖZ danışmanlığında hazırladığım “Gümrük Birliği'nin İktisadi Etkileri: Belarus Örneği (Ankara.2021)” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Adı-Soyadı ve İmza

SİAVİL ALİYEVA

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan, kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan, yüksek lisans üniversite hayatımın döneminde bana kattığı her bilgi için değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. **N. Semih ÖZ**'e sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Ayrıyeten bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde akademik destek, kaynak ve yöntem açısından bana sürekli yardımda bulunarak yol gösteren ve her sorun yaşadığımda destek çıkan kıymetli arkadaşım Arş. Gör. **Aysel Doğan**'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimim boyunca yardım ve bilgi ile bana sürekli destek olan başta Sosyal Bilimler Enstitüsü olmak üzere Maliye bölümündeki tüm hocalarıma teşekkür ederim.

Bu tez çalışmam boyunca manevi destek, bilgi ve tecrübeleri ile bana sürekli destek olan Doktora adayı (Koç Üniversitesi) **Yury Katliarou**'ya teşekkürü bir borç bilirim. Eğitimi bitirebilmesi için bana destek çıkan başta **Seher Kaya, Kadir Aksoy ve Ergün Kurt**'a olmak üzere tüm iş arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Hayatımda her zaman yanımda olan ve destek çıkan, özellikle yurtdışında eğitime izin veren ve sağlayan aileme (**Sevinç Aliyeva, Hazair Aliyev ve Usenia Konyul**) sonsuz teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISITLAMALAR	iii
TABLolar LİSTESİ	v
GRAFİKLER LİSTESİ	vii
RESİMLER LİSTESİ	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ENTEGRASYON VE GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİLERİ

1.1 KÜRESELLEŞME ALTINDA EKONOMİK ENTEGRASYONUN GELİŞİM SÜRECİ.....	4
1.2 EKONOMİK ENTEGRASYON: TANIMI VE ÖZELLİKLERİ	10
1.2.1 Tanımı.....	10
1.2.2 Ekonomik Entegrasyonun Özellikleri	13
1.2.3 Entegrasyon Süreçlerinin Aşamaları ve Koşulları.....	14
1.3 GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİLERİ VE ETKİLERİ	21
1.3.1 Statik Etkileri.....	22
1.3.2 Dinamik Etkileri	33

İKİNCİ BÖLÜM

BELARUS, RUSYA VE KAZAKİSTAN GÜMRÜK BİRLİĞİ'NDEN AVRASYA

EKONOMİK BİRLİĞİ'NE DÖNÜŞÜM VE DEĞERLENDİRMESİ

2.1 GÜMRÜK BİRLİĞİ 'NDEN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ'NE OLUŞUM SÜRECİ, NEDENLERİ, ANLAŞMA VE ANA YETKİLERİ.....	39
2.1.1 Gümrük Birliği: Oluşum Süreci ve Nedenleri.....	39
2.1.2 Avrasya Ekonomik Birliği: Anlaşma ve Kurumlar	43
2.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ'N ÜYE ÜLKELERİN EKONOMİK PROFİLLERİ.....	44
2.2.1 Rusya	45
2.2.2 Kazakistan	49

2.2.3 Belarus	51
2.3 ENTEGRASYONUN BAŞARI ŞARTLAR AÇISINDAN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ.....	54
2.4 AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ'NİN İKTİSADİ ETKİLERİ	61
2.4.1 Gümrük Birliğine Üye Ülkelerin 1996- 2006 Dönemi Ekonomik Göstergeleri ...	62
2.4.2 Gümrük Birliğine Üye Ülkelerin 2007- 2018 Dönemi Ekonomik Göstergeleri ...	70
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN BELARUS ÜZERİNDEKİ İKTİSADİ ETKİLERİ	
3.1 BELARUS EKONOMİSİ ÜZERİNDE STATİK ETKİLERİ	83
3.2 BELARUS EKONOMİSİ ÜZERİNDE DİNAMİK ETKİLERİ.....	88
3.2.1 Rekabet Üzerindeki Etkileri	88
3.2.2 Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri	95
3.2.3 Büyüme Üzerindeki Etkileri.....	103
3.2.4 Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri	107
3.2.5 Tarife Üzerindeki Etkiler.....	114
3.2.6 Bütçe ve Dış Ticaretten Alınan Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkileri	124
3.2.7 Tarife Dışı Engeller (Non-Tariff Barries)	128
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	135
KAYNAKÇA	140
EK	149
ÖZET	157
ABSTRACT	158

KISITLAMALAR

AB	:Avrupa Birliği
AEB	:Avrasya Ekonomik Birliği
AEK	:Avrasya Ekonomik Komisyonu
ARM	:Ermenistan
ASEAN	:The Association of Southeast Asian Nations
BDT	:Birleşik Devletler Topluluğu
BLR	:Belarus
CIA	:Central Intelligence Agency
DB	:Dünya Bankası
DOLAR (ABD DOLARI):	Amerika Birleşik Devletleri Doları
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü
DYY	:Doğrudan Yabancı Yatırım
GATT	:General Agreement on Tariffs and Trade
GB	:Gümrük Birliği
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KGZ	:Kırgız Cumhuriyeti
KZ	:Kazakistan
LPI	:Logistics Performance Index
MERCOSUR	:Southern Common Market
MFN	:Most Favoured Nation
MLN	:Milyon
MLR	:Milyar
NAFTA (USMCA)	:North American Free Trade Agreement (United States-Mexico-Canada Agreement)

OECD	:Organisation for Economic Co-operation and Development
OGT	:Ortak Gümrük Tarifesi
RCA	:Revealed comparative advantages
RO	:Regonal orientation
RU	:Rus Federasyonu
SPS	:Sanitation and Phytosanitation
STB	:Serbest Ticaret Bölgesi
TBT	:Technical Barriers to Trade
TC	:Trade Creation
TD	:Trade Diversion
TDE (NTB)	:Tarife dışı engeller (Non-Tariff Barries)
UNCTAD	:United Nations Conference on Trade and Development

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Meade Teorisi Çerçevesinde Gümrük Birliği Oluşumu, Örnek Verileri.....	27
Tablo 2. Meade Teorisi Çerçevesinde Gümrük Birliği Oluşumu, İkinci Örnek Verileri.....	28
Tablo 3. Gümrük Birliği'nin (Avrasya Ekonomik Birliği'nin) Oluşum Süreci.....	41
Tablo 4. Rusya 2018 yılı Ekonomik Profili	47
Tablo 5. 2018 yılı Kazakistan Genel Ekonomik Profili, OECD,DB,CIA	50
Tablo 6. Belarus 2018 yılı Ekonomik Profili.....	53
Tablo 7. Gelir Seviyesine Göre Ülkelerin Sıralaması, 2019.....	56
Tablo 8. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Ulaştırma Ve İletişim Altyapı Verileri,	58
Tablo 9. LPI Global Sıralaması	59
Tablo 10. 2005-2018 Avrasya Ekonomik Birliği'nin Doğrudan Yabancı Yatırım girişleri, mln dolar ve GSYH^ye, %	61
Tablo 11. Kişi Başı GSYH, 1995-2006 dönemi, ABD doları	65
Tablo 12. Satınalma Gücü Paritesi ile Kişi Başı GSYH ,1996-2006, ABD doları	66
Tablo 13. DYY Girişleri, mln ABD doları. 1995-2006	68
Tablo 14. Gümrük Birliği'nin Dış Ticaret Hacmi, mlr ABD doları, 2009-2011 dönemi.....	73
Tablo 15. Avrasya Ekonomik Birliği Büyüme Oranları, 2018-2019,%	74
Tablo 16. Avrasya Ekonomik Birliği Nominal Kişi Başı GSYH Verilerin Karşılaştırılması, ABD doları	76
Tablo 17. Avrasya Ekonomik Birliği DYY Girişleri, 2007-2018, mlr ABD doları	78
Tablo 18. DYY Girişleri 1995-2006/2007-2018, milyar ABD doları	79
Tablo19. Gümrük Birliği Karşılıklı Dış Ticaret, 2010-2019, milyar ABD doları.....	81
Tablo 20. 2000-2019 İthalat Talebinin Gelire Bağlı Esnekliği	85
Tablo 21. 2009 ve 2018 yılı RO ve RCA Endekslerin Karşılaştırılması	87
Tablo 22. Belarus'un Gümrük Birliği ile Yapılan Dış Ticaret Verileri, 2000-2019	92

Tablo 23. Belarus'un Genel ve GB ile Yapılan İhracat/İthalat Karşılama Oranı, 2000-2019	93
Tablo 24. Gümrük Birliği'ne İhracatın Dağılımı, %, 2016-2019	95
Tablo 25. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Stoku ve GSYH'ya Oranı 2000-2018 dönemi.....	96
Tablo 26. Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri, milyar ABD doları.....	97
Tablo 27. Belarus ve Avrasya Ekonomik Birliği DYY Akışı ve Stoku, 2009 ve 2018 yılı karşılaştırılması.....	99
Tablo 28. Belarus Büyüme Oranları 2000-2018 yıllar, mln dolar.....	104
Tablo 29. 2000-2019 Belarus Dış Ticaret Hacmi, mln dolar; GB Payı,%	109
Tablo 30. AEB Karşılıklı Ticaret Verileri, 2010-2018 dönemi, mln dolar ve GB Payı, %	111
Tablo 31. Belarus Genel ve GB İle Yapılan Dış Ticaret Karşılama Oranı, 2000-2019,%.....	112
Tablo 32. Ortak İthalat Vergisinin Uygulanması açısından Tarifelerin değişimi, % ..	115
Tablo 33. Gümrük Vergilerin Ürün Hatlarına Göre Dağılımı,%.....	115
Tablo 34. Gümrük Tariflerin Değişim Sonucunda Beklenti Ve Ex Post Verilerinin Karşılaştırılması.....	118
Tablo 35. AEB Ülkelerin MFN Tariflerinin Oranları,%	121
Tablo 36. Belarus Dış Ticaret Vergilerinin Hasılatı, 2009-2018, milyon ABD doları	125
Tablo 37. Bütçe Gelirlere Göre Dış Ticaretten Alınan Vergileri, 2005-2018,%.....	126
Tablo 38. Bütçe Gelirleri, Vergi Gelirleri Ve Dış Ticaretten Alınan Vergileri GSYH'ya oranla.....	127
Tablo 39. Tarife Dışı Engeller Kaldırılması Durumunda Ortaya Çıkabilecek Sonuçlar	132

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Ticaret Yaratma ve Ticaret Saptırma Etkileri	25
Grafik 2. Rusya Dış Ticaret Sektörel Dağılımı	48
Grafik 3. 2019 yılı Kazakistan Dış Ticaret Bileşimi	51
Grafik 4. 2019 yılı Belarus Dış Ticaretin Bileşimi, Belstat	54
Grafik 5 Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerin Enflasyon Oranları, 1996-2006, %.....	63
Grafik 6. Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerin Büyüme Oranları, 1996-2006,%.....	63
Grafik 7. Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerin GSYH Verileri, 1996-2006,mln dolar .	64
Grafik 8. Avrasya Ekonomik Birliği İşsizlik Oranları, 1995-2006,%.....	67
Grafik 9. 2007-2019 Dönemi Enflasyon Oranları,%, Dünya Bankası	71
Grafik 10. Avrasya Ekonomik Birliği GSYH Büyüme Oranları, 2007-2018 dönemi,%, DB.....	72
Grafik 11. Avrasya Ekonomik Birliği GSYH verileri, 2007-2018, mln dolar,DB.....	74
Grafik 12. Avrasya Ekonomik Birliği Kişi Başı GSYH, 2007-2018, ABD doları.....	75
Grafik 13. Avrasya Ekonomik Birliği İşsizlik Oranları, 2007-2019 dönemi, %,DB	77
Grafik 14. Avrasya Ekonomik Birliği'nin 2010-2019 dönemi Üçüncü Ülkeler ile Yapılan Dış Ticaret Verileri, mlr ABD doları	80
Grafik 15. GB'ne Yapılan İhracatın Sektörel Bileşimi	94
Grafik 16 . DYY Girişleri Bir Önceki Yılına Göre Büyüme, %	98
Grafik 17. DYY Girişleri GSYH'ya %, Entegrasyon Oluşumlar ile Karşılaştırılması ..	99
Grafik 18 DYY Girişlerinin Dünya'daki Payı, Avrasya Ekonomik Birliği Diğer Ekonomik Oluşumlar ile Karşılaştırılması, 2018.....	100
Grafik 19. DYY Girişlerinin Coğrafik Dağılımı. 2010 ve 2015 yılı Karşılaştırılması.	101
Grafik 20. 2018 yılı Belarus'un DYY'nin Coğrafik Dağılımı	102
Grafik 21. Gümrük Birliği'nin Üye Ülkelerin Büyüme Oranların Dönemsel Karşılaştırılması	106

Grafik 22. AEB Karşılıklı Ticaret Hacmi, mln dolar ve Bir Önceki Yılına Göre	
Büyüme,%, AEK	108
Grafik 23 AEB Karşılıklı Ticaretteki Üye Ülkelerin Payları. 2010-2019,%, AEK	108
Grafik 24. AEB Üçüncü Ülkeler ve Gümrük Birliği ile Yapılan Dış Ticaret Hacminin	
Payı Karşılaştırılması, 2010 ve 2019 yılı, %	109
Grafik 25. Belarus'un Dış Ticareti Tüketim Türüne Göre Kompozisyonu, 2009 ve	
2017, %.....	113
Grafik 26. BDT Dışında Yapılan İthalat Payı,%	119
Grafik 27. Belarus'un Birleşmiş Devletler Topluluğu Dışında Dış Ticaret Hacmi	119
Grafik 28. Belarus Vergi Gelirlerinin Bileşimi, 2005 ve 2018 yılı	
Karşılaştırılması,%ı	125

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1 Ekonomik Entegrasyonun Aşamaları.....	20
Resim 2. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Haritası	57
Resim 3. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Yatırım Politikası	60

GİRİŞ

Son yıllarda uluslararası ilişkilerin gelişmesinde en önemli konulardan biri bölgesel ticaret oluşumları ve entegrasyon etkileridir. Günümüzde neredeyse her ülke en az bir entegrasyon oluşuma dahildir. Artan rekabet gücü, hızlandırılan ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımların artırılması gibi hedefler entegrasyon süreçlerinin başındadır. Dolayısıyla ekonomik entegrasyon ortaya çıktığı zaman ilk olarak olumlu etki beklenmektedir. Fakat olumlu sonuçların yanı sıra ekonomik entegrasyon olumsuz etkilere de yol açabilmektedir. Ayrıca ulusal egemenliği korumak adına küresel politikalara karşı olumsuz bir bakış açısı ortaya çıktığı vurgulanmaktadır.

Söz konusu ekonomik entegrasyon süreçleri Avrasya bölgesinde yıllardır gerçekleşmektedir. Özellikle Sovyet dönemi erdiği zaman Bağımsız Devletler Topluluğu çerçevesinde gerçekleşen siyasi, ekonomik ve kültürel görüşmeler sonucunda eski Sovyet Blokuna dahil ülkeler arasındaki güçlü 'bağ' korunmuştur.

1996 yılında, Belarus ve Rusya arasında 'Birlik Devleti' Anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu Anlaşma bugün halen sürdürülmektedir. Fakat Sovyet döneminden kalan ekonomik sorunları çözmek adına 1995 yılında Belarus, Rusya ve Kazakistan arasında ilk bir Gümrük Birliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu Anlaşma'ya 1996 yılında Kırgızistan, 1999 yılında ise Tacikistan da dahil olmuştur.

Ancak 1996 yılı Gümrük Birliği, genel olarak siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle başarısız olmuş ve 2000'lerde yeni bir adım atılmıştır. 2001 yılında kurulan Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun temel amacı Avrasya bölgesinde tek bir pazar kurmak idi. Fakat Gümrük Birliği çerçevesinde olduğu gibi, taraflar yükümlülükleri yerine getirmedikleri için 2007 yılında Gümrük Birliği'nin 'reorganizasyon' görüşmeleri başlamıştır.

Bu çalışmanın ana amacı, 2010 yılında oluşturulan Belarus, Rusya ve Kazakistan arasındaki Gümrük Birliği, sonra ise dönüştüğü Avrasya Ekonomik Birliği'nin Belarus ekonomisi üzerindeki iktisadi etkilerinin değerlendirilmesidir. Bu çerçevede ana soru 'Gümrük Birliği'nin oluşturulmasının Belarus ekonomisi için olumlu etkilere yol açıp açmadığı olmaktadır.

Amaca ulaşmak için çalışmada literatür taraması, sosyo-ekonomik verilerin toplaması, istatistik verilerin kullanıp analiz edilmesi, Balassa yöntemi, Yeats yöntemi yaklaşımlar kullanılacaktır.

Birinci bölümde ilk olarak ekonomik entegrasyon ve özellikle gümrük birliği ile ilgili literatür ele alınacaktır. Bu kapsamda Viner, Bhagwati, Meade, Balassa, Lipsey, Molle, Machlup, Robson, Pelkmans, Tinbergen'in çalışmaları ele alınacaktır. Ayrıca Avrasya Ekonomik Birliği'nin iktisadi etkileri ile ilgili Tarr, Knobel, Vinokurov, Corneiro, Tochitskaya, Shepotalo çalışmaları değerlendirilecektir.

İkinci bölümde ise Avrasya Ekonomik Birliği'nin oluşum süreci, nedenleri ve özellikleri tartışılacaktır. Ayrıca Birlik üyelerinin ekonomik profilleri, entegrasyonun başarı şartları açısından değerlendirilecektir. Ayrıca ikinci bölüm çerçevesinde Avrasya Ekonomik Birliği'nin ekonomik göstergeleri ve değerlendirilmeleri ele alınacaktır. Burada ilk olarak Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın 1995-2006 dönemi verileri, sonra ise 2007-2019 dönemi verileri analize edilecektir.

Üçüncü bölümde Gümrük Birliği'nin Belarus ekonomisi üzerinden ortaya çıkan iktisadi etkileri değerlendirilecektir. Burada ilk olarak, B. Balassa tarafından önerilen ithalat talebinin gelirindeki fiili esneklik yöntemi ve Yeats tarafından önerilen RO ve RCA endekslerinin karşılaştırılması yöntemi ile statik etkileri değerlendirilecektir.

Dinamik etkileri analize edildiğinde Gümrük Birliği ortaya çıktıktan sonra rekabet gücü, DYY girişleri, büyüme, dış ticaret, tarife, dış ticaretten alınan vergi ve bütçe üzerindeki gelişmeleri değerlendirilecektir. Ayrıca Gümrük Birliği (Avrasya Ekonomik Birliği) çerçevesinde uygulanan tarife dışı engeller politikası da ele alınacaktır.

Bu çalışma çerçevesinde Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, CIA, International Trade Statistics, UN Comtrade, UNCTAD, Avrasya Ekonomik Komisyonun İstatistiği, Belarus İstatistik ve Analiz Bakanlığı, Belarus Merkez Bankası, Rusya Federal İstatistik Kurumu, Kazakistan İstatistik Bakanlığı'nın resmi verilere dayalı olarak 1995-2019 dönemi için geniş taban verileri değerlendirilecektir.

Tez çalışması 3 bölüm, 39 tablo, 28 grafik, 3 resim ve 6 EK'ten oluşturulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ENTEGRASYON VE GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİLERİ

1.1 Küreselleşme Altında Ekonomik Entegrasyonun Gelişim Süreci

Yirminci yüzyıldan bu yana siyasi ve ekonomik süreçleri etkileyen temel faktörlerden biri küreselleşmedir. Üretim faktörlerinin ve özellikle sermayenin serbestleşmesi, finansal piyasaların gelişmesi, çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması, vergi oranlarının düşürülmesi ve genel olarak dünya ekonomisinin açık hale gelmesi küreselleşmenin önemli etkilerinden bazılarıdır. Fakat son zamanlarda küreselleşme nedeniyle ortaya çıkan finansal krizleri gibi olumsuz etkiler daha sık tartışılmaktadır.

Özellikle ulusal egemenliği korumak adına küresel politikalara karşı olumsuz bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Ancak görünen o ki küreselleşme çerçevesinde genişletilen işbirliğine dayalı politikalar gittikçe olumlu etkiler sunmakta ve dünya refahının artmasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla ‘küreselleşme’ tanımı, ‘ekonomik entegrasyon’ ve ‘uluslararasılaşma’ gibi tanımları ile birlikte tartışılmaktadır.

Bu üç tanım çerçevesinde ortak nokta ise farklı ekonomilerin dayanışması ve ticaretin serbestleştirilmesine yönelik politikalar söz konusu olmaktadır. Fakat ‘küreselleşme’ bunlardan en geniş tanım olarak karşımıza çıkmakta ve ulusal ekonomilerin küresel bir sisteme dönüşmesi anlamına gelmektedir.

Küreselleşme konusunda literatürde genel bir tanım bulmak güçtür. Küreselleşme, en basit anlamda, yerkürenin farklı bölgelerinde yaşayan insan, toplum ve devletler arasındaki iletişim ve etkileşim derecesinin ‘karşılıklı bağımlılık’ kavramı çerçevesinde giderek artması olarak tanımlanabilir (Bayar, 2008: 25).

Diğer deyimle, küreselleşme süreci, çok boyutlu bir süreç olmakta beraber, teknolojiadaki gelişmelerin de katkısıyla dünyanın iktisadi, kültürel, sosyo, siyasi gibi pek

çok alanını etkilemektedir. Bunun yanında küreselleşme de karşılıklı olarak bu alanlardan etkilenmektedir. Şöyle ki, küreselleşmenin geniş kapsamda farklı değişkenlerin etkisi altında olduğu ve bağımlı bir değişken olduğu unutulmamalıdır. Söz konusu siyasi, sosyo, teknolojik ve küresel sistemdeki diğer faktörlerin varlığı dikkate alınarak küreselleşmenin tanımı ve etkileri göz önünde bulundurulmalıdır.

Yukarıda ifade edildiği gibi, küreselleşme süreci dünyanın, tek bir küresel sisteme transforme edilmesi anlamına gelmektedir ve dolayısıyla farklı alanlar açısından tartışılabilmektedir. Fakat bu çalışmada küreselleşme çerçevesinde geliştirilen ekonomik entegrasyon süreçleri ve özellikle gümrük birliğinin ekonomik açısından ortaya çıkan etkiler göz önüne alınacaktır.

Tarihsel süreçte küreselleşmenin etkileri 1945-1950 sonrası dönemde ve özellikle 1980 sonrasında bilim adamları tarafından daha çok tartışılmaya başlanmıştır. 1990'larda küreselleşmenin etkilerinin daha geniş ve görünür hale gelmesiyle küreselleşme daha çok siyasi ve ekonomik alanda tartışılır olmuştur. Özellikle, Keynesyen politikalarının yarattığı sorunları aşmak adına 1980 sonrası neo-liberal politikaların da sürmesiyle beraber, hükümetler konuyu ulusal ölçekten çıkarıp küresel bir mevzu haline getirmişlerdir.

Bilindiği gibi, bugünkü küreselleşme temellerinin oluşturulması genel olarak İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında başlamıştır. O dönemde küreselleşmeye yönelik strateji üç temel unsurdan oluşuyordu:

- uluslararası güvenlik
- demokratikleşme
- ekonomik büyüme.

Bu hedeflere ulaşmak amacıyla Birleşmiş Milletler, IMF ve Dünya Bankası gibi ilgili kurumlar kurulmuştur. Bu dönemde GATT anlaşması ile temellini atılan Dünya Ticaret Örgütü de bu dönemin kurumlarındadır.

Ayrıca vurgulamak gerekir ki küreselleşme süreçleri bölgeselleşmeye de yol açmaktadır. Fakat küreselleşme ve bölgeselleşme politikaları ulusal politika ve ekonomik düzeni ile çelişebilmekte ve bunlar için tehdit oluşturabilmektedir. Örneğin, diğer ülke ekonomilerine olan bağımlılık küresel ekonomik krizlerden daha çabuk ve daha kolay etkilenme riskini de ortaya çıkarabilmektedir.

Bununla beraber serbest ticaretin gelişmesi küreselleşmenin teşvik eden bir güç olarak dünya ticaretini düzenleyen uluslararası kurumlar ve kuralların gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Konuyla ilgili ilk etkili kurallar GATT çerçevesinde ortaya çıkmıştır.

GATT

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin kalkınma çabalarına yardımcı olmak ve uluslararası ticaretteki serbestliği arttırmak amacıyla yeni kurumların oluşturulması yoluna gidilmiştir. Bu nedenle, 1944 yılında gerçekleştirilen Bretton Woods anlaşması çerçevesinde dış ekonomiyi güçlendirmek ve işbirliğini sağlamak için 3 uluslararası ekonomik örgütün kurulması planlanmıştır.

İlk iki örgütün kurulması gerçekleşmiştir. Bu örgütler Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) olarak bilinmektedir. Bunlara ek olarak kurulması planlanan üçüncü örgüt aynı zamanda Birleşmiş Milletler çerçevesinde özel bir ajans olarak Uluslararası Ticaret Örgütü (International Trade Organisation, ITO) adı verilen bir örgüt olacaktı. ITO kanun taslağı doğrudan uluslararası ticaretle ilgili konuların yanı sıra, işçi-işveren ilişkilerin standartlarını düzenleyen, malların tedariği ile ilgili sözleşmeler için kuralları belirleyen ve ticaretin serbestleştirilmesine yönelik işbirliğini sağlayan düzenlemeleri kapsamaktaydı.

Fakat 1946 yılında, ITO kanunun nihai onayından önce, belirli mallar üzerinde tarifelerin karşılıklı olarak indirimlerinde bulunmak amacıyla, 23 ülke müzakerelere başlamış. Müzakerelerin ilk turu büyük bir başarı ile sonuçlanmıştır: 45 bin gümrük tarifesi düşürülmüştür ve bu da yaklaşık 10 milyar dolarlık ticaret hacmini etkilemiştir, o

dönemde bu rakam küresel ticaret hacminin beşte biri idi (WTO, Reference Material , 2004, s 4).

Genel olarak bu görüşmeler sonucunda ‘geçici’ olarak nitelendirilen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır. Böylece, ITO kuruluş müzakereleri devam ederken, 23 ülke tarafından imzalanan GATT Ocak 1948 yılında yürürlüğe girmiştir. Fakat ‘geçici’ özelliğine rağmen GATT 1948-1994 yılları arasında uygulama gelmiş ve dünya ticaretinde genel kabul gören bir çerçeve oluşturmuştur (GATT Bilgilendirme Rehberi, 2009).

GATT, ‘Genel Anlaşma’ olarak da adlandırılan anlaşma, aşağıdaki temel ilkeleri öngörmektedir.

1. **‘ En çok kayırılan ülke kuralı’ (‘most favoured – nation treatment’, MFN).**

Bu ilkeye göre, bir üye ülke herhangi bir akite dayalı olarak taraflardan birisine ya da bir mal üzerinde tanıdığı tüm ticari ayrıcalıkları, yararları ve muafiyetleri derhal ve koşulsuz olarak tüm üye ülkelere uygulamak zorundadır. Bir başka deyişle, **‘ en çok kayırılan ülke kuralı’** üye ülkelerin ticari partnerleri arasında ayırım yapmamasını zorunlu kılmaktadır (GATT, Madde 1). Söz konusu, bu kuralın istisnaları vardır. Bunlar:

- a. Devletin güvenliğini sağlamak amacıyla MFN kuralının sınırlandırılması kabul edilmektedir;
- b. Bir gümrük birliği veya serbest ticaret bölgesi oluşumları, yani bölgesel ticaret anlaşmaları çerçevesinde sağlanan muafiyetler MFN kuralının istisnalarıdır;
- c. Gelişmekte olan ülkeler lehine gümrük muafiyetleri.

Bunun gibi uygulamalar anlaşmanın öngördüğü uygulamalardır.

2. **Ulusal muamele kuralı (National Treatment on Internal Taxation).** Bu kurala

göre ithal ve yerli mallar arasında ayırım yapılmamaktadır. Yani, iç pazarda yerli mallar için uygulanan ticaret kuralları, ticaret düzeni ithal mallar için de aynı olmalıdır. Fakat yerli üretimden gümrük vergisine eş bir vergi alınmamış olmasına rağmen, ithal mal

üzerinden gümrük vergisi alınması ulusal uygulama ilkesine aykırı bir durum değildir (GATT Bilgilendirme Rehberi, 2009).

3. **Ticarette ayırım gözetmeme ilkesi (Non-discrimination).** Bu ilkeye göre GATT'a taraf olan ülkeler bir diğer taraf ülkeye uyguladıkları kadar herhangi üye ülkelere de uygun bir düzeni koşulsuz olarak uygulamalıdır. Bu ilke aslında ilk ilke ile aynı düşünülebilir.

4. **Tarife yoluyla koruma ilkesi.** Ulusal ekonominin korunması miktar kısıtlamalarının yerine gümrük politikası aracılığı ile yapılmalıdır. Başka bir deyimle, GATT Anlaşması özellikle Tokyo Müzakereleri sonrasında tarife dışı engellerin yasaklanmasını öngörmüştür (fakat burada da istisnalar vardır).

5. **Gümrük tarifelerinin kademeli olarak indirilmesi.** Söz konusu, tarifelerin indirilmesi çok taraflı müzakereler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu müzakereler sonucunda 1947 yılından bu yana tarifeler önemli ölçüde düşürülmüştür. Örneğin, ilk tur sonucunda 45 bin gümrük vergisi indirilerek yaklaşık 10 milyar dolarlık ticaret etkilenmiştir. Kennedy round sonucunda ABD ile diğer üye ülkeler arasındaki karşılıklı ticari imtiyazlar sonucunda yaklaşık 40 milyar ABD dolarlık tarife tavizleri yapılmıştır.

6. **Ticaret anlaşmazlıklarının görüşülmesi ve müzakereler yoluyla çözülmesi.** GATT çerçevesinde üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi ve aynı zamanda GATT'ın temel amaçlarına ulaşabilmesi için taraflar bir araya gelip ortak kararlar almaktadır. Bu ilkeye göre bu süreç müzakereleri yoluyla gerçekleştirilmektedir.

7. **Saydamlık (Transparency).** Bu ilkeye göre üye ülkelerin ticarette uyguladıkları tüm düzenlemelerin anlaşmanın tarafı olan ülkeler tarafından da bilinmesi gerekmektedir.

8. **Karşılıklılık (Reciprocity).** Bu ilke verilmekte olan tavizlerin anlaşmaya dahil olan ülkelere karşılıklı olarak verilmesine dayanmaktadır.

GATT'ın temel amacı uluslararası ticaret çerçevesinde engellerin azaltılması idi. Bu hedefe ulaşmak için 1994 yılına kadar yapılan farklı müzakereler sonucunda başlangıçtaki 'geçici' GATT Anlaşması uluslararası bir örgüte dönüşmüştür.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

1948-1994 döneminde GATT dünya ticaretinin büyük bir kısmı için geçerli kuralları içeriyordu. GATT iyi düşünülmüş ve oldukça etkili ekonomik araç olduğunu kanıtlamış bir kuruluştur. Fakat 80'lerde GATT sistemi radikal reformlara ihtiyaç duymuştur. Bu da Uruguay müzakerelerine yol açıp DTÖ'nün kurulmasını sağlamıştır (EK 1).

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası ticaretin gelişmesinde en önemli 'adım'lardan biri 1 Ocak 1995 yılında oluşturulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) olduğu düşünülmektedir. GATT temelinde oluşturulan DTÖ, GATT döneminde yapılan müzakereler ve rauntlar yoluyla ortaya çıkmıştır. EK 1'de gösterildiği gibi GATT, müzakereler sonucunda dünya ekonomisini daha liberal hale getirilmesi ile birlikte güçlü ve çok taraflı ticaret sisteminin kurulmasına yardımcı olmuştur.

DTÖ, GATT'ın temelinde yürütülen bir organizasyondur. Kurallarının temeli ise GATT çerçevesinde yer alan temel ilkeler ile müzakereler sırasında elde edilen anlaşmalardan oluşturulmaktadır.

DTÖ çerçevesinde alınan kararlar ve kabul edilen kurallar GATT'tan farklı olarak sadece mallar için değil, aynı zamanda hizmet ve fikri mülkiyet için de geçerlidir. Söz konusu DTÖ'nün temel çerçevesi aşağıdaki anlaşmalar üzerinden oluşturulmuştur:

- Anlaşmaya taraf olan ülkeler serbest ticaret ilkelerini ve anlaşma çerçevesinde yer alan istisnaları kabul etmektedirler.
- Ticaretin önündeki gümrük vergilerinin düşürülmesi ve diğer engellerin ortadan kaldırılması için ülkeler bireysel olarak taahhütleri tanımaktadırlar.

- Uyuşmazlık olduğu durumda anlaşmada belirlenmiş çözüm prosedürleri uygulanmaktadır.
- Gelişmekte olan ülkeler için özel programlar tanımlanmaktadır.
- Ticaret politikalarının saydam ve ulaşılabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Bunun için hükümetlerin ticaret politikası hakkında alınan tedbirler, yasa değişikliklerinin DTÖ'ye bildirilmesi yoluyla ve düzenli olarak ulusal ticaret politikası raporlarının sunulması yoluyla gerçekleştirilmektedir.

Genel olarak DTÖ, küresel ölçekte ülkeler arasındaki ticaretin kurallarını belirlemektedir. Fakat onun işlevi daha geniş bir çerçevede tartışılmaktadır. Örneğin, DTÖ ticaret açıklığı (trade openness) sağlamayı hedefleyen bir kuruluştur. Aynı zamanda DTÖ ticaret koşulları, politikaları konusunda farklı hükümetler arasındaki anlaşmaları sağlayan bir müzakere formu ve ticaret anlaşmazlıklarının çözülmesini sağlayan bir kuruluştur. Esasen, DTÖ üye devletlerin birbirleriyle yaşadıkları ticari sorunların çözülmesini sağlayan bir kuruluştur. Örgütün temel amacı ise serbest ticaretin teşvik edilmesinin maksimum seviyeye getirilmesidir.

1.2 Ekonomik Entegrasyon: Tanımı ve Özellikleri

1.2.1 Tanımı

Uluslararası iş bölümü süreci ister istemez ülkeler arasındaki işbirliğini doğurur. Küreselleşme sürecinde ve özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da meydana gelen ekonomik daralma ve dünya ticaretinin serbestleştirme eğimlerinin artmasıyla ekonomik entegrasyonun süreçleri daha sık tartışılmaya başlanmıştır.

Fakat vurgulamak gerekir ki ekonomi literatüründe ekonomik bütünleşmenin kesin bir tanımı yoktur. Ancak bütünleşmenin temel amacı refahı arttırmaktır. Bununla

birlikte, bu hedefe ulaşmak için genel olarak kabul edilen bir yöntem konusunda da ortak bir anlaşmanın olmadığı söylenebilir.

Balassa ekonomik entegrasyonu hem bir süreç olarak hem de bir ‘gidişat’ (state of affairs) olarak tanımlamıştır. Balassa’ya göre ekonomik entegrasyon bir süreç olarak, farklı ulusal devletlere ait ekonomik birimler arasındaki ayrımcılığı ortadan kaldırmak için alınacak önlemleri kapsamaktadır; ekonomik entegrasyon bir ‘gidişat’ olarak ise ulusal ekonomiler arasındaki ayrımcılığın çeşitli formlarının yokluğu ile temsil edilebilmektedir (Balassa, 1961:174). Genel olarak, Balassa’ya göre ekonomik entegrasyon, politik ve ekonomik unsurların birleşmesi yoluyla uluslararası ekonomiler arasındaki ayrımcılığın ortadan kaldırılmasıdır.

Robson ekonomik entegrasyonu temel olarak kaynak kullanımında verimlilik ile açıklar. Bunu sağlayan koşullar bir taraftan mal ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı , diğer taraftan ise ekonomik entegrasyona dahil olan üyeler arasında bir ayrımcılık olmamasıdır (Robson.1987). Sonra ise Robson uluslararası ekonomik entegrasyon ayrı ekonomilerin daha büyük bloklara veya toplumlara kurumsal birleşmesi olarak savunmuştur (Robson, 1998).

Karl Gunnar Myrdal 1956 yılında yayınlanan ‘*An International Economy, Problems and Prospects*’ isimli kitabında ekonomik entegrasyonu, üye ülkeler için geçmişte uzun zaman sağlanmayan fırsat eşitliğinin, yani bir ekonomik ve sosyal idealin gerçekleşmesi olarak tanımlamıştır (Myrdal,1956). Diğer bir deyişle, Myrdal’e göre ekonomik entegrasyon entegre olan ülkelerin ticaret ve üretim faktörlerinin hareket serbestisinin sağlanması üye ülkeler açısından fırsat eşitliğinin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.

Ayrıca Myrdal’a göre iş gücünün dolaşımı, sermaye hareketleri, uluslararası yardım ve ticaret, bu bütünleşmeyi sağlamak için birincil hedef değildir. Gerçek anlamda

onlar entegrasyonun ‘ürünleri’dir, yani entegrasyonun nedenleri değildir. (Myrdal, 1956:91).

Molle ülkeler arasındaki ekonomik sınırların ortadan kaldırılmasını, ekonomik entegrasyonu kademeli olarak incelemektedir (Molle, 1990). Ekonomik entegrasyonun belli aşamaları vardır. İlk aşamada, taraflar arasında ticaret serbesttir. Bu üretim faktörlerinin serbest dolaşımını ortaya çıkarır. Sonraki aşamaların temel amacı ise ulusal politikaların koordinasyonunun uyumlu hale getirilmesidir. Entegrasyonun son aşaması da hem ekonomik hem siyasal politikaların ortak hale getirilmesi ile ifade edilmektedir.

El-Agraa ekonomik entegrasyonu, üye ülkeler arasında tüm ticari engellerin ayrımcılık içermeksizin ortadan kaldırılması ve ülkelerin kendi aralarındaki işbirliğinin koordinasyonunu sağlayan belirli unsurların kurulması olarak tanımlamaktadır (El-Agraa, 1994).

Machlup'a göre ekonomik entegrasyon, ayrı ekonomilerin birleştirilmesi sonucunda daha büyük bir ekonomik bölgenin oluşturulmasını sağlayan bir süreçtir (Machlup, 1977).

Pelkmans Molle tanımını takip ederek ekonomik entegrasyonu, iki veya daha fazla ekonomiler arasındaki ekonomik sınırların ortadan kaldırılması olarak ele almaktadır. Taraflar arasında ticari sınırların ortadan kaldırılması mal, hizmet, sermaye akışının dolaşım maliyetlerinin nispeten düşürülmesi anlamına gelmektedir (Pelkmans, 2006).

Genel olarak ekonomik entegrasyon terimi incelendiğinde literatürde kullanılan tanımlarda temel düşünce serbest ticaret fikridir.

Özetlemek gerekirse ekonomik entegrasyon:

- Malların, sermayenin ve işgücünün üye ülkeler arasında serbestçe dolaşabilmesini sağlayan bir bütünleşme biçimidir,
- Ticaretin önünde engel oluşturulan faktörlerin ortadan kaldırılmasıdır,

- İş bölümüne önem veren, etki alanı içerisindeki ekonomide malların, iktisadi faktörlerin ve işgücünün dolaşımını sağlayan, ticareti korumacı ve ayrımcı etkilerden arındıran bir yapının oluşturulması amacıyla ülkelerin bir araya gelmeleridir,
- Ulusal iktisadi politikaların uluslararası ilişkiler ile uyumlu hale getirilmesi ile açıklanan bir süreç olarak ifade edilebilmektedir (Çak, 2007:11).

Ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkeleri de etkileyen bu süreç, ulusal ekonomiler arasındaki sermaye, mal ve hizmet ticaretinin gelişim trendinin aşağıdaki iki şekilde:

1. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi sorununun Gümrükler ve Tarifler Genel Anlaşması çerçevesinde (GATT) ve sonraları ise Dünya Ticaret Örgütü (WTO) çerçevesinde,
2. Bölgesel ekonomik bütünleşmeler şeklinde geliştiğini göstermektedir.

1.2.2 Ekonomik entegrasyonun özellikleri

Uluslararası iş bölümü kaçınılmaz şekilde ülkeler arasındaki işbirliğini sağlar. Ayrıca mal, sermaye ve emek pazarlarında artan rekabetin bölgesel yakınlık entegrasyonu için bir katalizör olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede ekonomik entegrasyon mikro ve makro düzeyde sürdürülebilir ekonomik ilişkilere dayanan ülke ekonomilerinin bir araya gelip tek bir ekonomik sistemi oluşturmasıdır.

Mikro düzeyde ekonomik entegrasyon, farklı ülkelere gelen bireysel şirketlerin doğrudan ekonomik işbirliğine dayanır ve böylece farklı ülkelerin arasındaki ekonomik ilişkileri de teşvik eder. Bu noktada çok uluslu şirketler önemli bir rol oynamaktadır.

Makro düzeyde ise, yani devletlerarası (hükümetlerarası) anlaşmalar düzeyinde ekonomik entegrasyon, mal ve hizmetlerin, sermayenin, emeğin dolaşımı ile ilgili ortak kuralların geliştirilmesine dayalı olarak ülkelerin ekonomik ve politik gelişim stratejilerini ortaya çıkaran bir anlaşmadır.

1.2.3 Entegrasyon süreçlerinin aşamaları ve koşulları

Ekonomik entegrasyon öncelikle komşu ülkeler arasında, yani coğrafi bir bölgeye ait ülkeler çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Fakat genelde sadece coğrafi yakınlık yetmiyor, aynı zamanda, dini, ekonomik, kültürel ve etnik benzerlik gibi özellikler de entegrasyonu sağlar. Böylece de ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyon sonucunda bölgesel ekonomik bloklar veya başka bir deyişle dünya ekonomisinin bölgeselleşmesi ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik entegrasyonun önkoşulları ise genel olarak şöyledir:

- **Sosyo-ekonomik gelişmenin aynı seviyede olması:** Ülkelerin verimli bir entegrasyon için aşağı yukarı aynı seviyede olan ekonomik kalkınma, ekonomik mekanizmaların uyumluluğu, sosyo-ekonomik ve hukuki homojenlik temel önkoşuldur. Buradaki asıl mesele temel makroekonomik göstergelerin - kişi başına GSYH, GSYH büyümesi, GSYH'nın yapısı, enflasyon, işsizlik, faiz oranları, işgücü verimliliği ve ücretlerin oranları gibi göstergelerin - birbirinden çok farklı olmamasıdır. Bu nedenle de ekonomik açıdan en etkili entegrasyon gelişmiş ülkelerin entegrasyonudur. Fakir ve zengin ya da fakir ülkeler arasındaki işbirliği ortak projelerin yürütülmesinde engel oluşturabilir.
- **Komşu ülke ekonomilerinin tamamlayıcılığı:** Burda önemli olan entegre olan ülkelerin ihracat yapılarının çeşitliliğidir. Yani, aynı mal ihracat eden ülkeler verimlilik açısından entegre olamaz.

- **Siyasi irade:** Devlet düzeyinde entegrasyon sürecini geliştirme ve uygulamayı gerçekleştirebilecek liderlerin varolmasıdır.

Entegrasyonun diğer önkoşulları arasında ‘gösteriş etkisi’ ve ‘domino etkisi’ yer almaktadır. Şöyle ki, ‘gösteriş etkisi’ başarılı entegrasyona bağlı olarak diğer ülkelerin de ekonomik bloğa katılmaya istekli hale gelmesidir. Aynısı ‘domino etkisi’ için de geçerlidir. Başka bir ifade ile, daha fazla ülke entegrasyon grubuna girerek grup içerisindeki ticaretini artırır ve bu durum grup dışındaki üçüncü ülkeleri de gruba girmeye zorlar. Böylece, üçüncü ülkeler de entegre olmak için istekli hale gelir (Baldwin, 1993a).

Entegrasyon ilişkilerinin yoğunluğu genellikle aşağıdaki göstergelerle ölçülmektedir:

- (% olarak) Bölgenin toplam GSYH'ya bölge içi ihracat veya ithalatın payı,
- (% olarak) Entegre ülkelerinin toplam dış ticaret cirosuna bölge içi ticaret cirosunun payı,
- (% olarak) Üye devletlerin üçüncü ülkelere ve entegrasyon grubundaki ülkelere karşılıklı doğrudan yabancı yatırımların hacminin karşılaştırılması,
- Grup içinde ve dışında yapılan birleşme ve devralmaların sayısı ve ölçeği.

Entegrasyon sürecinden söz edecek olursak Balassa'nın sunduğu ve daha sonra diğer iktisatçılar tarafından geliştirilen entegrasyon sürecinin genel olarak beş aşamada incelendiği görülür (Balassa, 1961: 174):

1. Serbest ticaret bölgeleri
2. Gümrük birliği
3. Ortak pazarı
4. Ekonomik ve parasal birlik
5. Tam (Siyasi) birlik

İlk 3 aşamaya nazaran son iki aşama siyasi ve sosyal alandaki düzenlemelerin, ekonomik düzenlemelerin önüne geçtiği politika entegrasyonu olarak görülmektedir (Pelkmans, 1986).

Fakat teorik açıdan bakıldığında her grubun kendi içinde özellikleri bulunmaktadır.

Serbest Ticaret Bölgeleri

Serbest Ticaret Bölgeleri (STB) ekonomik entegrasyonun ilk aşamasıdır. Bu aşamada üye ülkeler kendi aralarındaki ticaretle ilgili engelleri ortadan kaldırmakla birlikte, üçüncü ülkelerde olan ticaretlerinde tamamen serbest hareket edebilmektedir. Başka bir ifadeyle, STB' ye katılan ülkeler kendi arasındaki ticareti ile ilgili gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmaktadırlar. Ancak birlik dışındaki ülkelere karşı kendi özel tarifelerini uygulamaktadırlar (Bakkalcı, 2016).

STB'nin temel amacı ise, anlaşmaya taraf olan ülkeler arasında ticaretin taraflara göre tüm ekonomik faaliyetler ya da belli bir sektörler için serbestleştirilmesidir. Fakat bu tür bölgelerin amaçlarına ulaşabilmesi için, anlaşma dışında kalan ülkelere ait malların bölgeye en düşük tarifeyi uygulayan ülke üzerinden üye ülkelere transfer olması sağlanmalıdır (Çak, 2007:12).

Özellikle sanayi malları üretim ve ihracatının arttırılmasına yönelik olarak, söz konusu ülkenin ihtiyaç duyduğu yabancı sermaye girişini teşvik etmek için serbest bölgeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte, ekonomiye bağlı olarak istihdam imkanları, ödemeler bilançosuna katkı ve teknoloji transferi, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını giderme konusundaki etkiler de serbest bölgelerin kuruluş nedenleri arasında gösterilmektedir (Atik, 1998).

NAFTA (USMCA), ASEAN gibi kuruluşlar STB'in örnekleri arasındadır.

Gümrük Birliği

Ekonomik entegrasyonun ikinci aşaması olarak gümrük birliği, serbest ticaret bölgelerindeki işleyişi içeren ve üçüncü ülkelere yönelik tek bir dış ticaret politikası uygulayan ya da başka deyimle tek bir dış sınır oluşturan bir oluşumdur.

Klasik tanımı ile gümrük birliği ise, ‘ taraflar arasında ticarete mevcut gümrük vergisi, eş etkili vergilerin kaldırıldığı ve ayrıca birlik dışındaki kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da, bir gümrük tarifesinin uygulandığı ekonomik entegrasyon çeşididir (Çak, 2007: 18).

Gümrük birliği’ne örnek vermek gerekirse MERCOSUR (1991), Avrupa Gümrük Birliği (1958) gibi oluşumlar başta gelmektedir. Söz konusu, Avrupa Gümrük Birliği pek çok çalışmada tartışılmıştır. Bilindiği gibi Avrupa Birliği, gümrük birliği temelinde yapılandırılmış, Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu adı altında 1 Ocak 1958 yılında işlerlik kazanmıştır. Fakat vurgulanması gereken nokta şu ki, Avrupa’da kurulan Gümrük Birliği sayesinde gümrük birliği teorisi ilgi çekici hale gelmiş ve gelişmiştir (Bakkalci, 2016).

Son zamanlarda en tartışılan konulardan birisi de 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması çerçevesinde Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki gümrük birliğidir. Bu anlaşmaya göre gümrük birliği, ülkeler arasında herhangi bir gümrük vergisi veya tarifesi olmadan ticaret yapılması, üçüncü ülkelere yapılan ithalatlara ortak bir dış tarife uygulanması ve ortak ticaret politikalarının uygulanması demektir (AB Türkiye Delegasyon).Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1996 yılından itibaren ortak gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Fakat buna rağmen Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler günümüzde de en çok tartışılan konulardan biridir.

Türkiye-AB Gümrük Birliği, sadece sanayi ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamakta, geleneksel tarım ürünleri ise kapsam dışı bulunmaktadır. İşlenmiş tarım ürünlerinde gümrük vergileri tespit edilirken, tarım payı ile sanayi payı ayrılmakta ve sadece sanayi payı vergi muafiyetine tabi tutulmaktadır (T.C Dışişleri Bakanlığı).

Gümrük Birliği Türkiye’de üretim yapısını çeşitlendirmiş, imalat sektörünün rekabet ve verimlilik düzeyine olumlu olarak etkilemiş, yabancı yatırımcıların Türkiye’ye yönelmesinde etkili olmuştur. Fakat olumlu taraflar yanı sıra bazı sorunlar da yer almaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından, Gümrük Birliği’nin bu sorunlarına ilişkin olarak Dünya Bankası’na bir çalışma yaptırılmıştır ve değerlendirme sonucunda AB ile Türkiye arasındaki ticari entegrasyonun artmasının her iki tarafın da çıkarına olacağı önerisi getirilmiştir. Söz konusu güncelleme kapsamında Gümrük Birliği’ni tesis eden 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın daha iyi uygulanmasına ilişkin hususlar ile Gümrük Birliği’nin kapsamının hizmetler ve kamu alımları alanlarına da genişletilmesi ve tarım tavizlerinin karşılıklı geliştirilmesi hususları yer almaktadır (T.C Dışışleri Bakanlığı).

Genel olarak, Gümrük Birliği teorileri bu çalışmanın merkezinde yer alınmaktadır ve daha detaylı olarak sonraki bölümünde tartışılacaktır.

Ortak Pazar

Ekonomik entegrasyonun üçüncü aşaması Ortak Pazar’dır. Bu aşamada Gümrük Birliğine benzer şekilde üye ülkeler arasındaki gümrük tarifeleri ve kotalar kaldırılırken üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaktadır.

Fakat Gümrük Birliği’nden bir ilerideki aşama olarak Ortak Pazar’da emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin de dolaşımlarına izin verilmektedir. Böylece Ortak Pazar’ın temel amacı taraflar arasında mal ve üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımının sağlanmasıdır. Teorik açıdan Ortak Pazar ekonomik entegrasyonun üçüncü aşaması olarak ilk iki aşamanın (STB ve Gümrük Birliği) fonksiyonlarını da kapsamaktadır.

Örnek vermek gerekirse Avrupa Birliği, bu oluşuma verilebilecek en iyi örnektir.

Ekonomik ve Parasal Birlik

Ekonomik entegrasyon teorisine göre dördüncü aşama Ekonomik ve Parasal Birliği’dir. Ekonomik Birlik Ortak Pazar’ın tüm özelliklerini taşımakla birlikte üye

lkeler arasındaki ekonomik politikaları uyumlaştırmaya odaklanır. Daha doğrusu Ekonomik Birlik Ortak Pazarı'ndan farklı olarak taraf ülkeler arasında ekonomik, mali, sosyal gibi politikaların ortaklaşmasına önem vermektedir.

Ancak bu aşamada ikinci unsur Parasal Birlik'tir. Parasal Birliği'nin temel amacı ise müşterek para ve maliye politikalarını uyumlu konuma getirmektedir. Genel olarak, Parasal Birlik çerçevesinde ortak bir para biriminin kabul edilmesi söz konusudur. Fakat Parasal Birliği'nin tamamlanması için 5 temel aşama vardır. Bunlar:

- Döviz kuru birliği
- Ortak fon mekanizması
- Ekonomi politikalarının eşgüdümü
- Ortak rezerv yönetimi
- Tek para

Genel olarak Ekonomik ve Parasal Birliği'nin özelliği ye ülkeler ortak makroekonomik politikalar oluşturma yetkisi çeşitli kurumlara devredilmesi ve ortak kabul edilen tek para birimi ile para politikası uluslar üstü bir Merkez Bankası (MB) tarafından yönetilmesidir

Avrupa Birliği, bu oluşuma verilebilecek en iyi örnek sayılabilir.

Siyasi Birlik

Ekonomik entegrasyon teorisine göre entegrasyonun son aşaması Tam Ekonomik entegrasyon ya da Siyasi Birlik olarak bilinmektedir. Bu aşamanın ana amacı ye devletlerin tek bir devlet gibi hareket etmesidir. Yani, ekonomik, sosyal, siyasal ve askeri alanlarda tek bir müşterek politika uygulaması söz konusu olmalıdır (Çak, 2007).

Siyasi Birliği'n Ekonomik Birliği'nden farkı, ulusal ekonomilerin bağımsızlığının büyük ölçüde kaldırılmış olması ve uluslarüstü bir otoritenin varlığının kabul edilmesidir. Fakat bu aşamaya ulaşabilecek bir oluşumun varolması iddialı bir konudur.

Serbest Ticaret Alanı Taraf devletler arasında malların serbest dolaşımının sağlanması (Üçüncü ülkeler ile kurulan ticari ilişkilerde özerklik)
Gümrük Birliği <i>Serbest Ticaret Alanı + Üçüncü ülkelere yönelik ortak dış ticaret politikası</i>
Ortak Pazar <i>Gümrük Birliği + Kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı</i>
Parasal Birlik <i>Ortak Pazar + Tek para birimi</i>
Ekonomik Birlik <i>Parasal Birlik + Merkezi bir otorite tarafından yürütülen tek parasal ve mali politika</i>
Siyasi Birlik <i>Ekonomik Birlik + Merkezi bir otoritenin merkezi bir parlamentoya karşı sorumlu tutulması + ortak dış politika ve güvenlik politikası</i>

Resim 1 Ekonomik Entegrasyonun Aşamaları

Machlup ve Tinbergen’in çalışmaları çerçevesinde ekonomik entegrasyonu üç aşamada (niteliğinde) incelediği görülür.

- Sermaye ve işgücünün transferi olmadan mal ticareti,
- Sadece sermayenin transferi ile olan mal ticareti,
- Hem sermaye hem işgücünün transferi ile olan mal ticareti (Machup, 1977:254).

Lipsey (1960, 1968) ise ekonomik entegrasyonu altı aşamaya ayırmıştır. Bunlar:

- Tercihli tarife sistemi (preferential tariff system). Burada iç tarifeler dış tarifelere göre daha düşüktür.
- Serbest ticaret bölgesi (free-trade area). Üye ülkeler arasında sıfır iç gümrük ile ifade edilmektedir.
- Gümrük Birliği: Ortak dış tarife uygulanması.
- Ortak Pazar: Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı.
- Ekonomik Birlik: Ortak para ve maliye politikalarının uygulanması.
- Tam Ekonomik Entegrasyon: Tek ekonomik politikasının uygulanması.

Bu açıklamalarda da görüldüğü üzere, entegrasyonda bir sonraki aşama bir öncekine göre daha ileri bir entegrasyonu temsil etmektedir. Fakat gerçekte yukarıdaki teorik modellerin daha çeşitli ve ‘karmaşık’ oldukları açıkça söylenebilir.

1.3 Gümrük Birliğı Teorileri ve Etkileri

Bilindiğı gibi ekonomik entegrasyon aşamalarından birisi Gümrük Birliğı'dir. Gümrük Birliğı'nin temel amacı taraflar arasındaki gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını ortadan kaldırmakla birlikte ortak bir mal pazarı kurmaktır.

Jan Tinbergen '*Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy*' ('*Dünya Ekonomisinin Şekillendirmesi: Uluslararası İktisadi Politikası için önerileri*') (1962) kitabında Gümrük Birliğı'nin genişletilmesinin üye ülkelerin refahı üzerinde olumlu bir etki yaratılmasının olasılığını artıracığını savunmuştur. Son aşamada, tüm ülkelerin Gümrük Birliğı'ne dahil edilmesiyle Gümrük Birliğı özünde tam serbest ticarete geçişi anlamına gelecektir. Fakat Gümrük Birliğı çerçevesinde teorik varsayımlar gerçek bir Gümrük Birliğı durumunda farklı olabilmektedir.

Genel olarak Gümrük Birliğı teoriler çerçevesinde statik ve dinamik etkiler tartışılmaktadır.

Statik etkileri üretim faktörlerinin yeniden dağılması ile ilişkindir. Burada ortaya çıkabilecek iki etki vardır:

- Ticaret yaratma
- Ticaret saptırma

Dinamik etkileri yatırımların teşvik edilmesi, kaynakların etkin kullanılması, rekabetin arttırılması gibi etkileri değerlendirmektedir. Bunlar:

- Yatırımın yaratıcı etkisi
- Ölçek ekonomileri etkileri
- Rekabet etkisi
- Kutuplaşma
- Dışsal ekonomilerin etkisi
- Kalkınma, büyüme ve sanayileşme

İlk ekonomik entegrasyon çalışmalarına bakıldığında genel olarak iktisatçıların entegrasyonun olumlu etkilerini vurguladıkları görülür. Ancak Kanadalı iktisatçı Viner'in çalışmasında bu görüşler sorgulanmıştır.

1.3.1 Statik Etkileri

Gümrük Birliği teorisinin ilk öncüsü kabul edilen Kanadalı iktisatçı **Jacob Viner**, gümrük birliğinin oluşturulma şartlarını; üyelerin karşılıklı ticaretleri üzerindeki her türlü engeli (kota, gümrük, ithal ve ihraç yasakları gibi) kaldırmaları, üyelerin Birlik-dışı ülkelere karşı ortak bir dış gümrük tarifesi uygulaması ve tek bir elden toplanan gümrük hasılatının önceden belirlenmiş orana göre paylaşılması olarak ifade etmiştir (Viner,1950).

Viner'in analizi, Gümrük Birliği'nin üretim etkileri üzerine odaklanmıştır. Viner'e göre Gümrük Birliği bölgesel ticaretin serbestleştirilmesi yönünde bir adımdır. Ancak birlik dışındaki ülkelerle yapılan ticaretin azalmasına neden olmaktadır. Bu durumda Gümrük Birliği'nin her durumda dünya refahını arttırması tartışmalıdır.

El –Agraa'nın çalışmasında vurgulandığı gibi, bütünleşme konusuna ilişkin ilk çalışmalar, serbest ticaretin dünya refahını en üst düzeye çıkartabilmesi ihtimaline dayalı olarak olumlu bakış açısı yaratmışlardır. Gümrük Birliği bütünleşmenin bir aşaması olarak, yani serbest ticarete yönelik bir oluşum olarak dünya refahının arttırılmasını sağlamaktadır (El-Agraa, 1997).

Fakat Viner'e göre Gümrük Birliği oluşumu serbest ticaretle her zaman eşdeğer anlama gelmez, çünkü Gümrük Birliği çerçevesinde üyeler arasında serbest ticaret sağlanmakla birlikte üçüncü ülkelere karşı 'vis-a-vis' olarak korunma politikası da uygulanmaktadır. Bu nedenle serbest ticaret ve korunma hareket kombinasyonu, ticaret yaratıcı ve/veya ticaret saptırıcı etkiler yaratmaktadır.

Viner çalışmasında ülkenin entegrasyonunun olumlu etkilerine sahip olup olmadığını iki önemli unsur tarafından değerlendirilmesi gerektiğini savunuyor. Bunları,

- Ticaret yaratıcı
- Ticaret saptırıcı

etkiler olarak tanımlamıştır. Bu etkiler statik etkiler olarak tanımlanmaktadır çünkü bu etkiler arz ve talep fonksiyonlarının değişmediği varsayımı üzerine kurulmuşlardır.

Viner'e göre ticaret yaratıcı etkisi Gümrük Birliği öncesinde ülke içinde üretilen bir malın Gümrük Birliği sonrası daha düşük fiyata üreten başka bir Birlik ülkesinden ithal edilmeye başlanmasıdır. Bu durumda Gümrük Birliği kurulduktan sonra üretimin, Birlik içinde en iyi maliyetle üretim yapan üye ülkeye kayması olumlu üretim etkisi yaratmakta, Birlik içindeki üretim maliyetleri azalmakta ve Birlik genelinin refah düzeyi artmaktadır (Bakkalcı, 2016).

Fakat Gümrük Birliği kurulmadan önce, birliği oluşturan ülkelerin üçüncü ülkelere düşük maliyetle mal almaları, Gümrük Birliği kurulduktan sonra ise bu ticaretin daha yüksek maliyetle üretim yapan Birlik üyesi ülkeye kayması durumunda olumsuz üretim etkisi yaşanmaktadır. Bu durum literatürde ticaret saptırıcı etki olarak adlandırılmaktadır.

Ticaret saptırıcı etkisi Gümrük Birliği'nin üyelerinden birinin birlik öncesinde bir malı ucuza üreten üçüncü bir ülkeden ithal ederken, birlik sonrası gümrükler kalktığı için birlikteki bir ülkeden ithal eder duruma gelmesidir (Viner, 1950:43). Ticaret saptırıcı etki sonucunda birlik içindeki üretim maliyetleri yükselmekte ve birlik genelinin refah düzeyi düşmektedir.

Viner eserinde yer alan Ticaret Yaratıcı ve Ticaret Saptırıcı etkileri grafik üzerinde tartışmıştır. El-Agraa çalışmasında Viner'in Ticaret Yaratıcı ve Ticaret Saptırıcı etkilerini grafik ile sunmuştur (El-Agraa, 1984:82). Grafik 1'de görüldüğü üzere üç katılımcı yer almaktadır:

- H (ev sahibi ülke)
- P (Gümrük Birliğin potansiyel ortağı)
- W (Gümrük Birliği dışında ülkeler)

Ayrıca vurgulamak gerekir ki bu grafik mal ve faktör piyasalarında tam rekabet, tüm kaynakların etkin kullanımı ve tam istihdam gibi varsayımlar üzerine kurulmuştur.

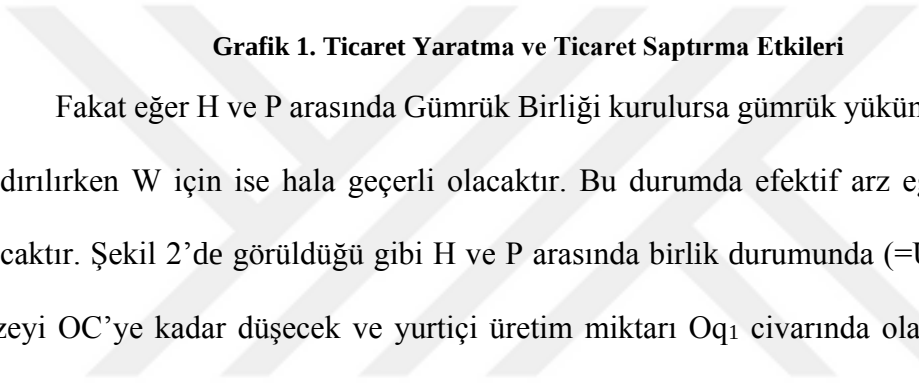
S_W W'nin tam esnek olan gümrüksüz arz eğrisi

S_H H'nin arz eğrisi

S_{H+P} H ve P'nin ortak gümrüksüz arz eğrisi

Ev sahibi ülkesi ayrımcı olmayan bir gümrük tarifesi ($=t$) empoze edilmiş durumda onun efektif arz eğrisi BREFQT olarak görünmektedir; yani H'nin E noktasına kadar kendi arz eğrisi ve gümrük uygulandıktan sonra W'nin arz eğrisi gümrük tarifesi içeren bir arz eğrisi olduğu için ($=S_W(1+t_H)$) $S_H(1+t_H)$ eğrisi S_H altında kalmaktadır. Yurtiçi fiyat ise OD'dir, bu fiyata göre yurt içinde üretim miktarı ise OQ_2 . Fakat yurtiçi tüketim miktarı OQ_3 'ya eşittir ve dolayısıyla Q_2Q_3 miktarı ithal edilmektedir. H ülkesi ithalat için Q_2LMQ_3 (yani a bölgesi) ödemektedir. Fakat yurtiçi tüketici $Q_2EFQ_3 (= a+b+c)$ ödemektedir. LEFM bölgesi ($b+c$) ise H hükümete tahakkuk edilen gümrük tarifesinin gelirdir. Bu gelir tüketicilerden hükümete aktarılan gelirdir.

Eğer H ve W arasında Gümrük Birliği oluşturulursa serbest ticaret pozisyonu geri yüklenecektir. Bu durumda H ülkesinin tüketim miktarı OQ_5 iken bu miktar W'den ithal edilecektir.

Grafik 1. Ticaret Yaratma ve Ticaret Saptırma Etkileri

Fakat eğer H ve P arasında Gümrük Birliği kurulursa gümrük yükümlülüğü P için kaldırılırken W için ise hala geçerli olacaktır. Bu durumda efektif arz eğrisi BRGQT olacaktır. Şekil 2’de görüldüğü gibi H ve P arasında birlik durumunda (=U eğrisi) fiyat düzeyi OC’ye kadar düşecek ve yurtiçi üretim miktarı Oq_1 civarında olacaktır. İthalat miktarı da P ülkenin q_1q_4 olarak gerçekleştirilecektir.

Bu değişikliklerin refah etkileri tüketici ve üretim fazlalığı kavramı (surplus) kullanılarak incelenebilmektedir. H ülkede artan tüketim nedeniyle tüketicilerin fazlalığı CDFG ($=d+e+c+f$) olarak artar. Bunlardan d bölgesi yurtiçi üretim miktarında azalma olması nedeniyle üretim fazlalığının azalmasıdır ve c bölgesi eşit marjinal değerlendirme koşullarında tüketiciye geri aktarılan gümrük geliriyle ilgili bölümdür.

Böylece e ve f kısımları Gümrük Birliği'nin kazançlarıdır.

Ancak Gümrük Birliği'nin net refah sonuçlarında tüketicinin fazlalık ve üreticinin fazlalık gibi etkileri de dikkate alınması gerekmektedir. Viner teorisine bağlı olarak Gümrük Birliği oluşumu iki etki çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bunları göstermek için de Grafik 1'deki Birlik sonrası ve öncesi durumlar değerlendirilmektedir.

Grafik 1’de görüldüğü gibi yurtiçi üretim miktarı gümrük birliği kurulduktan sonra Oq_2 ’den Oq_1 ’e düşmüştür. Eksik olan üretim miktarı –yani q_4q_2 - P ülkenen ithal edilmekte ve bu ithal bedeli q_1Jq_2 olarak hesaplanmaktadır. Birlik öncesi yurtiçi üretim bedeli ise q_1JEq_2 . Böylece e bölgesi – yani JEI üçgeni- tasarrufta bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi Gümrük Birliği oluşumu, yurtiçi tüketiminin artışına yol açmıştır. Bu artış- Oq_3 ’ten Oq_4 ’e-göre H ülkesi tarafından eksik olan q_3q_4 miktarı P ülkeden q_3HGq_4 tutarı ile ithal edilmektedir. Fakat birlik öncesi durumda, yani aynı miktarın yurtiçi üretilmesi durumunda tutar q_3FGq_4 idi. Dolayısıyla f bölgesi yurtiçi tüketicisine göre bir kazanç olarak düşünülmektedir.

Birlik kurulmadan önceki ithal, yani q_2q_3 , miktarı a bedeli tutarken birlik kurulduktan sonra bu ithal miktarı P ülkeden gelip $a+b$ tutmaktadır. Dolayısıyla bu durum hükümetin gelirinin bir düşüşe (yani b bölgesi kadar) sebep olmaktadır.

Bu nedenle Gümrük Birliği’nin net sonuçlarına göre ilk olarak ‘çıkar’ bölgesi $(e+f)$ ‘kayıp’ bölgesi (b) ile karşılaştırılmalıdır. Fakat vurgulamak gerekir ki ‘çıkar’ ve ‘kayıp’ bölgelerinin büyüklüğü fiyat esnekliğine dayanmaktadır.

Sonuç olarak, Gümrük Birliği’nin net refah etkisi şöyledir:

Üreticinin fazlası : $-d$

Tüketicinin fazlası: $+d+e+c+f$

Mükellefin geliri : $-c-b$

Net etkisi: $+e+f- b$

Grafik 1’den anlaşıldığı gibi e ve f bölgeleri ‘ticaret yaratıcı’, b bölgesi ise ‘ticaret saptırıcı’ etkiyi temsil etmektedir. Viner vurguladığı gibi bu iki etki arasında göreceli büyüklük vardır ve Gümrük Birliği’nin olumlu veya olumsuz sonucu olup olmadığına cevap vermektedir. Şöyle ki, eğer $e+f$ etkisi b ’den büyükse Gümrük Birliği olumlu sonuç yaratmaktadır, aksi takdirde GB oluşumu zararlıdır.

Meade

J. Meade tarafından yazılan '*The Theory of Customs Unions*' (Gümrük Birlikleri Teorisi) çalışması esas olarak Viner'in ortaya koyduğu 'ticaret yaratıcı' ve 'ticaret saptırıcı' etkilerine odaklanmıştır. Diğer taraftan Meade Viner'in çalışmasını sorgulamıştır.

Genel olarak Meade, 'ticaret yaratıcı' ve 'ticaret saptırıcı' etkileri sayısal örnek üzerinden ifade etmiştir. Meade örneğinde, Belçika ve Hollanda arasında Gümrük Birliği olabileceğini varsaymaktadır. Ayrıca vurgulamak gerekir ki, Viner'in Gümrük Birliği oluşumunda varsayılan mal ve faktör piyasalarında tam rekabet, tüm kaynakların etkin kullanımı ve tam istihdam gibi varsayımları Meade'in çalışmasında da yer almaktadır (Meade, 1955).

Meade tarafından sunulan örneğe dönersek, Belçika ve Hollanda Gümrük Birliği kurmaktadır, Almanya ise üçüncü ülke olarak yer almaktadır. Örnek çelik üretimi üzerine kurulmuştur.

Tablo 1. Meade Teorisi Çerçevesinde Gümrük Birliği Oluşumu, Örnek Verileri

Ülke	Çelik üretiminin bir ton maliyeti (ABD dolar)	Hollanda'daki fiyat (ABD dolar)	Hollanda'daki fiyat+%100 ithalat vergisi (ABD dolar)	Gümrük Birlik kurulduktan sonra Hollanda'daki fiyat (ABD dolar)
Hollanda	250	250	250	250
Belçika	150	150	300	150
Almanya	100	100	200	200

Tablo 1'de görüldüğü gibi Birlik öncesi dönemde çelik üretiminin maliyeti Hollanda, Belçika ve Almanya'da sırasıyla 250, 150 ve 100 ABD dolardır. Hollanda'nın Birliğin kurulmasından önce % 100 ithalat vergisi uygulanması varsayılmaktadır. Dolayısıyla, Tablo 1'de gösterildiği gibi, Birlik öncesi durumda (%100 vergi dahil olmak üzere) Hollanda'daki fiyat yurtiçi üretim için 250 dolar, Belçika için 300 dolar, Almanya

için ise 200 dolar civarında olmaktadır. Bu durumda Almanya’da üretilen çelik daha az maliyetli olduğu için Hollanda tarafından ithal edilecektir.

Fakat eğer Hollanda ve Belçika Gümrük Birliği oluşturuyorlarsa Belçika çelik üretimi için ithalat vergisinden muaf olurken ithal vergisi sadece Almanya’da üretilen çelik için uygulanacaktır. Bu durumda Hollanda’daki fiyat Almanya için 200 dolar iken Belçika’da çelik üretiminin fiyatı 150 dolar olacaktır. Bu nedenle, Hollanda’daki tüketiciler için Almanya’da üretilen çelik maliyeti daha yüksek olduğu için daha ucuz olan Belçika çeliği ithal edilecektir.

Böylece, düşük maliyetli Almanya çelik üretiminden (maliyeti 100 dolar ama %100 ithal vergisi nedeniyle Hollanda’daki fiyat 200 dolar) daha yüksek maliyetli Belçika çelik üretiminin (maliyeti 150 dolar iken ithal vergisinden muaf olduğu için Hollanda’daki fiyatı 150 dolar) etkin olmayan yeniden dağıtımına neden olmaktadır.

Söz konusu, bu durum, Viner tarafından adlandırıldığı gibi, ‘ticaret saptırıcı’ etkiyi ifade etmektedir. Bilindiği gibi ‘ticaret saptırıcı’ etki ortaya çıktığı zaman Gümrük Birliği’nin oluşumu olumsuz sonucuna varmakta ve genel olarak bu durum refah düzeyinin düşmesine yol açmaktadır.

Bahsedilen örnekte Gümrük Birliğinin sonuçlarının etkin olmadığı ve tasarruftan uzak olduğu kanıtlanmaktadır. Ancak bu kesinlikle tek muhtemel sonuç değildir. Şöyle ki, Tablo 1’de verilen örnek ele alındığında tek bir rakamın değiştirilmesi farklı bir sonuç ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 2. Meade Teorisi Çerçevesinde Gümrük Birliği Oluşumu, İkinci Örnek Verileri

Ülke	Çelik üretiminin bir ton maliyeti (ABD dolar)	Hollanda'daki fiyat (ABD dolar)	Hollanda'daki fiyat+%200 ithalat vergisi (ABD dolar)	Gümrük Birliği kurulduktan sonra Hollanda'daki fiyat (ABD dolar)
Hollanda	250	250	250	250
Belçika	150	150	450	150
Almanya	100	100	300	300

Verilere göre, ilk örnekte olduğu gibi Birlik öncesi dönemde çelik üretiminin maliyeti Hollanda, Belçika ve Almanya’da sırasıyla 250,150 ve 100 ABD dolardır. Fakat birinci örnekten farklı olarak varsayılır ki, Hollanda birliğin kurulmasından önce % 200 ithalat vergisi uygulamaktadır. Dolayısıyla, Tablo 2’de gösterildiği gibi, Birlik öncesi durumda (%200 vergi dahil olmak üzere) Hollanda’daki fiyat yurtiçi üretim için 250 dolar, Belçika için 450 dolar, Almanya için ise 300 dolar civarındadır. Bu durumda Almanya ya da Belçika’da üretilen çelik nispeten pahalı olduğu için Hollanda tarafından ithal edilmeyecektir. Daha az maliyetli olan yurtiçi üretim (250 dolar) gerçekleştirilecektir.

Eğer Hollanda ve Belçika Gümrük Birlik oluşturuyorsa Belçika çelik üretimi ithalat vergisinden muaf olmaktadır. Bu durumda Hollanda’daki fiyat Almanya için 300 dolar iken Belçikalı çelik üretimi ilk maliyet olan 150 dolar seviyesine düşer ve Hollanda’daki üretim ile karşılaştırıldığında daha az maliyetli olduğu için ithal edilir. Yani, birinci örnekten farklı olarak görüldüğü gibi etkin olmayan Birlik oluşumunun yerine ekonomik açıdan etkin Gümrük Birliği oluşumu söz konusudur. Görüldüğü gibi, Gümrük Birliği’nden sonra daha düşük maliyetli olan ortak ülkeden gelen Belçika çelik üretimi yüksek maliyetli yurtiçi çelik üretiminin yerine geçer.

Vurgulamak gerekir ki Gümrük Birliği kurulmadan önce Hollanda yurtiçi üretimi kullanıyordu, fakat Birlik sonrasında Hollanda için yeni bir ithalat türü oluşturulması söz konusu olmaktadır. Bu durumda Belçika çelik ihracat ederken Hollanda’daki piyasasında fiyat düşmesine neden olmakta ve böylece daha etkin kaynak dağılımı da sağlanmaktadır.

İkinci örnekten anlaşıldığı gibi, Viner tarafından adlandırılan ‘ticaret yaratıcı’ etkisi dile getirilmekte ve ortak ülkeler arasında daha etkin kaynak dağılımının sağlanması amacıyla Gümrük Birliği oluşumunun ekonomik açıdan etkin bir üretim sistemine dönüştürülmesi vurgulanmaktadır.

Meade tarafından verilen örnekler arasındaki tek fark, ikinci durumda baştan daha yüksek ithalat vergisi uygulanmasıdır. Böylece Meade'ye göre Birlik öncesi dönemde birbirlerinin ürünlerinde daha yüksek tarifeleri uygulayan ülkeler arasındaki Gümrük Birliği'nin oluşturulması, ekonomik refahı düşürmek yerine daha büyük olasılıkla genel refah düzeyini yükseltecektir. Yani, Birlik öncesi ithalat vergisi ne kadar yüksekse verginin kaldırıldığı zaman ortaklar arasındaki genel refah düzeyindeki artışın da yüksek olma ihtimali fazladır.

Fakat Meade'in çalışmasında Viner'in sonuçlarına yönelik birkaç önemli eleştiri ve gelişme yer almaktadır. İlk olarak, Meade, Viner'in analizinde ifade edilen 'ticaret saptırıcı' etkinin bazı ekonomik kayıplarla, 'ticaret yaratıcı' etkinin diğer ekonomik faydalarla nasıl dengelenebileceği sorusuna cevap verilmediğini eleştirmiştir. Bu eleştirisine yönelik Meade başka bir örnek vermiştir.

Tablo 1'de verilen 'ticaret saptırıcı' örnekte Birlik oluşumundan sonra Hollanda artık Belçika'dan daha az maliyetli olan çelik ithal etmektedir. Fakat bu durumda, yani Belçika ve Hollanda arasındaki gümrük tarifeleri kaldırıldığında, Belçika'da yurtiçinde üretilen daha yüksek maliyetli peynir artık Hollanda'dan ithal edilmektedir. Böylece, az maliyetli Hollanda peyniri Belçika peynir piyasasında fiyatları düşürmekte ve dolayısıyla bu sektörde 'ticaret yaratıcı' etkisi ortaya çıkmakta ve 'ekonomik kazancın' yaratılması söz konusu olmaktadır.

Ancak buradaki soru işareti, Gümrük Birliğinin oluşumu ile bir sektörde ortaya çıkan 'ticaret saptırıcı' etki diğer sektörde 'ticaret yaratıcı' etki ile karşılaştırdığında net sonuçların nasıl değerlendirilebileceğidir sorusuna dayanmaktadır. Meade'ye göre Viner çalışmasında bu konuyla ilgili net bir cevap vermemektedir.

Bu nedenle, Meade çalışmasında yeni bir yöntemi merkeze almaktadır. Bu yöntem çerçevesinde Viner tarafından geliştirilen Gümrük Birliği teorisinden farklı olarak hem

ticaret saptırma hem ticaret yaratma sonucundan etkilenmiş olan unsurun değeri dikkate alınmaktadır.

Bu yöntemi ispatlamak için Meade şöyle bir örnek vermiştir.

Hollanda ve Belçika'nın gümrük birliği oluşturdukları varsayıldığında bu oluşumun sonucu olarak farz edilir ki az maliyetli olan Almanya'dan yüksek maliyetli, Belçika tarafından ithal edilmiş çelik 100 milyon dolar civarında ticaret saptırmasına yol açmaktadır ve Hollanda ve Belçika arasında Gümrük Birliği çerçevesinde peynir üretim sektöründe yeni bir ticaret alanı yaratılmıştır.

Yeni, ticaret yaratılması sonucunda az maliyetli Hollanda'dan daha yüksek maliyetli Belçika'ya peynir ithal edilmekte; fakat bu da ancak 30 milyon dolar civarında gerçekleştirilmektedir. Viner'in teorisine bakıldığında, “bu durumda Gümrük Birliği 70 milyon net ticaret saptırmasıyla sonuçlandığından etkin olmayan bir entegrasyon oluşumu gerçekleşmiştir” şeklinde bir sonuca varmak mümkün olabilmektedir.

Fakat Meade'ye göre Gümrük Birliğinin herhangi mal ve hizmet üretiminin toplam maliyetini yükseltmesi veya düşürmesini belirlemek için, sadece maliyetleri artan ticaretin değerini değil, maliyetlerin bir azalma gösterdiği ticaretin değerini de dikkate almak gereklidir.

Meade tarafından verilen örnekte 100 milyon dolar ticaret saptırması ve 30 milyon ticaret yaratımının net sonuçları olduğu varsayılmaktadır. Tablo 2'de verildiği gibi Belçika çelik üretimi maliyetleri %50 civarında¹ Almanya çelik üretimi maliyetlerinden yüksektir. Fakat varsayıma göre Belçika'nın peynir üretimi maliyeti, Hollanda'nın peynir üretimi maliyetleri ile karşılaştırıldığında maliyet Belçika'da % 200 kadar yüksektir. Bu durumda ticaret saptırıcı ve ticaret yaratıcı etkinin şu şekilde hesaplanması gerekmektedir.

Ticaret saptırma

¹((150 dolar/100 dolar)*%100 -100)= %50

50×100 milyon dolar = 50 milyon dolar

Ticaret yaratma (peynir üretim maliyetini düşürerek tasarrufları)

200×30 milyon dolar= 60 milyon dolar

Böylece, net ticaret saptırma etkisi ticaret yaratıcı etkisinin değerinden büyük olmasına rağmen maliyetlerde net bir azalma söz konusudur.

Bu yöntem, yani saptırılmış ticaretin her unsurunun değeri ticaret saptırması çerçevesinde ortaya çıkan maliyetlerin artışı ile çarpılması ve yaratılmış ticaretin her unsurunun değerinin ticaret yaratma etkisi altında yer alan maliyetlerin düşüşü ile çarpılması, Viner tarafından önerilen yöntemle göre daha büyük önem taşıyabilir. Fakat Meade'ye göre bu yöntem Viner tarafından yapılan analizi ile bir anlaşma içindedir.

Statik analiz altında olan tam rekabet, kaynakların etkin kullanımı ve tam istihdam, yani Pareto optimumun sağlandığı tüm koşullar, refah düzeyinin artması için birinci en iyi durumu göstermektedir. Fakat Pareto optimumun şartların sağlanmadığı sürece ikinci en iyi teori ortaya çıkmaktadır.

İkinci En İyi Teoriye göre, eğer Pareto optimumundaki koşullarından biri sağlanamıyorsa, diğer koşulların sapmasıyla ikinci en iyi optimum durumuna ulaşılabilmektedir (Lipsey, Lancaster, 1956). Ekonomik entegrasyon politikaları ve özellikle Gümrük Birliği teorileri, İkinci En İyi Teori için büyük bir önem taşımaktadırlar. Örneğin, ekonomik entegrasyonlar ile sağlanan serbest ticaret, ikinci en iyi politika olarak kabul edilmektedir.

Gümrük Birliğini inceleyen başka bir isim **Lipsey**'dir. Lipsey'ye göre herhangi bölgesel ticaret anlaşmasının değerlendirilmesi birbirine karşı olan iki etki ile açıklanacaktır. Bunlar ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerdir. Ticaret Yaratma etkisi kapsamında üretim uzmanlaşması altında gerçekleştirilen ticaret yer almaktadır. Ticaret saptırıcı etkisi ise Birlik öncesi daha ucuz ithalat yerine birlik sonrası üye ülkelerden daha pahalı ithalatın yapılmasıdır. Nihai sonuç ise bu etkilerden hangisinin daha güçlü

olacağına bağlıdır. Bunun yanı sıra, ticaret saptırıcı ve ticaret yaratıcı etkiler statik ve dinamik olmaktadır. Statik etkiler Gümrük Birliği kurulduktan hemen sonra ortaya çıkan etkilerdir. Dinamik ise zamanla meydana gelen etkilerdir (Lipsey,1957).

Ayrıca Viner çalışmasında ticaret yaratıcı etki ‘iyi’, ticaret saptırıcı etki ‘kötü’ olarak yorumlaması Lipsey tarafından sorgulanmıştır. Lipsey’e göre Ticaret Saptırma etkisi üretim fonksiyonunda değişiklik yaparken refah düzeyinde olan değişim etkileri değerlendirmek için yeterli olmamaktadır (Bhagwati Et al, 1999:120)

Bunun yanı sıra **Lipsey ve Bhagwati** göstermektedir ki Gümrük Birliği’nin oluşturulması sonucunda Ticaret Saptırıcı etki olmasına rağmen bazı durumlarda refah seviyesi üzerinde artış görülmüştür (Bhagwati,1971).

Johnsons’a göre ise gerek Ticaret Saptırma gerek Ticaret Yaratma etkisi, ikisi de Gümrük Birliği’ndeki üye ülkeler için bir kazanç olarak görülebilmektedir (Johnsons,1975). **Cooper ve Massel** yaklaşımlarında iki ülkenin izole edilmeleri yerine birlikte hareket etmelerinin daha iyi olacağını vurgulamaktadırlar (Cooper and Massel,1965).

Özetle, statik etkiler, Ticaret Saptırıcı ve Ticaret Yaratıcı etkileri kapsamaktadırlar. Ticaret Yaratıcı etkisi olumlu olarak görülmekte, Ticaret Saptırıcı etkisi ise olumsuz anlam taşımaktadır. Fakat iki etki arasındaki bağlantı görece güçlü olduğu için Gümrük Birliği’nin değerlendirilmesi zor sağlanmaktadır.

1.3.2 Dinamik Etkileri

Statik analiz çerçevesinde incelenen Gümrük Birliği, üretim faktörlerinin yeniden dağılımı, ekonomik yapının ve teknoloji seviyesinde bir değişiklik olmadığı varsayımı altında tartışılmaktadır. Statik etkiler ise gümrük birliği kurulduktan hemen sonra ortaya çıkan ekonomik sonuçlar ile tanımlanmaktadır. Fakat bu durumda Gümrük Birliği’nin

yaratmış olduğu etkiler ‘zaman’ faktörünü dışarda bırakıp incelenmektedir. Dolayısıyla statik etkilerin yanı sıra dinamik etkiler de meydana gelmektedir.

Dinamik etkiler statik etkilerden farklı olarak gümrük birliğinin daha sonraki aşamalarında görünen ekonomik sonuçlar ile ifade edilebilir. Diğer deyimle, dinamik etkiler ekonomik yapılarda, üretim kapasitelerinde ve kaynakların verimliliğinde meydana gelen değişmeler ile ilişkindir.

Dinamik olarak adlandırılan etkiler ekonomik entegrasyonun üye ülkelerinin GSMH büyüme oranını etkileyebilecek farklı yönler ile ilgilidir. Bu kapsamda aşağıdaki dinamik etkiler ortaya çıkmaktadır (Kreinin, 1964:193):

1. **Ölçek ekonomileri.** Bu aşamada piyasanın genişlemesi sonucunda üretim ölçeğinin artması ortaya çıkmaktadır. Ancak üye ülkelerin işletmeleri ve sanayi firmaları üretimlerini artırmak için teknolojik yeniliklerden faydalanarak ortalama maliyetlerinde düşmeyi sağlamaktadırlar. Ayrıca entegrasyondan önceki dönemde kullanılmayan üretim tesisleri kullanılmaya başlanarak üretim hacminin değişmesi sağlanmaktadır. Yani, ölçek ekonomileri üretim tesisleri genişletilerek, teknolojik yeniliklerden faydalanılarak daha az maliyetli üretim sağlayıp verimliliğin artırılmasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra Gümrük Birliği’nin oluşturulması ölçek ekonomilerinin etkisi altında üretim maliyetlerini azaltmak için birleşme ve devralma süreçlerinin de teşvik etmektedir.

2. **Yatırım yaratıcı etkisi.** Gümrük Birliği’nin ortaya çıkması bir taraftan piyasanın büyümesini sağlayarak diğer taraftan ekonomi üzerindeki belirsizlikleri azaltarak piyasadaki riskleri önemli ölçüde azaltmaktadır. Diğer taraftan Gümrük Birliği çerçevesinde kaldırılan gümrük vergileri sonucunda yatırım maliyetleri de düşmektedir. Bu da yatırımcılar için uzun dönemli kararlar alınabilmesini kolaylaştırıp bölgedeki yatırımları teşvik etmekte ve dolayısıyla üye ülkeler için yatırımlarda olumlu etkiler ortaya çıkarmaktadır.

3. **Rekabet etkisi.** Gümrük Birliğinin kurulması ile birlikte ortadan kaldırılan gümrük vergileri rekabetin artmasına neden olmaktadır. Birlik oluşturulduktan sonra bölgeye gelen yabancı firmalar ile yerli üreticiler ve özellikle yerli piyasada olan monopoliler artan rekabet içerisinde kalmaktadırlar. Rekabetin artması ise firmalar için üretim maliyetlerinin düşürülmesiyle birlikte üretim etkinliğinin artmasını sağlamaktadır. Bu durumda piyasada etkin olmayan firmalar üretimden çekilmek zorunda kalırlar ve böylece daha etkin üretim sağlanır. Ayrıca rekabet yoluyla kaynak dağılımındaki etkinlik artmakta ve fiyatlar da düşmektedir.

4. **Teknolojik gelişmelerin etkisi.** Artan rekabet ve üretim hacminin büyümesi teknolojik gelişmeyi de teşvik etmektedir. Belirtildiği gibi, Gümrük Birliği sonucunda bir taraftan artan rekabet, üretim maliyetlerinin düşürülmesini ve etkin kaynak dağılımını ortaya çıkarmaktadır. Fakat Gümrük Birliğinde yer alan büyük firmalarında teknolojik harcamaları yüksek olduğu için üye ülkelerin diğer firmaları da yatırım yapmak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla rekabeti sağlamak için teknolojik harcamaları, özellikle Araştırma – Geliştirme (Ar-Ge) yatırımları yükselmektedir. Ayrıca büyük firmaların yaptığı Ar-Ge yatırımları veya ithal ettikleri teknolojiler genel olarak Gümrük Birliği bölgesindeki teknolojik gelişmeyi sağlayıp üretim verimliliğinin artmasını da sağlayabilmektedir. Teknolojik gelişmeler uzun dönemde birliğin ekonomik büyümesini arttırıp diğer olumlu etkileri de doğurmaktadır.

5. **Kutuplaşma etkisi.** Kutuplaşma etkisi, üye ülkelerden birindeki üretim faktörlerinin yeniden dağılmasının bir sonucu olarak ekonomik faaliyetlerin diğer üye ülkelere kayması ile ifade edilmektedir. Ayrıca ticaret saptırma etkisinin ve ülkelerin farklı gelişme düzeylerinin de kutuplaşmanın sebepleri arasında olduğu düşünülebilmektedir. Dolayısıyla kutuplaşma etkisinin entegrasyonun olumsuz bir etkisi olduğundan söz edilebilir.

6. **Kalkınma, Büyüme ve Sanayileşme Etkisi.** Gümrük Birliğinde oluşturulan geniş piyasa, sanayinin fonksiyonlarının uzlaşması sonucunu doğurabilir. Ayrıca ölçek ekonomileri, teknolojik gelişim, artan rekabet gibi etkenler ekonomik büyümeyi sağlamaktadır. Fakat bu durumda etkinin derecesi statik etkilere bağlıdır. Yani, ticaret saptırıcı ve ticaret yaratıcı arasındaki bağlantı değerlendirilerek toplam ekonomik büyüme tartışılmaktadır. Yatırımların büyümesi, özellikle Birlik sonrası yabancı yatırımlarının artması ekonomik büyüme etkisini sağlamaktadır.

7. **Dışsal Ekonomiler.** Dışsal ekonomi bir üreticinin veya tüketicinin diğer bir üretici veya tüketicinin üretim ya da tüketim fonksiyonu üzerindeki olumlu veya olumsuz etkileri olarak tanımlanmaktadır. Gümrük Birliği çerçevesinde ise çeşitli dışsallıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, rekabetin artışı nedeniyle meydana gelen teknolojik gelişim üretim fonksiyonlarını değiştirerek olumlu etkiler yaratabilir. Üretim sektöründeki genişleme ise ekonomi içindeki gelir düzeyini artırıp talep artışı olarak geri dönmektedir. Özellikle verimlilik ve büyüme hızı üzerinde ortaya çıkan dışsallıklar ekonomik entegrasyonun en önemli dinamik etkilerindendir.

Molle çalışmasında ekonomik entegrasyon kapsamında dış ticaretin önündeki engellerin düşürülmesinin, Gümrük Birliğinin kurulması dahil olmak üzere, kaçınılmaz olarak doğan rekabet artışının verimlilik artışına yol açarak milli gelirin büyümesini sağladığını belirtmektedir. Bu da sınırlı statik etkilerden daha büyüktür (Molle, 1990).

Ekonomik entegrasyon alanında birçok çalışma yapan başka ünlü bir iktisatçı. **El -Agraa'dır. El -Agraa'ya** göre dinamik etkiler şunlardır.

- Uzmanlaşma sonucunda üretim etkinliğinin artması
- Ölçek ekonomileri sonucunda üretimin büyümesi
- Kutuplaşma etkisi. Gümrük Birliği kurulduktan sonra sadece bir bölgede üretimin konsantrasyonu
- Yatırım etkisi

- Teknolojik gelişme. Bilimsel ve teknolojik hızlandırılma sonucunda üretim faktörlerinin hem üretim miktarı hem kalitesinin etkilenmesi
- Artan rekabet sonucu üretim verimliliğinde değişikliklerin gerekli hale gelmesi (El –Agra, 1994:88).

Görüldüğü gibi Gümrük Birlik Teorisi çerçevesinde tartışılan iktisadi etkiler birbiriyle bağlıdır. Dolayısıyla Gümrük Birliğinin refah düzeyi üzerinde yaratmış olduğu etkileri değerlendirmek için hem statik hem dinamik etkileri dikkate almak gerekmektedir.

Özetlemek gerekirse İkinci Dünya Savaşından sonra meydana gelen ekonominin daralması ekonomik entegrasyon süreçlere yol açmıştır. Bu dönemde Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası'nın kurulması ve GATT'ın imzalanması ile ekonomik entegrasyon gelişimi için altyapısı oluşturulmuştur.

GATT ve sonra DTÖ çerçevesinde kabul edilmiş kararlar bugün de dünya ticareti düzenleyen kurallardır. Esas olarak bu kurallar liberal politikaları içermekte ve serbest ticaretin geliştirilmesini sağlamaktadırlar. Fakat bu durumda entegrasyon politikaları korunma politikalar ile çelişkiye girmektedirler. Dolayısıyla ülkeler DTÖ kurallarına uyum sağlayarak korunma ve entegrasyon politikaları arasında seçim yapmak zorunda kalmaktadırlar.

Gümrük Birliği'nin iktisadi etkileri dikkate alındığında, statik ve dinamik etkilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Statik etkileri ekonomik yapıda bir değişiklik olmadan meydana gelen ticaret etkileri incelemektedir. Ekonomik yapılarda, üretim kapasitelerinde ve kaynakların verimliliğinde meydana gelen değişimler dinamik etkiler olarak adlandırılmaktadır.

Gümrük Birliği'nin oluşumunun refah düzeyinde artışını sağlayabileceği koşullar aşağıdaki gibidir:

- 1) Üye ülkelerin ticaret açısından tamamlayıcı olması

- 2) Birlik öncesi ithalat üzerine uygulanan gümrük tarifesinin yüksek olması
- 3) Üye ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmenin aynı seviyede olması
- 4) Birlik dışında kalan ülkelerin ithalat vergisinin düşük olması
- 5) Birlik içerisinde ihracat yapan ülkenin taraf olan ülkesi için ana ihracatçısı olmak, ithalat eden ülkenin taraf olan ülkesi için ise ana piyasası olmasıdır.

Son olarak, kabul etmeliyiz ki İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik entegrasyon dünya ekonomisi için kaçınılmaz bir süreçti. Özellikle Avrupa bölgesinde yer alan ekonomik entegrasyon pozitif etkileri ortaya çıkartıp eski sovyet ülkelere örnek olmaktadır. Bu nedenle yukarıda belirttiği koşullar arasında, öncelikle üye ülkelerin ticaret açısından tamamlayıcı olması ve Birlik öncesi gümrük tarifesinin yüksek olması olup olmadığına dikkat edilmelidir

Fakat olumlu etkileri yanı sıra ekonomik entegrasyon olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Bu durumda özellikle Ticaret Saptırma etkisi ortaya çıkıp çıkmadığına önem verilmektedir.

Bu kapsamda, izleyen bölümlerde 'Belarus için Gümrük Birliği genel olarak olumlu yoksa olumsuz etkilere yol açtı?' sorusuna cevap vermeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

BELARUS, RUSYA VE KAZAKİSTAN GÜMRÜK BİRLİĞİ'NDEN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ'NE DÖNÜŞÜM VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bilindiği gibi 90'ların başında Sovyet Birliği dönemi sona ermiştir. Fakat o dönemden itibaren eski Sovyet ülkeler arasındaki ticari ve siyasi ilişkiler (Balkan Ülkeleri hariç) sürmeye devam etmektedir. Dolayısıyla Serbest Ticaret Bölgeleri, Gümrük Birlikleri ve benzer entegrasyon oluşumları eski Sovyet ülkeler arasında beklenen gelişimler olarak kabul edilmektedir.

2.1 Gümrük Birliği'nden Avrasya Ekonomik Birliği'ne Oluşum Süreci, Nedenleri, Anlaşma ve Ana Yetkileri

2.1.1 Gümrük Birliği: Oluşum Süreci ve Nedenleri

Özellikle 90'lardan sonra gelişen entegrasyon süreçleri eski Sovyetler Birliği ülkeler arasında da gelişmeye başlamıştır. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Avrasya Ekonomi Topluluğu gibi oluşumların kurulması yanı sıra ilk olarak Belarus ve Rusya arasında, sonra ise Kazakistan, Tacikistan, Ermenistan ve diğer BDT ülkeler arasında Gümrük Birliği'nin oluşturulması planlanmıştır.

Bölgesel entegrasyon süreçleri teşvik eden nedenleri ise bir taraftan dış rekabete 'hazır' olmayan ulusal ekonomileri korumak arzusu, diğer taraftan ise Sovyet döneminde mevcut olan ekonomik ilişkilerin 'restorasyonu' yanı sıra geleneksel ihracat pazarlarında kalmak arzusu ile tanımlanabilir.

Gümrük Birliği'ne yönelik gelişmeler 1995 yılında ortaya çıkmıştır. Fakat 24 Eylül 1993 tarihinde 'Ekonomik Birliği'nin kurulması' üzerine imzalanan anlaşma Gümrük Birliği'nin oluşturulmasının ilk öncülü olarak görülebilmektedir.

1995 yılında Kazakistan, Rusya ve Belarus arasında ilk 'Gümrük Birliği' Anlaşması imzalanmıştır. Bu Anlaşma çerçevesinde ülkelerin özellikleri dikkate alınarak etkin ekonomik entegrasyona dair tüm şartları ortaya konulmuştur. 1996-1999 döneminde bu anlaşmaya Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan da dahil olmuşlardır.

1995 anlaşması çerçevesinde 1995 yılın ortasında Rusya ve Belarus arasındaki gümrük sınırı kaldırılmıştır. Fakat 1996-2000 döneminde Anlaşmayı imzalayan ülkelerin kendi siyasi ve ekonomik problemlerinin var oldukları nedeniyle Gümrük Birliği'nin oluşumu ve genel olarak entegrasyon süreçlerinin 'arka planda' kaldığını söylemek gerekmektedir.

Entegrasyonun yeni başlangıcı 2000 yılında EurAsEC Anlaşması ile ortaya çıkmıştır. Ancak Gümrük Birliği'ne yönelik gelişmeler 2005 yılında başlamıştır. 2005 yılında Kazan zirvesinde yeni bir Gümrük Birliği'nin oluşturulmasının gereği konusunda bir karar alınmıştır. 6 Ekim 2007 yılında Duşanbe'de Belarus, Kazakistan ve Rusya temsilcileri ortak gümrük bölgesinin oluşturulmasına yönelik yeni 'Gümrük Birliği' Anlaşmasını imzalamışlardır.

2009 yılında Belarus, Rusya ve Kazakistan en üst düzeyde yaklaşık 40 Uluslararası Anlaşmayı onay ve kabul ederek Gümrük Birliği'nin temelini oluşturmuşlardır. 28 Kasım 2009'da Belarus, Rusya ve Kazakistan Cumhurbaşkanı, 1 Ocak 2010 tarihi itibarıyla Ortak Gümrük Bölgesinin başlanmasına karar vermişlerdir. Böylece resmi olarak 1 Ocak 2010 tarihi itibarıyla 3 ülke için ortak gümrük tarifesi de uygulanmaya başlamıştır.

Fakat 2010 yılında Belarus ve Rusya arasında anlaşmazlıklar ortaya çıktığında Belarus için Gümrük Birliği'ne dahil olup olmayacağını konusunda soru işareti

yaratılmıştır. Ancak görüşmeler yoluyla bu anlaşmazlıklar ortadan kaldırılmış ve Belarus planlandığı gibi Gümrük Birliği'ne dahil olmuştur.

6 Temmuz 2010 tarihinden itibaren 3 ülke çerçevesinde ortak bir Gümrük Kanunu uygulanmaktadır. Ayrıca 1 Nisan 2011'de Rusya ve Belarus arasında, 1 Temmuz 2011'de ise Rusya, Belarus ve Kazakistan arasındaki gümrük kontrolü kaldırılmış ve böylece gümrük sınırı, Gümrük Birliğinin dış gümrük sınırına taşınmıştır.

Entegrasyon sürecini daha etkin haline getirmek amacıyla 2012 yılında Belarus, Rusya ve Kazakistan, 'Ortak Ekonomik Bölgesi'nin kurulmasına yönelik Anlaşma'yı imzalamışlardı. 'Gümrük Birliği' ve 'Ortak Ekonomik Bölgesi' anlaşmalar temelinde 2015 yılında 'Avrasya Ekonomik Birliği' oluşturulmuştur. Bu Anlaşma'ya dördüncü üye olarak Ermenistan, beşinci üye olarak Kırgız Cumhuriyeti dahil olmuşlardı. 'Avrasya Ekonomik Birliği' Anlaşmasına göre üye ülkeler arasında ticari engellerinin ortadan kaldırılmasının yanı sıra üretim faktörlerin serbest dolaşımı da gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla 'Ekonomik Birliği' adlandırılmasına rağmen beş ülke arasındaki entegrasyon oluşum daha çok 'Ortak Pazarı' özelliklerini taşımaktadır.

Genel olarak Gümrük Birliği'nin (2015'ten itibaren Avrasya Ekonomik Birliği) oluşum süreci Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Gümrük Birliği'nin (Avrasya Ekonomik Birliği'nin) oluşum süreci

Ülke	Anlaşmaya dahil olma tarihi	Gümrük Birliği'nin ortak dış tarifesin uygulanmasına başlanma tarihi
Belarus	28 Kasım 2009	6 Temmuz 2010
Rusya	28 Kasım 2009	1 Temmuz 2010
Kazakistan	28 Kasım 2009	1 Temmuz 2010
Kırgızistan	8 Mayıs 2015	12 Ağustos 2015
Ermenistan	10 Ekim 2014	2 Ocak 2015
Moldova	14 Mayıs 2018 yılı itibaren Gözlemci Ülke Statüsünü aldı	

Gümrük Birliği çerçevesinde ihracat ürünleri, belgesel kanıt sağladığında sıfır KDV oranı ve (veya) ÖTV'den muaf olarak vergilendirilmektedir.

İthalat konusunda ise Belarus Cumhuriyeti veya Kazakistan Cumhuriyeti'nden Rusya Federasyon'a gelen ithalat ürünleri KDV ve özel tüketim vergileri Rus vergi yetkililer tarafından alınması söz konusudur.

Gümrük Birliği Anlaşmaya göre, ithalat vergilerinin dağılımı aşağıdaki gibi gerçekleşmektedir:

- Rusya 85,33%
- Belarus 4,55%
- Kazakistan 7,11%
- Kırgızistan 1,9%
- Ermenistan 1,11%.

Görüldüğü gibi ithalat vergilerinin dağılımı üye ülkenin ekonomik büyüklüğüne göre yapılmaktadır. Burada özellikle Rusya'nın payı (%85,33) dikkat çekmektedir. Ancak 2015 yılından bu yana yeni üyelerin birliğine girişi ile ithalat vergilerinin dağıtımı sorunu yeniden meydana geldi. Özellikle Belarus ekonomisi için bu sorun büyük önem taşımaktadır. Bunun nedeni ise böyle açıklanabilir: 2015 yılından beri Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımlar nedeniyle Rus ithalatı azalırken Belarus ithalatı artı. Ancak bu durumdan Belarus faydalanamadı. Örneğin, 2016 yılında Belarus bütçesine ithalattan alınan vergileri diğer birlik üyelere göre daha önemli ölçüde azaldığı ortaya çıktı (nerdeyse eksi %9).

Aralık 2018'de St.Petersburg'daki zirvede Belarus Başbakan Yardımcısı **Igor Petrishenko**, uzmanların beş farklı yöntem hazırladığını ve tüm bu beş yönteme göre Belarus tarafının ek olarak dağılımının % 1'ini alması gerektiğini söyledi. Ayrıca Petrishenko'ya göre ithalat vergilerinin dağılım payları en az üç yılda bir yeniden belirtmelidir². Fakat Belarus tarafından sunulan önerileri diğer Birlik üyeleri henüz kabul

² Daha detaylı bilgi: 'Distribution of customs duties in the EAEU: Minsk demands justice' (ru) <https://nmnby.eu/news/analytics/6910.html>. Erişim Tarihi: 12.12.2020

etmediler. 30 Nisan 2020 tarihinde Yerevan'daki Avrasya Hükümetlerarası Konseyi'nde, Rusya Başbakanı Dmitry Medvedev, Avrasya Ekonomik Birliği'nde gümrük vergilerinin dağıtımına ilişkin hala bir karar olmadığını söyledi.

2.1.2 Avrasya Ekonomik Birliği: Anlaşma ve Kurumlar

Gümrük Birliği temelinde 2015 yılında imzalanan Avrasya Ekonomik Birliği'nin Anlaşması 4 kısım içermektedir. Anlaşmanın Ana bölümü 155 sayfa, uygulamalar (ekler) 814 sayfa, toplam ise 969 sayfadan oluşmaktadır.

Anlaşmanın birinci kısmı Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulması ile ilgilidir ve 4 bölüm, 22 madde ve 2 ek içermektedir. İkinci kısım Gümrük Birliğine ilişkindir ve 8 bölüm, 39 madde ve 11 ek içermektedir. Üçüncü kısım Ortak Ekonomik Bölgesine adanmıştır ve 14 bölüm, 39 madde ve 17 ekten oluşmaktadır. Dördüncü kısım ise geçiş ve son düzenekleri içermektedir (2 bölüm, 20 madde ve 2 ek).

Avrasya Ekonomik Birliği'nin genel kurumları söz konusuysa, Anlaşmanın 1.Kısım 3. Bölüm 8. Maddede aşağıdaki gibi belirtmektedir:

- Yüksek Konsey (Başkanlar düzeyinde)
- Hükümlerarası Konsey (Meclis Başkanlar düzeyinde)
- Avrasya Ekonomik Komisyonu
- Avrasya Ekonomik Birliği Mahkemesi

Anlaşmanın 10. Maddeye göre Yüksek Konsey'i devletlerin başkanları veya devletlerinin mevzuatına uygun olarak Yüksek Konsey konularda karar alma yetkisine sahip olan üye devletlerin hükümet başkanlarından oluşmaktadır. Konsey toplantıları yılda en az bir kez yapılır. Fakat Birlik faaliyetlerinin acil konularını ele almak için, Üye Devletlerden herhangi birinin veya Yüksek Konsey Başkanının inisiyatifiyle, Yüksek Konsey olağanüstü toplantılar da yapılabilir.

Anlaşıldığı gibi, ekonomik sorunları ile ilgilenen ana kurum Avrasya Ekonomik Komisyonu'dur. Söz konusu Komisyon, 1 Ocak 2012 yılında kurulmuştur ve Avrasya Ekonomik Birliği Anlaşması'nın 18. maddesinin 1. Paragrafta vurgulandığı gibi 'Komisyon Birliği'nin daimi düzenleyici kurumudur'.

Komisyonun temel görevleri ise öncelikle Birliğin işleyişi ve gelişimini sağlamaktır. Bunun yanı sıra Komisyon, Birlik çerçevesinde ekonomik entegrasyon için öneriler geliştirmektedir. Ayrıca Komisyon

- ithalat gümrük vergilerinin dağıtımı;
- üçüncü taraflarla ilgili ticaret rejimlerinin oluşturulması;
- dış ve karşılıklı ticaret istatistikleri;
- makroekonomik politika;
- rekabet politikası

gibi alanlarda faaliyet göstermektedir.

2.2. Gümrük Birliği'ne Üye Ülkelerin Ekonomik Profilleri

Gümrük Birliği'nin olumlu veya olumsuz etki yaratıp yaratmadığını değerlendirilmesi için ilk olarak üye ülkelerin Birlik öncesi ve güncel ekonomik profillerini göz önüne almak gerekmektedir. Dolayısıyla bu bölümün çerçevesinde üye ülkelerin genel ekonomik durumu ve güncel ekonomik göstergeler değerlendirilmektedir. Fakat Ermenistan ve Kırgızistan'ın Birliğe sonradan dahil olmaları nedeniyle bu bölüm ve çalışmanın genelinde Rusya, Belarus ve Kazakistan çerçevesinde yer alan gelişmeler daha büyük önem taşımaktadır.

2.2.1 Rusya

Rusya, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana iktisadi ve siyasi anlamda önemli değişikliklere uğramıştır. Sovyetler dağıldıktan sonra Sovyet döneminde uygulanan merkezi planlı ekonomik sisteminden piyasa temelli ekonomik sistemine doğru hareket etmeye başlamıştır. 1990'larda gerçekleşen ekonomik reformlar sonucunda birçok sanayi firması özelleştirilmiştir. Fakat enerji, ulaştırma, bankacılık ve savunmayla ilgili önemli sektörler özelleştirme politikalarına dahil olmamıştır. Ayrıca Rusya'da mülkiyet haklarının korunması zayıf olduğunu ve çoğu eski Sovyet ülkede olduğu gibi, özel sektörün daha gelişmekte olduğunu belirtmekte fayda vardır. Ayrıca ülkenin zayıf iş ortamı ile beraber ekonomide devletin yüksek payının olması DYY için engel olarak görülmektedir.

Rusya'nın ekonomik gelişimi genel olarak önemli ölçüde doğal kaynakların (özellikle petrol ve doğalgaz rezervlerinin) var olması ile bağlıdır. Ülkede aynı zamanda zengin bir çeşitlilik doğal maden ve mineraller (çelik ve birincil alüminyum gibi metallerin) bulunmaktadır. Rusya petrol üretiminin %70'ten fazlasını ihracat ederek dünyanın önde gelen 'siyah altın' üreticilerinden birisi konumundadır. Ülkede dünyanın önde gelen petrol üreticilerinin yanı sıra dünyanın en büyük doğalgaz şirketi de yer almaktadır. Doğalgaz üretiminde lider olan GAZPROM tek başına toplam küresel üretimin %20'sini sağlamaktadır. Doğalgaz ve petrol ihracatı toplam ihracatının üçte ikisini oluşturarak federal gelirlerin yarısını oluşturmaktadır. Fakat bu durumda Rusya'nın hammadde ihracatına bağımlılığı küresel fiyatlardaki dalgalı gelişmeler nedeniyle gelirlerini hassas hale getirmektedir.

1998 yılında meydana gelen Asya Krizi ciddi anlamda Rusya ekonomisini de etkilemiştir. Fakat 1998-2008 dönemi Rusya ekonomisi için inanılmaz bir 'geri dönüş' dönemi olarak ifade edilmektedir. On yıllık dönemde Rusya'nın GSYH önemli ölçüde

büyümüştür. Yüksek enerji fiyatları, güçlü iç talep, önemli ölçüde yabancı girişleri ve makroekonomik reformlar ekonominin büyümesine neden olmuşlardır. Bu dönemde ortalama büyüme oranı %7 iken, kişi başı GSYH yaklaşık 13.000 dolara kadar yükselmiştir. 1996 yılında %47 gibi yüksek bir enflasyon oranı varken, 2006 yılı itibariyle %9.6'ya gerilmiştir.

2006 ve 2008 yılları arasında petrol fiyatlarındaki yaklaşık % 200 artışı ile birlikte büyüyen Rus ekonomisi emek ücretlerinin artmasını da teşvik etmiştir. Ama 2008 yılında meydana gelen küresel ekonomik durgunluk ve ardından petrol fiyatlarındaki ani değişimler ekonomide neredeyse %10 daralmaya yol açmıştır. Bu durumda hükümet petrol istikrar fonundan (oil stabilization fund) para kullanılarak büyük bir teşvik programı başlatmıştır. Bu eylemin çok daha yavaş bir oranda olsa da ekonomik büyümeye destek verdiği söylenmektedir.

Düşen petrol fiyatları, uluslararası yaptırımlar (*sanctions*) ve yapısal sınırlamalar bir birleşim olarak Rusya'yı 2015 yılında derin bir durgunluğa sürüklemiştir. Bu dönemde GSYH'nin yaklaşık %4 düşmesi söz konusudur. Çoğu iktisatçılar bu krizin devam etmesini beklemektedir. Fakat vurgulamak gerekir ki, Rus ekonomisi hammadde ihracatına bağlı olduğu için daha çok hammadde fiyatlarındaki değişimlerden etkilenmektedir. Örneğin, Rus Merkez Bankasına göre 2016 yılında petrol fiyatlarının varil başına 40 \$ altında kalması durumunda % 5'e kadar GSYH'nin düşmesi tahmin edilmiştir.

Rus ekonominin güncel ekonomik profilini çizmek için Tablo 4'te 2018 yılının temel ekonomik verileri ve Dünyada yer alan sıralaması verilmektedir.

Görüldüğü gibi, Rusya Dünyanın en büyük ekonomilerinden biridir. Dolayısıyla Gümrük Birliği'ni analize edildiği zaman Rusya'nın ekonomik potansiyeli büyük önem taşımaktadır. Rusya ve diğer Gümrük Birliği ülkelerin ekonomik göstergeler ise daha detaylı olarak sonraki bölümlerde değerlendirilmektedir.

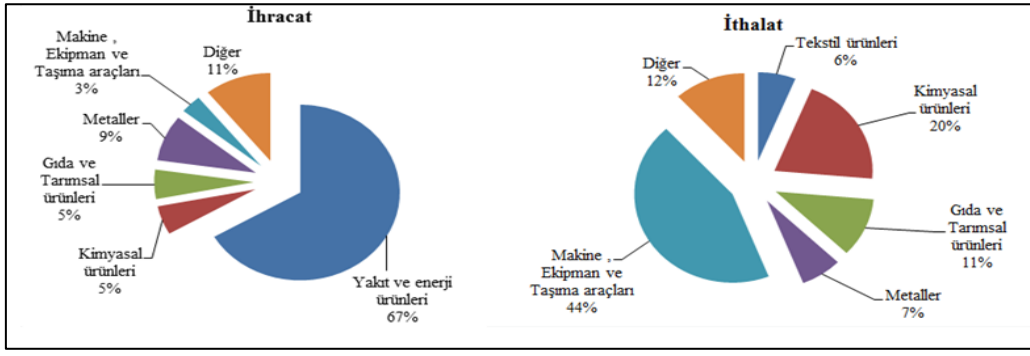
Tablo 4. Rusya 2018 yılı Ekonomik Profili

	Değer	Sıra
GSYH	\$1.658 trilyon	11
Büyüme oranı	2,3	130
Kişi başı GSYH PPP	\$11.289	64
İşgücü	76,53 milyon	6
Vergi ve diğer gelirleri	GSYH'nin %16,4 (2017)	181
Bütçe fazlası (+) açığı (-)	GSYH'nin % -1.4 (2017)	88
Dış borcu	\$539,6 milyar	22
İhracat	\$353.0 milyar (2017)	14
İthalat	\$238.0 milyar (2017)	20
Döviz ve Altın Rezervleri	\$432,7 milyar	6
Doğrudan yabancı yatırım stoku (yurtiçi)	\$479.7 milyar	19
Doğrudan yabancı yatırım stoku (yurt dışı)	\$443.0 milyar	19

Kaynak: CIA. DB. OECD

Rusya GSYH sektörel bileşimi %32,4 sanayi, %62,3 hizmetler ve %,4,7 tarım sektöründen oluşmaktadır. İşgücü ise %9,4 tarım, %27,6 sanayi ve %63 hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. Görüldüğü gibi Rus ekonomisinin en gelişmiş sektörü hizmet sektörüdür. Söz konusu sektörün payı 1990 yılında %15 iken 2018 yılında % 62 olmuştur. Bu gelişim, özellikle hızla geliştirilen bankacılık ve ticaret hizmetlerinin sonucudur.

Avrasya Ekonomik Birliği Komisyonu'nun Raporuna göre 2019 yılında Rus ekonomisinin ihracatı 386,3 milyar dolar, ithalatı 226,5 milyar dolar ve toplam dış ticareti 612,8 milyar dolardır. İhracat genel olarak petrol ve yakıt ürünleri (yaklaşık %67), metaller (%9), kimyasal ürünler (%5), gıda ve tarımsal ürünleri (%5) öğelerinden oluşmaktadır. İthalat ise genel olarak makine, ekipman ve taşıma araçları (%44), kimyasal ürünleri (%20), gıda ve tarımsal ürünleri (%11) ile ilgilidir. Ayrıca Rus ithalatında önemli bir yer tekstil (%6) ve metal ürünlere (%7) aittir (Grafik 2).

Grafik 2. Rusya Dış Ticaret Sektörel Dağılımı, AEK

2019 yılının istatistik verilerine bakıldığında Rus ihracat ve ithalat coğrafik bileşimi şöyledir:

- İhracat ortakların arasında Çin (%13,4), Hollanda (%10,4), Almanya (%6,5), Türkiye (%5) ve Belarus (%4,7),) yer almaktadır.
- İthalat ortakları ise Çin (% 22,3), Almanya (%10,4), Amerika Birleşik Devletleri (% 5,5) ve Belarus (%5,1) olmuştur.

Küresel Rekabetçilik Endeksi Sıralamasında (Global Competitiveness Index) 2011 yılına bakıldığında Rusya 4.21 puanla 66. sırada idi. 2015 yılında ise 4,4 puanla Rusya 53. sırada yer almıştı. Bu sıralamada 12 makroekonomik ve finansal etmenler göz önünde bulundurulmaktadır. Bunlardan, Rus makroekonomik ortamı 5,5 puan, altyapı 4,8, piyasa boyutu 5,8, işgücü piyasa verimliliği 4,4, finansal piyasa gelişimi 3,5, inovasyon 3,3 puan ile değerlendirilmiştir. 2018 yılında ise Rusya 67 puanla 43. sırada yer almıştır.

Son olarak, Rusya, Dünyanın 11. en büyük ekonomisi olarak öncelikle petrol ve doğal gaz ihracatına bağlıdır. Dolayısıyla petrol fiyatlarındaki değişimler ekonomiyi ilk sırada etkilemektedir. Dış ticaret konusunda da Rus ihracatı özellikle enerji maddelerine dayanmaktadır; bunun yanı sıra metaller de önemli yer almaktadır. İthalata bakıldığında makine, ekipman ve taşıma araçları ilk sırada gelmektedirler. Bunun nedeni ise Rus ekonomisinin 'modernizasyon' gelişimi ile ilgilidir.

2.2.2 Kazakistan

Kazakistan, Rusya dışında, eski Sovyet ülkeler arasında coğrafi anlamda en büyük ülkedir. Ülkede önemli ölçüde fosil yakıt rezervleri, uranyum, çinko gibi ve diğer mineraller ve metaller bulunmaktadır. Aynı zamanda Kazakistan hayvancılık ve büyük bir tarım sektörüne (özellikle tahıl üretimi) sahiptir.

1991-1995 dönemi Kazakistan için ekonomik durgunluk dönemi idi. Çoğu eski Sovyet ülkesi gibi bu dönemde Kazakistan, bütçe açığı, yüksek enflasyon gibi sorunlar ile karşı karşıya idi. Genişletici para politikası ile fiyatların liberalizasyonu 1992 yılında %2500'a kadar hiperenflasyona yol açmıştır. Artan enflasyonun yanı sıra 1991-1995 dönemi önemli ölçüde üretimde düşüşü ile de karakterize edilmektedir. Fakat para politikası araçları ile gerek üretimdeki düşüş gerek artan enflasyon kontrol altına alınmıştır. 1995 yılında enflasyon oranı %60'a kadar gerilemiştir.

1995-1997 yıllarında Kazakistan hükümeti tarafından reformlar ve toplu özelleştirme politikalar gerçekleştirilmiştir. Özelleştirme politikaların sonucunda sanayi, kamu besin firmalar, inşaat diğer sanayi varlıklar büyük ölçüde özel sektöre kaymıştır. 1998 yılındaki Rusya ve Asya krizlerin olumsuz etkileri Kazakistan ekonomik büyümesini yavaşlatmıştır. Fakat 2000'li yıllarda Kazakistan ekonomisi hızla büyümeye başlamıştır. Önde gelen petrol fiyatlarındaki artış ile birlikte tahıl piyasasında olumlu trendler büyümenin sebeplerden birisidir.

2010 yılında Kazakistan ticaret ve dış yatırımları teşvik etmek amacıyla Belarus ve Rusya ile Gümrük Birliği'ne girmiştir. Ancak küresel petrol fiyatlarındaki düşüş Kazakistan'da ekonomik yavaşlatmaya neden olmuştur. Söz konusu 2008-09 mali krizinden sonra Kazakistan düşük bir büyüme hızına sahip olmuştur.

Kazakistan Şubat ve Kasım 2014 aylarında %19 oranında para birimini, Tenge, devalüe etmek zorunda kalmıştır. 2015 yılı ilkbaharında ekonomik zorluklar ile başa

çıkarmak için hükümet bir teşvik paketi açıklamıştır. Ağustos 2015'te dalgalı döviz kuru sisteminin uygulanacağını açıklanması Tenge'nin devalüasyonuna yol açmıştır.

2015 yılında Kazakistan'da iş ortamının iyileştirilmesi için yeni bir Girişimci Kanunu ve yeni İş Kanunu yürürlüğe girmiştir. Fakat olumlu kurumsal ve yasal değişikliklere rağmen, yatırımcılar özellikle bölgesel ve belediye düzeyinde, yolsuzluk ve bürokrasi gibi sorunlar konusunda endişelerini sürdürmektedir.

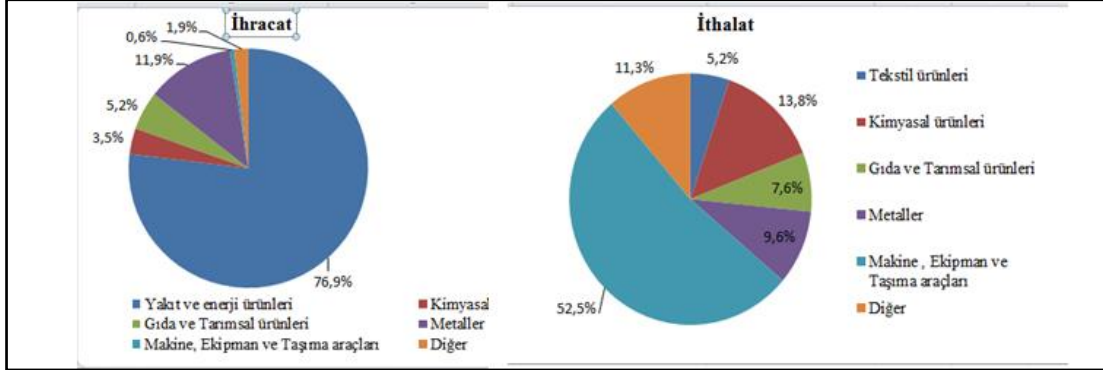
Tablo 5. 2018 yılı Kazakistan Genel Ekonomik Profili, OECD, DB, CIA

	Değer	Sıra
GSYH	\$170.5 milyar	54
Büyüme oranı	4,1	62
Kişi başı GSYH PPP	9.813	71
İşgücü	9,022,000	52
Vergi ve diğer gelirleri (GSYH %)	22,3 (2017)	134
Bütçe fazlası (+) açığı (-)	-1,8 (2017)	98
Dış borcu	\$167,5 milyar	40
İhracat	\$49,290 milyon(2017)	51
İthalat	\$31,850 milyon (2017)	63
Döviz ve Altın Rezervleri	\$30,750 milyon	50
Doğrudan yabancı yatırım stoku (yurtiçi)	\$156,200 milyon	36
Doğrudan yabancı yatırım stoku (yurt dışı)	\$34,740 milyon	47

Tablo 5'ten görüldüğü gibi Kazakistan büyük bir ekonomik potansiyele sahiptir. Küresel Rekabetçilik Endeksi Sıralamasında 2015 yılında Kazakistan 7 üzerinden 4,4 puan ile 50. sırada yer almaktadır. Kazakistan makroekonomik ortamı 5,7 puan, altyapı 4,2, piyasa boyutu 4,3, işgücü piyasa verimliliği 4,9, finansal piyasa gelişimi 3,7, inovasyon 3,1 puan ile değerlendirilmiştir. Söz konusu sıralamada 2011 yılında Kazakistan 4,18 puanla 72.sırada idi. 2019 yılında ise 62,9 puanla 55. sırada yer almıştır.

Dış ticaret söz konusu olduğunda Kazakistan petrol ve ilgili ürünlere son derece bağlı ihracat odaklı ekonomiye sahiptir. İhracatın ana maddeleri yakıt ve enerji ürünleridir (toplam ihracatın %73-78) (Grafik 3). Diğer ihracat edilen ürünlerden arasında tahıl,

metaller, bakır, alüminyum, çinko ve uranyum bulunmaktadır. Genel olarak Kazakistan için ana ihracat ortakları ise İtalya (%19,2), Çin (%10,3), Hollanda (%10,1), Rusya (%8,6) ve Fransa (%6,3)'dür.

Grafik 3. 2019 yılı Kazakistan Dış Ticaret Bileşimi, AEK

Grafik 3'te görüldüğü gibi Kazakistan ithalatı genel olarak elektronik, makine ve mekanik aletler (%52,5), metaller ve kimyasal ürünler (sırayla %9,6 ve %13,8) ürünlerden oluşmaktadır. Ana ithalat ortakları ise Rusya (yaklaşık %36,7), Çin, Almanya, ABD ve İtalya olmaktadır.

Sonuç olarak, Kazakistan ekonomisi çerçevesinde güncel konulardan birisi petrol, gaz ve madencilik sektörleri dışında ekonominin çeşitlendirilmesidir. Fakat bunun yanı sıra ülkenin geniş enerji kaynaklarının geliştirilmesini ve genişletilmesi yoluyla dünya pazarlarına ihraç payını arttırması hedeflenmektedir. Genel olarak, Kazakistan hükümeti ekonomik alanında rekabet gücünün artırılması, siyasi ve sosyal reformların ilerlemesi, komşu ve diğer devletler ile ilişkilerinin güçlendirmesine odaklanmaktadır.

2.2.3 Belarus

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağıtılmasından sonra, Belarus bağımsız bir devlet haline gelmiştir Eski Sovyetler Birliği devletlerin çoğunluğu gibi Belarus, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde birçok ekonomik ve siyasal sorun ile karşı karşıya kalmıştır.

Eski Sovyetler Birliği'nin bir parçası olarak, Belarus nispeten iyi gelişmiş sanayi sektörüne sahiptir. Fakat son zamanlarda, sanayi sektörünün 'outdate' sorunu merkezi bir yer almaktadır. Ayrıca Rus enerji tarafından sübvansede edildiği ve Rus marketlere bağımlı olduğu için Belarus enerji sistemi verimsiz olarak görünmektedir. Ülkede ayrıca geniş bir tarım tabanı bulunmaktadır. Ancak devlet yardımlarına bağımlı olduğu nedeniyle verimsiz olarak sayılabilir.

Tüm sanayi kuruluşlarının yaklaşık %70'i devletin yönetimindedir ve yabancı yatırım için 'düşman bir iklim' olup yabancı yatırımları engellenmektedir. Bağımsızlıktan sonra özelleştirilen birkaç banka, yeniden kamulaştırılmışlardır. Devlet bankaları bankacılık sektörünün %75'ini oluşturmaktadır

2011 yılında, orantılı verimlilik artışları ile desteklenmeyen hükümetin yönettiği maaş artışları finansal krizi tetiklemiştir. Rusya tarafından arttırılmış enerji maliyetleri ile Belarus Hükümeti tarafından Belarus rublesinin 'aşırı' desteklenmesi sonucunda Belarus rublesi neredeyse üç kat değer kaybetmiştir. Kasım 2011'de Belarus, Rus doğal gazı düşük fiyatlara karşılık olarak, Beltransgaz kalan hisselerini (Belarus doğal gaz boru hattı operatörü) Rusya'ya satmayı kabul etmiştir. Avrasya Ekonomik Topluluğu (EurAsEC) Bail-out Fonu'ndan 3 milyar dolarlık paketinin yarısından fazlası olan kredi, Rus devlet bankası Sberbank'dan 1 milyar dolarlık kredi, ve Rus GAZPROM'a BELTRANSGAZ'ın 2.5 milyar dolarlık satış 2012 yılında durumu biraz stabilize edilmişlerdir. Fakat 2011-2012 yılları boyunca enflasyon oranları yeni 'artış maksimum'a ulaştığı nedeniyle Belarus para değerinin % 60'ından fazlasını kaybetmiştir.

2014 yılında, Rusya Belarus için yaklaşık 2 milyar dolarlık yeni bir kredi sunmuştur. Fakat 2014 yılında Rus yardımı ile iyileşen Belarus ekonomisi yüksek dış borç servisi ödemelerinin ve dış ticaret açığı altında kalırken 2014 yılı Aralık ayı ortalarında yeni bir ekonomik krizi ile karşı karşıya kalmıştır. 2014 yılı sonunda ortaya çıkan yapısal

ekonomik eksiklikleri ve Rus rublesinin devalüasyon tarafından ağırlaştırılmış Belarus krizi çerçevesinde Belarus rublesi yaklaşık % 40 değerini kaybedip devalüe olmuştur.

Belarus durgun ekonomik büyüme ve azalan döviz rezervler ile 2015 yılına girmiştir. 2015 yılında Belarus rublesi yine devalüe olduğu nedeniyle, 1 Temmuz 2016 yılından itibaren dört sıfırın atılması, yani denominasyona karar verilmiştir.

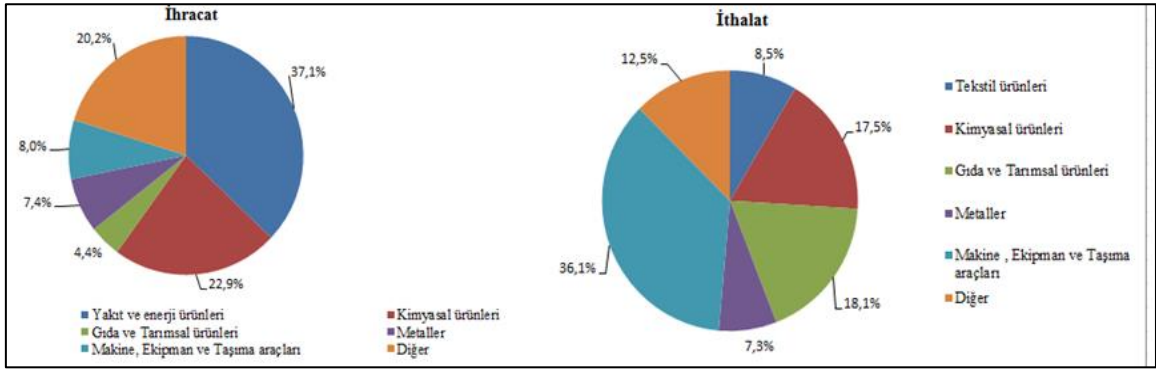
Tablo 6. Belarus 2018 yılı Ekonomik Profili

	Değer	Rank
GSYH	\$59.7 milyar	76
Büyüme oranı	3,1	96
Kişi başı GSYH PPP	6.290	93
İşgücü	5,000,000	75
Vergi ve diğer gelirleri (GSYH'nın %)	40,7 (2017)	35
Bütçe fazlası (+) açığı (-)	2,9 (2017)	14
Dış borcu	\$39,920 milyon	75
İhracat	\$28,650 milyon (2017)	66
İthalat	\$31,580 milyon (2017)	64
Döviz ve Altın Rezervleri	\$7,315 milyon	84
Doğrudan yabancı yatırım stoku (yurtiçi)	\$6,929 milyon	101
Doğrudan yabancı yatırım stoku (yurt dışı)	\$3,547 milyon	77

Kaynak: CIA, Belstat

Ekonomik göstergelere göre 2018 yılında Belarus ekonomisi GSYH 'ya göre 76. sırada yer almaktadır. Son dönemlerde gerek iç gerek dış ekonomik sorunları nedeniyle Belarus ekonomisi küçülmektedir ve büyüme oranlarına göre 96. sıradadır. Fakat 2015 yılında büyüme oranına göre Belarus 212. sırada yer almıştır. Ayrıca Tablo 6'dan görüldüğü gibi Belarus için yüksek dış borç ve düşük döviz rezervlerine sahip olması söz konusudur. Bu durum Belarus ekonomisinin geleceği için olumsuz sonuçlara neden olabilecektir.

Belarus genel olarak yakıt ve enerji ürünler (%37,1), kimyasal ürünler (%22,9), metal ürünler (%7,4) ve makine (%8) ihracat etmektedir. Ana ihracat piyasalar Rusya (%41,2), Birleşik Krallık (%7), Ukrayna (%12,6), Polonya (%3,9) ve Almanya'dır (%4,0).

Grafik 4. 2019 yılı Belarus Dış Ticaretin Bileşimi, Belstat

Belarus ithalatı ise genel olarak makine ve ekipman (%36,1), kimyasal ürünler (%17,5), tarımsal ürünleri (%18,1) ve metaller (%7,3) kapsamaktadır. Ana ithalat ortakları Rusya (%55,9), Çin (%9,7), Almanya (%4,4), Polonya (%3,4) ve Ukrayna'dır (%4,3).

Böylece, görünür ki Belarus ekonomisi önemli ölçüde Rus ekonomisine bağlıdır. Söz konusu Belarus diğer eski Sovyet ülkelere göre Rusya ile daha güçlü politik ve ekonomik bağları korumuştur. 8 Aralık 1999 tarihinde Belarus ve Rusya 'Birleşmiş Devlet' adlandırılan ve daha fazla siyasi ve ekonomik entegrasyon öngören iki taraflı bir antlaşma imzaladılar. Sonra ise, bilindiği gibi, 2010 yılından itibaren Belarus, Rusya ve Kazakistan 'Gümrük Birliği' oluştururken entegrasyon süreçlerini güncellemişlerdi.

2.3 Entegrasyonun Başarı Şartlar Açısından Avrasya Ekonomik Birliği

Ekonomik entegrasyon hareketleri genel olarak komşu ülkeler arasında başlamaktadır. Dolayısıyla coğrafi yakınlık ekonomik entegrasyonun temel başarı şartlarından biridir. Bunun yanı sıra entegrasyon oluşumunun değerlendirilmesi için ekonomik gelişme ve yapılarının benzerliği, kültürel yakınlık, ekonomik politikalarının uyumlaştırılması, ulaştırma altyapıları vb gibi unsurlar dikkate alınmaktadır.

Fakat vurgulamak gerekir ki çoğu entegrasyon oluşumları tüm şartlara uyumlu olmamasına rağmen etkin ve başarılı sayılmaktadır. Örneğin, NAFTA. Bu entegrasyon

oluşumu pek çok çalışmada tartışılmıştır. Coğrafi yakınlık açısından NAFTA başarılı bir oluşumdur. Ancak kültürel yakınlık ve özellikle ekonomik gelişim açısından NAFTA gibi yapılar dengesiz yapılardır.

NAFTA 2018 yılı itibariyle USMCA (United States – Mexico - Canada Agreement) olarak güncellenmiştir. Kasım 2018 G20 Summit'te imzalanan Anlaşma 'rules of origin' yeniden düzenledi. Yeni Anlaşma'ya göre en büyük değişim otomotiv sektöründe yapılmıştır. Yeni kurallara göre minimum ücret saat başı 16 dolar olarak belirtmiştir. Bunun ana amacı ise ABD otomotiv şirketlerinin Meksika'ya 'göçmesi'ni engellemektedir. Ayrıca üçüncü ülkeler ile ticaret yapmadan önce diğer üyelere haber verilmesi gerekmektedir (genel olarak ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşı nedeniyle). Bunun yanı sıra Anlaşma'ya göre ülkeler bir araya gelip altı senede bir Anlaşma'yı güncelleyeceklerdir.

AB gibi oluşumlar ise ilk başta başarılı entegrasyon oluşumların örnekleri idi. Fakat AB üyeliği genişledikçe üye arasındaki ekonomik gelişme farklılıkları ortaya çıkmakta ve AB'nin ekonomik sorunlarının doğurmasına neden olmaktadır.

Ekonomik gelişme seviyeleri

Başarılı bir ekonomik entegrasyon oluşumunun ana şartlarından biri ekonomik gelişme seviyelerin benzer ya da gelişme seviyesi farklarının az olmasıdır. Bunun nedeni ise 'kutuplaşma teorisi' ile bağlıdır. Bu teoriye göre eğer entegrasyonu oluşturan ülkelerin gelişme seviyeleri çok farklıysa üretim faktörlerinin daha gelişmiş ülkelere akması ortaya çıkmaktadır. Örneğin, az gelişmiş ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasında oluşturulan ekonomik entegrasyon 'dengesiz' bir oluşumu yaratmaktadır. Dolayısıyla, özellikle sermaye ve işgücünün daha yüksek gelir olan ülkelere akmaması için entegre olan ülkelerin gelişme seviyelerin çok farklı olmaması söylenmektedir.

Ülkelerin gelişmişlik seviyesi genel olarak Dünya Bankası, UNCTAD, OECD, CIA gibi kuruluşlar tarafından değerlendirilmektedir. Avrasya Ekonomik Birliği'ne bakıldığında ise Dünya Bankası'na göre Belarus, Rusya ve Kazakistan orta yüksek gelir ülke grubuna aittir (Tablo 7). Dolayısıyla Belarus, Rusya ve Kazakistan arasında ilk başta oluşturulan Gümrük Birliği ekonomik gelişme yakınlığı açısından başarılı idi.

Tablo 7. Gelir Seviyesine Göre Ülkelerin Sıralaması, 2019

Ülke Kodu	Bölge	Gelir Grubu
BLR	Avrupa ve Orta Asya	Üst orta gelirli
KAZ	Avrupa ve Orta Asya	Üst orta gelirli
RUS	Avrupa ve Orta Asya	Üst orta gelirli
KGZ	Avrupa ve Orta Asya	Düşük orta gelirli
ARM	Avrupa ve Orta Asya	Üst orta gelirli

Kaynak: Dünya Bankası

Fakat 2014'te kabul edilen Ermenistan ve Kırgızistan durumu değiştirmişlerdi (Ermenistan ve Kırgızistan başta orta düşük gelir ülkeleri idi). Ekonomik gelişmede geride kalmaları nedeniyle üye ülkeler arasındaki gelişim seviyelerinin farklılığı büyümüştür.

Ekonomik sistemlerin benzerliği

Ekonomik entegrasyonun başarısını sağlayan başka bir şart entegrasyon oluşumuna giden ülkelerin ekonomik yapılarının benzerliğidir. Bu açıdan Avrasya Ekonomik Birliği homojen ekonomik sistemleri kapsamaktadır. Sovyet Birliği'nden kalan merkezi planlı sistem her üç ülkeyi etkilemiştir. Ancak sosyalist yapıdan kapitalist sisteme tamamen geçiş bugüne kadar gerçekleştirilmemiştir. Örneğin, Belarus'ta 2000 yılından itibaren serbest piyasaya geçiş dönemi ilan edilmiştir. Söz konusu her üç ülkede de liberal politikalarının uygulanması ile birlikte sosyal politikalara da önemli bir yer verilmektedir.

Böylece, ortak ekonomik geçmiş, daha doğrusu ortak ekonomik tarih, Belarus, Rusya ve Kazakistan arasındaki bağı ‘güçlendirmiştir’. Dolayısıyla Avrasya Ekonomik Birliği’nin beklenen bir entegrasyon oluşum olmasının ardında yatan temel neden uzun zamandır olan ortak ekonomik geçmiştir.

Coğrafi yakınlık

Entegrasyon hareketlerin temel nedeni ülkelerin coğrafi açıdan birbirine yakın olmasıdır. Zaten genelde komşu ülkeler arasındaki ticari ilişkiler gelişmiş olmaktadır (birbiriyle savaşan ülkeler hariç). Entegrasyon oluşumları ise bu ticari ilişkilerin önünde olan engelleri kaldırmak amacıyla ve gelecekte üye ülkelerin refah seviyesini arttırmak için ortaya çıkmaktadır.

Avrasya Ekonomik Birliği coğrafi açıdan komşu ülkeleri içermektedir (Resim 2).

Resim 2. Avrasya Ekonomik Birliği’nin Haritası

Belarus, Rusya ve Kazakistan arasında Gümrük Birliği sonucunda ortak gümrük sınırı Belarus ve Rusya arasında, Rusya ve Kazakistan arasında kaldırılmıştır. Yeni kabul edilen ülkeler ise, Ermenistan ve Kırgız Cumhuriyeti, coğrafi açıdan Belarus ile ortak sınırı paylaşmamasına rağmen, Rusya ve Kazakistan ile komşudurlar. Böylece, Avrasya Ekonomik Birliği arzulanan entegrasyon hedefleri ulaşabilmek için ortak gümrük bölgesini yaratabilmektedir.

Özellikle Belarus ve Rusya arasındaki coğrafi yakınlık büyük iktisadi önem taşımaktadır. Belarus’un coğrafik konumu hem siyasi hem ticari açıdan önemlidir. Şöyle ki, Rusya’dan giden ihracat ve AB’den gelen ithalat genel olarak Belarus gümrüğünden

geçer. Bu yol en yakın (daha kısa zaman alan) ve dolayısıyla daha az maliyetli görülmesi nedeniyle gerek Belarus gerek Rusya için önemli gelir kaynağıdır. Bu durumda coğrafi yakınlık diğer bir unsur ile ilişkindir. Bu unsur ulaştırma ve iletişim altyapısıdır.

Belarus, Rusya ve Kazakistan'ın ulaştırma ve iletişim altyapı ile ilgili temel verileri Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Ulaştırma ve İletişim Altyapı Verileri,

	Belarus	Rusya	Kazakistan
Demir yolu ağı km	5537	87157	15079
Milyon kişiye düşen demiryolu uzunluğu km	578,12	628,2	971,44
Demir yolların yoğunluğu km 1000 km²e	26,67	5,1	5,53
Kara yolu ağı km	94797	982000	93612
1.000 kişi başına karayolların uzunluğu km	9,9	7,08	6,03
Karayollarının yoğunluğu km 1000 km²	456,63	57,51	34,35
Havalimanların sayısı	67	1213	97
Milyon kişiye düşen havalimanların sayısı	7	8,74	6,25
Havahımların yoğunluğu 1000 km²e	0,32	0,07	0,04

Kaynak: Belstat, Rosstat, Gov.KZ

Tablo 8'den görüldüğü gibi demir ve kara yolların ağı mutlak verileri Rusya'yı ön plana çıkartmaktadır (Demir yolu ağı 87.157 km, kara yolu ağı 982.000 km). Fakat yolların yoğunluğu, kişi başına uzunluğu gibi göreceli verilere bakıldığında genel olarak Belarus'un ulaştırma altyapısının güçlü olduğunun altı çizilmiştir. Fakat ülkenin nüfus ve yüzölçümü dikkate alındığında Belarus diğer Birlik ortaklara nazaran görece yüksek göstergelere sahiptir (demir yolların yoğunluğu 26,67 km/1000km², kara yolların yoğunluğu 456,63 km/1000km²)

Dünya Bankası tarafından yapılan 'LPI Global Rankings' (Lojistik Performansın endeksi) raporlarına bakıldığında ise Lojistik sektöründe Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra ortaya çıkan gelişmeler daha çok Rusya ve Kazakistan lehine olmuştur.

Tablo 9. LPI Global Sıralaması

	2007			2018		
	Belarus	Rusya	Kazakistan	Belarus	Rusya	Kazakistan
LPI sıra	74	99	133	103	75	71
LPI skor	2,53	2,37	2,12	2,57	2,76	2,81
Gümrükler sıra	50	137	129	112	97	65
Gümrükler skor	2,67	1,94	1,91	2,35	2,42	2,66
Altyapı sıra	54	93	137	92	61	81
Altyapı skor	2,62	2,23	1,86	2,44	2,78	2,55
Uluslararası gönderiler sıra	127	94	129	134	96	84
Uluslararası gönderiler skor	2,12	2,48	2,1	2,31	2,64	2,73
Lojistik yeterliği sıra (Logistics competence)	120	83	126	85	71	90
Lojistik yeterliği skor (Logistics competence)	2,12	2,46	2,05	2,64	2,75	2,58
Takip ve izleme sıra (Tracking & tracing)	66	119	116	109	97	83
Takip ve izleme skor (Tracking & tracing)	2,71	2,17	2,19	2,54	2,65	2,78
Zamanlılık sıra (Timeliness)	78	86	120	78	66	50
Zamanlılık skor (Timeliness)	3	2,94	2,65	3,18	3,31	3,53

Kaynak: Dünya Bankası

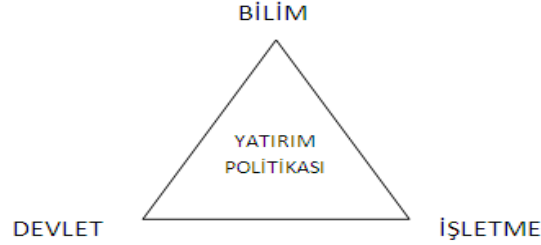
Gümrük Birliği'nin Yurtiçi ve Yabancı Yatırım Politikaları

Herhangi başka bir entegrasyon oluşumu gibi Avrasya Ekonomik Birliği'nin temel amacı üye ülkelerin ve genel anlamda Avrasya bölgesinin refah seviyesini artırmaktadır. Fakat bölgede 'zayıf' yatırım iklimi nedeniyle yatırım politikalar önemli değişiklere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu hedefe ulaşmak için gereken hususlardan biri üye ülkelerin yatırım politikaların ortak bir yatırım strateji çerçevesinde gerçekleştirilmesidir.

Avrasya Ekonomik Birliği'nin ortak yatırım stratejisi üç unsura dayanmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- Bilim
- İşletme
- Devlet

Belirtilen unsurlar bir araya gelip Gümrük Birliği'ndeki yatırım iklimini daha pozitif hale getirebilirler. Fakat buradaki mesele üye ülkelerin teknik, ekonomik, finansal ve yönetim olanakları etkin bir bileşiminin sağlanmasıdır (Resim 3).

Resim 3. Avrasya Ekonomik Birliği'nin Yatırım Politikası

Birliği'n yatırım politikasının temel yönleri:

- Yurtiçi yatırım piyasanın gelişmesi
- Yatırım hareketlerinin ortak koordinasyonu
- Üye ülkeler arasında yatırımların artırması

olarak belirlenebilmektedir.

Gümrük Birliği üye ülkelerin mutlak verilerine bakıldığında Rusya ve Kazakistan'a göre Belarus'un daha düşük yatırım seviyesine sahip olduğunu açıkça görünmektedir. Fakat bu durum Belarus'un düşük yatırım potansiyelinin var olması anlamına gelmemelidir. Gerek Belarus gerek diğer Birlik üyeleri yatırım politikalarında ekonomik liberalleşmeye yönelik gelişmeler yapmakla birlikte gelecekte yatırımların arttırılmasını beklemektedirler (Tablo 10).

Tablo 10. 2005-2018 Avrasya Ekonomik Birliği'nin Doğrudan Yabancı Yatırım girişleri, mln dolar ve GSYH'ye, %

	2005	2008	2011	2014	2017	2018
	Belarus					
Toplam Doğrudan Yabancı Yatırım girişler, mln ABD dolar	306,6	2187,9	4002,4	1862	1276,3	1426,5
GSYH'ya olan oranı (%)	1,01	3,6	6,48	2,36	2,33	2,39
	Rusya					
Toplam Doğrudan Yabancı Yatırım girişler, mln ABD dolar	15508,1	74782,9	55083,6	22031,3	28557,4	8784,85
GSYH'ya olan oranı (%)	2,03	4,5	2,68	1,07	1,81	0,53
	Kazakistan					
Toplam Doğrudan Yabancı Yatırım girişler, mln ABD dolar	2546,07	16818,9	13760,3	7308,11	4712,63	213,8
GSYH'ya olan oranı (%)	4,46	12,6	7,14	3,3	2,83	0,12

Kaynak: Dünya Bankası

Böylelikle, Avrasya Ekonomik Birliği üye ülkelerin ekonomik yapıları ne kadar farklı olsalar bile ortak bir soruna sahiplerdir. Bu sorun ülkelerde olan zayıf yatırım iklimi ile ilgilidir. Dolayısıyla üye ülkelerin yatırım politikası konusunda da benzer görüş söz konusudur. Bu görüş, yüksek teknoloji işletmelerine yönelik yatırım yapılandırmasına dayanmaktadır.

2.4 Avrasya Ekonomik Birliği'nin İktisadi Etkileri

Bilindiği gibi entegrasyon oluşumun etkin olmasını sağlayan temel özelliklerinden biri entegre olacak ülkelerin benzer ya da aynı ekonomik seviyede olmalarıdır. Dolayısıyla Avrasya Gümrük Birliği'ni oluşturulan ülkelerin büyüme oranları, GSYH, enflasyon, kişi başı GSYH, işsizlik, doğrudan yabancı yatırımları gibi göstergelerinin karşılaştırıp değerlendirilmesine öncelik tanınmaktadır.

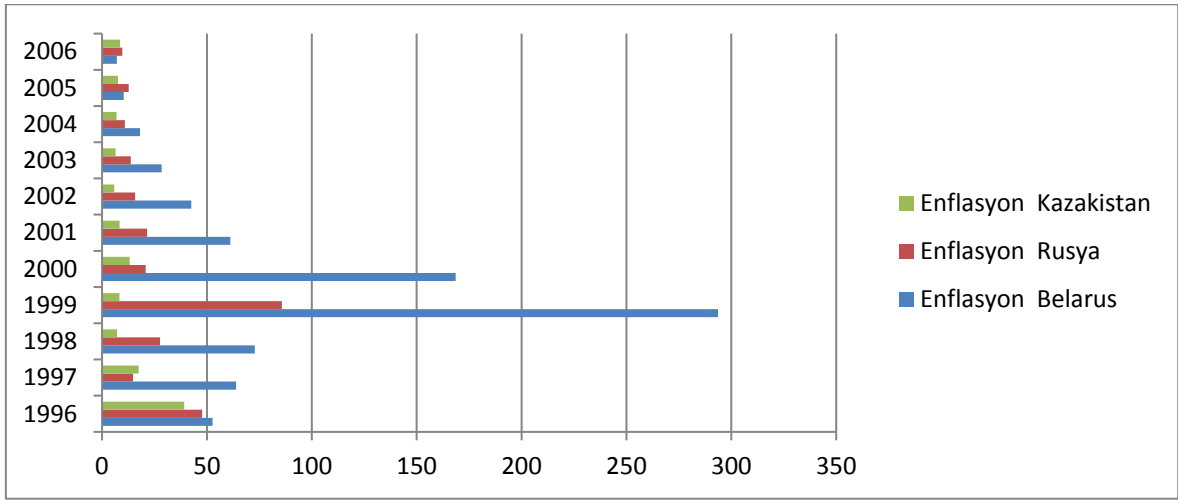
Aşağıdaki değerlendirme iki aşamada yapılmaktadır. Birinci aşamada Gümrük Birliği ülkelerinin Birlik öncesi 1996-2006 yıllar arasındaki veriler değerlendirilmektedir. İkinci aşamada Birlik sonrası 2007-2018 yılların göstergeleri değerlendirilmektedir. 2007-2009 dönemi Birliğe yönelik gelişmelerin başlangıç 'dönemi' düşünüldüğü için ikinci aşama çerçevesinde değerlendirilmektedir.

2.4.1 Gümrük Birliğine Üye Ülkelerin 1996-2006 Dönemi Ekonomik Göstergeleri

Enflasyon

Sovyet Birliği dağıtıldıktan sonra yeni ‘doğan’ ekonomiler bir çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan biri de enflasyon sorunudur. Verilere bakıldığında (Grafik 5) enflasyon sorunu özellikle Belarus için geçerlidir. Grafik 5’te görüldüğü gibi 1996 - 2004 döneminde Belarus’un enflasyon oranı üç ülke arasında en yüksek oranıdır. Özellikle 1999 ve 2000 yıllarında enflasyon oranı göreceli yüksek seviyede olmuştur (sırayla %293 ve %168). Yüksek enflasyonun sebepleri söz konusuysa, genel olarak negatif dışsalıklar ile açıklanmaktadır: Özellikle 1998 yılında Rusya’da ortaya çıkan krizin olumsuz etkileri gerek Belarus gerek Kazakistan gerek ise kalan eski Sovyet ülkelerini etkilemiştir. Ayrıca Belarus’ta olan hiperenflasyon dış açığı ile açıklanabilir. Ek olarak, 1999-2000 yıllarda Belarus’ta önemli ölçüde yapılan para emisyonunu olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu durumda artan para miktarı ekonominin verimliliği ile dengeli olmadığı nedeniyle artan enflasyon süreçlerine yol açmıştır. Rusya söz konusuysa, olumsuz göstergeler 90’larda uygulanan makropolitikasının başarısızlığı ile ilgilidir. Öncelikle sıkı para politikasının uygulanmasının başarısızlığı ve devletin kısa vadeli yükümlülüklerin kârlılığının aşırı değerlendirilmesi 1998 yılında ekonomik ‘defolt’a (‘çöküş’a) yol açıp olumsuz makroekonomik göstergelere yansıtılmıştır.

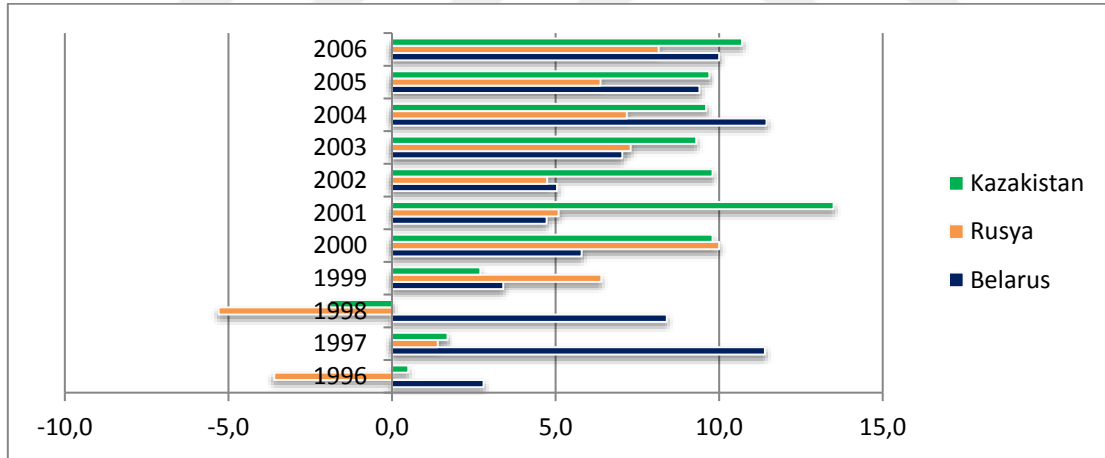
Fakat görüldüğü gibi 2000 yılından sonra gerek Belarus gerek Rusya ve Kazakistan için azalan enflasyon oranları söz konusudur. 2000 yılından sonra azalan enflasyon artan büyüme oranlara ile sonuçlanmıştır.

Grafik 5 Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerinin Enflasyon Oranları, 1996-2006, %

Büyüme oranları

Büyüme oranlarına bakıldığında üç ülke için de 2000 yılından sonra olumlu bir trend söz konusudur. Belarus'un olumlu büyüme oranı 'Belarus fenomeni' olarak bilinmektedir. Görüldüğü gibi 1996-1998 döneminde Rusya ve Kazakistan ekonomileri önemli ölçüde küçülürken Belarus'un ekonomisi önemli ölçüde büyüyordu (Grafik 6).

Grafik 6. Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerinin Büyüme Oranları, 1996-2006,%

Vurgulamak gerekir ki bu süreç günümüze kadar tartışılmaktadır. Bir taraftan resmi yetkililer Belarus ekonomisinin büyümesini Sovyet döneminden kalan güçlü sanayi sektörü ve etkin ekonomik kalkınma politikasıyla açıklamaktadırlar. Diğer taraftan ise, bağımsız uzmanlar ve IMF gibi uluslararası kuruluşlara göre Belarus'ta artan büyüme oranları resmi istatistiklerinin 'distorsiyon'u ile ilgilidir. Örneğin, IMF'nin 2004 yılı

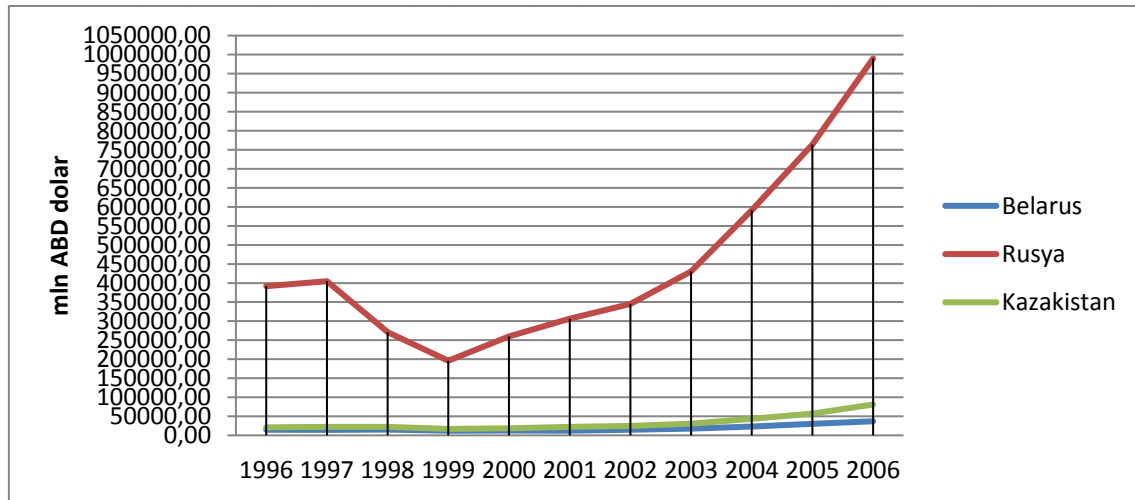
Belarus ile ilgili Raporu'nda Belarus'ta uygulanan istatistik hesaplama metodolojinin uluslararası metodoloji ile tutarsızlığı belirtilmektedir.

Grafik 6'dan görüldüğü gibi 2003-2006 yıllar arasında bu ülke ekonomileri %5-10 oranlarında büyüdüler. Fakat oranlar en çok 2006 yılında birbirine yaklaşmıştır. Belarus, Rusya ve Kazakistan ekonomiler 2006 yılında sırasıyla %10, %8.2 ve %10.7 oranında büyüdüler.

Genel olarak da, artan büyüme oranları 2000-2006 döneminde entegrasyon süreçlerinin gelişmesinin bir nedeni olarak da düşünülebilmektedir.

GSYH

Bilindiği gibi entegrasyon teorisi çerçevesinde entegre olan ülkelerin sosyo-ekonomik göstergeleri birbirinden çok farklı olmadığı sürece etkin bir entegrasyon ortaya çıkmaktadır. Fakat Avrasya Ekonomik Birliği (Gümrük Birliği) için üye ülkelerin ekonomi boyutlarının önemli ölçüde farklı olması vurgulanmaktadır. Bu durum özellikle GSYH göstergelerinde görünmektedir.

Grafik 7. Avrasya Ekonomik Birliği Ülkelerin GSYH Verileri, 1996-2006,mln dolar

Grafik 7'de görüldüğü gibi Rusya'nın GSYH'si Belarus ve Kazakistan GSYH'sinden çok daha fazladır. Örneğin, 2006 yılında Belarus GSYH 36,9 mlr dolar, Kazakistan GSYH 81,1 mlr dolar iken Rusya GSYH 989,9 mlr dolar idi.

Dinamiğe bakıldığında, üç ülke için 1996-1999 yıllarda GSYH oranında durgunluk veya düşüş görünmektedir. Bunun nedeni ise hem olumsuz dışsallıklar (Asya krizi gibi) hem iç makroekonomik politikaların başarısızlığı ile açıklanmaktadır. Fakat verilere göre 2000 yılından sonra hızla artan GSYH (özellikle Rusya’da) ortaya çıkmaktadır. Böylece de Gümrük Birliği öncesi GSYH göstergeler Birlik için olumlu bir çerçevenin oluşturulmasını sağlamıştır.

Kişi başı GSYH ve işsizlik oranları

Dünya Bankası tarafından yapılan sıralamaya göre 2006 yılına kadar Belarus, Rusya ve Kazakistan sırasıyla üst orta gelirli, yüksek gelirli ve üst orta gelirli ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda ülkelerin kişi başı GSYH, özellikle Belarus ve Kazakistan göstergeleri, yakın olarak düşünülmektedir.

Tablo 11. Kişi Başı GSYH,1995-2006 dönemi, ABD dolar

	Belarus	Rusya	Kazakistan
1995	1370,673	2665,74	1288,239
1996	1452,447	2643,898	1350,334
1997	1396,502	2737,557	1445,569
1998	1511,77	1834,847	1468,702
1999	1209,615	1330,751	1130,114
2000	1273,049	1771,587	1229,001
2001	1244,442	2100,362	1490,927
2002	1479,465	2375,059	1658,031
2003	1819,479	2975,133	2068,124
2004	2378,375	4102,372	2874,288
2005	3126,368	5323,474	3771,279
2006	3848,586	6920,194	5291,576

Kaynak Dünya Bankası

Tablo 11’den görüldüğü gibi üç ülke için artan kişi başı GSYH söz konusudur.2006 yılı 1995 yılı ile karşılaştırdığında bu rakam Belarus için 2.8, Rusya için 2.59 ve Kazakistan için 4.11 kat kadar artmıştır. Değerlere bakıldığında ise 1995 yılında Belarus’ta kişi başı GSYH 1370,7 ABD doları, Rusya’da 2665,7 ABD doları,

Kazakistan’da ise 1288,2 ABD doları iken. 2006 yılında sırasıyla 3848,6 ABD doları, 6920,2 ABD doları ve 5291,6 ABD doları idi.

Satınalma gücü paritesi ile hesaplanan kişi başı GSYH göstergelerine bakıldığında yine de 1995-2006 yıllar arasında artan trend görülmektedir. 2006 yılı 1995 yılı ile kıyaslandığında Belarus için 2.86, Rusya için 2.66 ve Kazakistan için 2.66 kat kadar artış görülmektedir. Değerlere bakıldığında ise 1995 yılında Belarus’ta kişi başı GSYH 3846,3 ABD doları, Rusya’da 5611,6 ABD doları, Kazakistan’da ise 5890,1 ABD doları idi. 2006 yılında ise sırasıyla 11022,1 ABD doları, 14916,2 ABD doları ve 15701,3 ABD doları idi.

Tablo 12’de 1995-2006 dönemi Belarus, Rusya ve Kazakistan’ın kişi başı GSYH göstergeleri yer almaktadır.

Tablo 12. Satınalma Gücü Paritesi ile Kişi başı GSYH , 1996-2006, ABD dolar

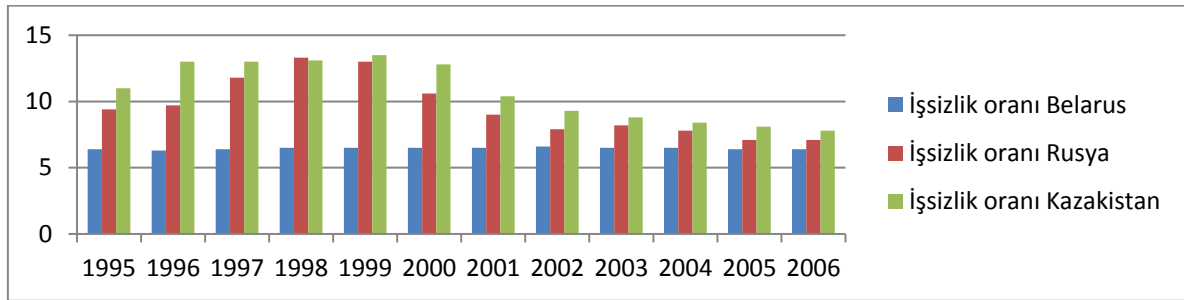
	GSYH KİŞİ BAŞI PPP		
	Belarus	Rusya	Kazakistan
1995	3846,321	5611,658	5890,106
1996	4039,674	5515,985	6119,608
1997	4596,673	5697,328	6430,968
1998	5060,88	5460,355	6488,279
1999	5331,033	5914,3	6830,184
2000	5785,874	6825,411	7693,283
2001	6245,425	7367,609	8946,069
2002	6703,776	8029,123	9973,164
2003	7369,828	9253,577	11080,7
2004	8497,621	10231,43	12391,97
2005	9662,054	11822,37	13907,22
2006	11022,09	14916,19	15701,33

Kaynak: Dünya Bankası

1995-2006 dönemi işsizlik oranlarına bakıldığında Belarus için ‘istikrarlı’ bir durum olduğunu söylemek gerekmektedir. Belarus’ta gerçekleşen sosyo-ekonomik politikalar nedeniyle işsizlik oranları dönem içerisinde pek değişmemiştir. 1995 yılında

işsizlik oranı %6,4 iken 2006 yılında da aynı seviyede idi. Vurgulamak gerekir ki, kriz döneminde de, 1998-2000 yılları, işsizlik oranı %6,5 civarında idi³.

En yüksek işsizlik oranı genel olarak Kazakistan için geçerlidir. Özellikle 1996-2000 yıllar arasında Kazakistan'daki işsizlik %12-14 civarında idi. Bu dönemde hem Asya krizi hem de Rusya'da olan 1998 yılı kriz etkileri Kazakistan işgücü piyasada negatif eğilim sürdürmüşlerdi. Fakat 2000 yılından itibaren işsizlik oranı düşmeye başladı ve 2006 yılında %7,8 oranına ulaşmıştır (Grafik 8).

Grafik 8. Avrasya Ekonomik Birliği İşsizlik Oranları, 1995-2006,%

Grafik 8'den görüldüğü üzere 1997-2000 döneminde Rusya'da işsizlik oranı görece yüksek olmuştur. Ancak kriz döneminden çıktıktan sonra azalmaya başlamıştır. 1998 yılında işsizlik oranı %13,3 iken 2006 yılında yaklaşık 2 kata düşüp %7,1 seviyesine ulaşmıştır.

Doğrudan Yabancı Yatırım

Bilindiği gibi doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) uluslararası ekonomik ilişkiler alanında, özellikle finans sektöründe, sürekli artmaktadır. DYY ekonominin gelişmesi için bir dış kaynak olarak kullanabilmekte ve dolayısıyla geliştirmekte olan ülkeler için büyük önem taşınmaktadır.

90'ların başında Sovyet Birliği'nden ayrılan ülkeler için de önemli sorunlardan biri ülkeye DYY getirilmesi idi. Fakat vurgulamak gerekir ki, Sovyet döneminden kalan sosyalist eğilimleri DYY getirilmesi konusunda olumsuz etkileri yaratmıştır. Yani,

³ Belarus İstatistik Kurumu tarafından verilen işsizlik oranları 1995-2006 dönemi için %1,1-2,9 civarında olmaktadır.

90’larda birçok eski Sovyet ülkesinde özel sektör daha yeni gelişmeye başlamıştı ve devlet sektörünün büyüklüğü % 60-80 civarındaydı.

Tablo 13’te 1995-2006 dönemi Belarus; Rusya ve Kazakistan DYY oranları verilmiştir.

Tablo 13. DYY Girişleri, mln ABD dolar. 1995-2006

	Belarus	Rusya	Kazakistan
1995	14,7	2065,0	964,2
1996	104,5	2579,0	1137,0
1997	351,6	4864,6	1321,4
1998	203,2	2761,3	1151,4
1999	444,0	3309,4	1587,0
2000	118,8	2714,2	1282,5
2001	95,8	2748,3	2835,0
2002	247,1	3461,1	2590,2
2003	171,8	7958,1	2092,0
2004	163,8	15444,4	4157,2
2005	306,6	15508,1	2546,1
2006	357,1	37594,8	7611,2

Kaynak: CIA, DB

Görüldüğü gibi 1995 yılında Belarus’ta DYY 14,7 mln ABD doları iken Rusya ve Kazakistan’da sırasıyla 2065,0 mln ABD doları ve 964,2 mln ABD doları idi. 2006 yılında ise Rusya ve Kazakistan DYY oranları 37594,8 ve 7611,2 mln ABD doları iken, Belarus DYY oranı 357,1 mln ABD doları idi. Böylece Rusya ve Kazakistan’a göre Belarus’un yatırım ortamının az gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Fakat dinamiğe bakıldığında üç ülkenin DYY trendi artan olarak görünmektedir (2000-2001 kriz sonrası yıllar hariç). 1995-2006 döneminde Belarus, Rusya ve Kazakistan’a gelen DYY sırasıyla 24,3, 18 ve 7,9 kat olarak artmıştır. Buradan görüldüğü gibi 1995-2006 döneminde yatırım potansiyelini en çok genişleten ülke Belarus’tur. 2006 yılında UNCTAD tarafından yapılan DYY çekim potansiyeli sıralamasına göre Belarus 49., 2000 yılında ise 65. sıradaydı.

Ancak Belarus'un düşük DYY kullanım verimliliği endeksine sahip olduğunu da vurgulamak gerekir. Şöyle ki, UNCTAD DYY kullanım verimliliği endeksi sıralamasına göre 2000 yılında Belarus 90.sırada iken 2006 yılında 117. sıraya düşmüştür. Yani DYY potansiyel ve verimlilik arasındaki fark açısından 2000 yılında 25 sıra varken 2006 yılında 75'e çıkmıştır. Bu da ülkenin DYY kullanımını açısından etkin olmadığını vurgulamaktadır⁴.

Özetlemek gerekirse:

- 2000 yılından sonra gerek Belarus gerek Rusya ve Kazakistan için azalan enflasyon oranları söz konusudur. Özellikle 2000 yılından sonra azalan enflasyon artan büyüme oranları ile sonuçlanmıştır.
- 2003-2006 yılları arasında ekonomiler %5-10 oranlarında büyümüşlerdir. 2006 yılında ise oran olarak birbirine yaklaşmıştır. Şöyle ki, Belarus, Rusya ve Kazakistan ekonomileri 2006 yılında sırasıyla %10, %8.2 ve %10.7 oranı ile büyümüşler. Bu durum entegrasyon süreçlerinin gelişmesinin bir nedeni olarak da düşünülebilmektedir.
- Üç ülke için 1996-1999 yıllarda, GSYH oranında durgunluk veya düşüş görülmektedir. Fakat verilere göre 2000 yılından sonra hızla artan GSYH (özellikle Rusya'da) söz konusu olmuştur. Böylece de Gümrük Birliği oluşturulması için olumlu bir ortam sağlanmıştır.
- Üç ülke için artan kişi başı GSYH'da artış söz konusudur. 2006 yılı 1995 yılı ile karşılaştırıldığında Belarus için 2.8, Rusya için 2.59 ve Kazakistan için 4.11 kat kadar artmıştır.
- İşsizlik oranlarına bakıldığında Belarus için 'istikrarlı' bir durum olduğunu söylenebilir. En yüksek işsizlik oranı ise genel olarak Kazakistan için geçerlidir.

⁴ 0,02% World's FDI, Belgazeta №42 (612), 2007 (October), http://www.belgazeta.by/ru/2007_10_22/ekonomika/15051/, Erişim Tarihi: 03.03.2020/

Özellikle 1996-2000 yıllar arasında Kazakistan'daki işsizlik oranı %12-14 civarında idi.

- Rusya ve Kazakistan'a göre Belarus'un yatırım ortamının az gelişmiş ve DYY kullanımı açısından etkin olmadığını söylemek mümkündür. Fakat dinamiğe bakıldığında üç ülkenin DYY trendi artan olarak görünmektedir.

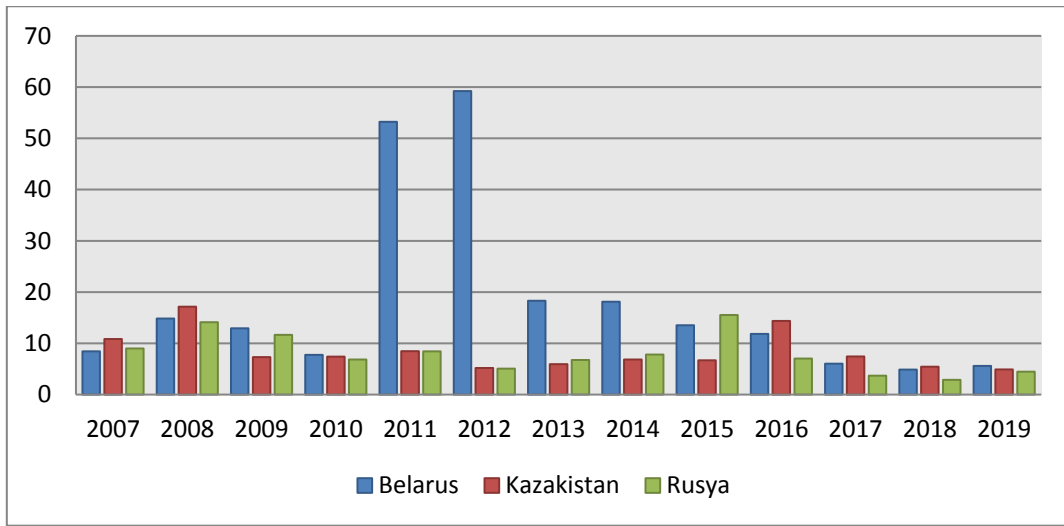
2.4.2 Gümrük Birliğine Üye Ülkelerin 2007-2018 Dönemi Ekonomik Göstergeleri

Gümrük Birliği oluşturulduğu zaman ülkeler arasında gümrük sınırları kaldırıp hem üye ülkeler arasında hem de üçüncü ülkeler ile yapılan dış ticareti artırıp genel olarak Birliği'nin refah düzeyini artırmak ana hedeflerden biri idi. Söz konusu Birlik ülkeleri, Avrasya bölgesinde en güçlü ve başarılı entegrasyonu oluşumu için yola çıkmışlardı.

Bu aşamada Gümrük Birliği'nin yarattığı etkileri değerlendirmek için 2007-2018/19 dönemi Rusya, Kazakistan ve Belarus ekonomilerin temel makroekonomik göstergeleri ele alınacaktır. Fakat vurgulamak gerekir ki, bu çalışmanın ana hedefi Belarus ekonominin Birlik sonrası ortaya çıkan iktisadi etkilerini değerlendirmektir ve dolayısıyla Belarus ekonomik göstergeler daha detaylı olarak sonraki bölümünde tartışılacaktır.

Enflasyon

Vurgulandığı gibi enflasyon sorunu eski Sovyet Ülkeleri için ana sorunlardan biri idi. Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği yıla kadar tüm üye ülkeler için azalan enflasyon söz konusu idi. Grafik 9'a bakıldığında 2007-2009 döneminde Belarus için ortalama enflasyon oranı %12 iken, Rusya ve Kazakistan için ortalama %11 olmuştur.

Grafik 9. 2007-2019 Dönemi Enflasyon Oranları,%, Dünya Bankası

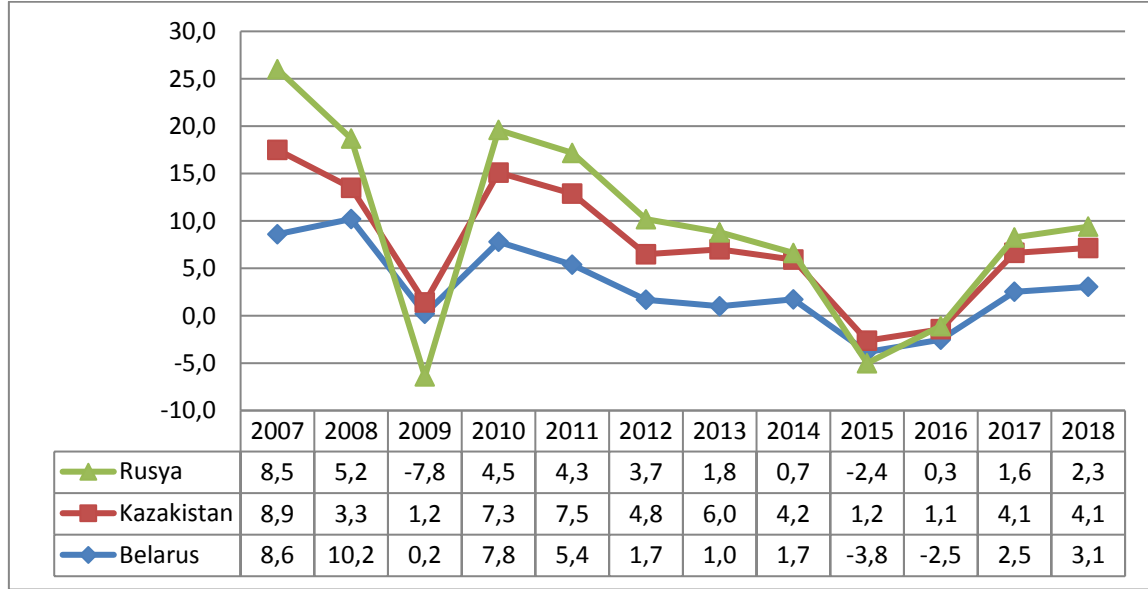
2011-2012 yıllar ise Rusya ve Kazakistan için büyük bir değişim görünmese de, Belarus'un %60'a varan enflasyon oranına ulaştığı görülmektedir. Bunun nedeni ise Belarus'ta olan 2011 finansal krizidir. Kriz sonucunda gıda ürünleri fiyatları ortalama %125, hizmetler için %64,9, taşımacılık sektöründe %105'e arttı. Kasım ayına kadar tüketici kredi faizleri yıllık % 120'ye yükseldi. Maaş ücretleri ise dolar bazına 500 dolardan yaklaşık 200 dolara inmiştir. Sonuç olarak, 2011 yılında Belarus rublesinin 2 kere devalüsyonu söz konusu olmuştur.

2013-2015 yıllar arasında enflasyon oranı Belarus için azalmaya başlarken, Rusya ve Kazakistan için artış göstermiştir. Fakat genel olarak bakıldığında üç ülke için 2016 yıl itibariyle enflasyon oranı düşüşe geçmiştir. 2019 yılında Belarus, Rusya ve Kazakistan için enflasyon oranları sırayla %5,5, %4,4 ve %4,9'dır.

Özetle, Gümrük Birliği öncesi ve sonrası enfalsyon oranlara bakıldığında Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra enflasyon oranlarının daha düşük (özellikle 2015 yılından sonra) olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu 1996-2006 döneminde Belarus, Rusya ve Kazakistan ortalama enflasyon oranları sırayla %74, %25 ve %12 iken. 2007-2019 döneminde bu rakamlar sırayla %18, %8 ve %8,3 idi. Fakat vurgulamak gerekir ki, gerek Birlik öncesi gerek Birlik sonrası üye ülkeleri için dış etkiler önem taşımaktadır.

GSYH ve Büyüme

Gümrük Birliği'nin ekonomi politikasının en önemli önceliğinden biri, daha yüksek ve daha sürdürülebilir uzun vadeli ekonomik büyüme oranları elde etmektir. Fakat 2007-2018 dönemi GSYH büyüme oranlarına bakıldığında tüm üye ülkeler için istikrarsız büyüme söz konusudur.

Grafik 10. Avrasya Ekonomik Birliği GSYH büyüme oranları, 2007-2018 dönemi, %, DB

Grafik 10'da görüldüğü gibi 2009 yılı başta Rusya, sonra ise Belarus ve Kazakistan için GSYH büyüme oranının keskin bir şekilde düşmesi söz konusudur. Bilindiği gibi bu dönemde Dünya ekonomisi genel olarak regresyona geçmişti. Vurgulandığı gibi Rusya için petrol fiyatların düşmesi GSYH için ciddi gelir kaybına neden olmaktadır. Fakat Dünya Finansal krizi nedeniyle Rusya'daki yatırım, bankacılık ve finans sektörü de olumsuz etkilenmiştir.

2010-2011 yıllarda, Gümrük Birliği'nin ilk yılları olarak, tüm üye ülkelerin büyüme oranı önemli bir ölçüde artmıştır. Bu dönemde petrol fiyatlar yeniden artmaya başlamıştır. Ayrıca üye ülkelerin dış ve karşılıklı ticareti önemli ölçüde artmıştır. Tablo 14'ten görüldüğü gibi Gümrük Birliği oluşturduktan sonra 2010-2011 döneminde ülkelerin dış ticaret hacmi %74 civarında artmıştır. Ancak dış ticaret ve karşılıklı ticarete ile ilgili değerlendirme daha detaylı olarak aşağıda yer alacaktır.

Tablo 14. Gümrük Birliği'nin Dış Ticaret Hacmi, mlrd ABD dolar, 2009-2011 dönemi

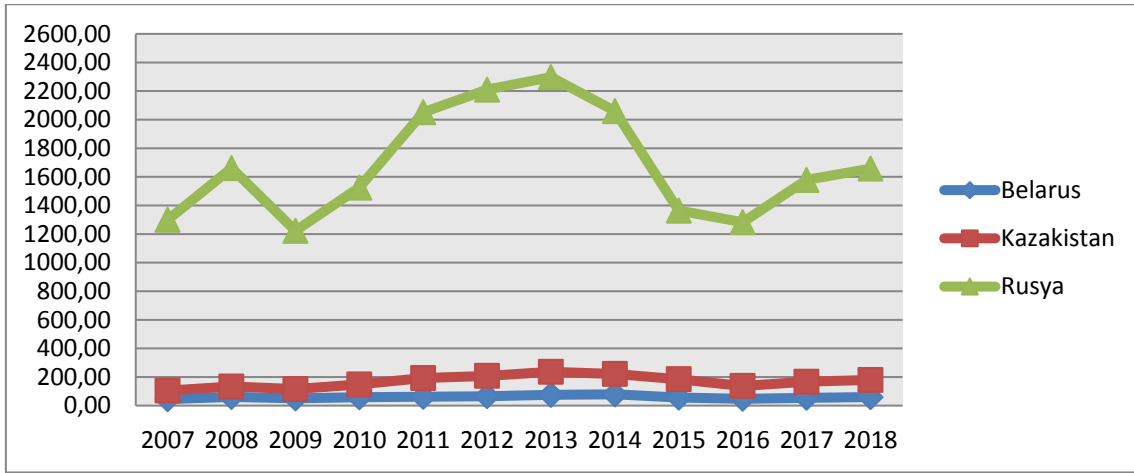
	2009	2010	2011	2009 yılı göre 2011 yıl değişimi,%
Belarus	55,30	67,33	95,62	172,91
Rusya	469,30	625,70	821,30	175,01
Kazakistan	71,60	91,40	121,24	169,32
Toplam	596,20	784,42	1.038,16	174,13

Kaynak: AEK İstatistiği

Rusya ekonomisi dünyanın en büyük ekonomilerden biridir ve dolayısıyla Gümrük Birliği'nin en önemli ekonomisi olması nedeniyle Gümrük Birliği'nin gelişmelere genel anlamda ışık tutabilmektedir. Şöyle ki, 2014-2016 döneme bakıldığında Gümrük Birliği'nin ekonomileri genel olarak düşüşe geçtiler. Bunun nedeni ise ilk olarak petrol fiyatlarında düşüşle ilgilidir. Petrol fiyatları Haziran 2014'te varil başı 115.2 dolardan Ocak 2015'te 45.1 dolar ve 2016'nın başında 2000'lerin en minimum seviyesine ulaşp 27.5 dolar olmuştur. Ayrıca bilindiği gibi 2014 yılında Kırım bölgesinin ilhak edilmesi nedeniyle, Avrupa ve ABD tarafından Rusya'ya karşı uygulanan ekonomik yaptırımlar (sanctions) ortaya çıktı. 'Cevap' olarak Rusya karşılıklı yaptırımlar uygulamıştır. Söz konusu dönemde rublenin devalüasyonu da gerçekleştirildi (2014 sonu itibariyle değer yaklaşık yarı yarıya düşmüştü).

GSYH verilere bakıldığında da 2011-2013 yıllar arasında Gümrük Birliği ülkelerin GSYH göstergesinin en yüksek seviyeye ulaştığı görünmektedir (Grafik 11). 2013 yılında Rusya GSYH 2.2 trilyon ABD dolar, Kazakistan 236 milyar ABD dolar, Belarus 75 milyar ABD dolar civarında idi.

2014-2016 döneminde ise her üç ülke negatif eğilime sahip oldu. Söz konusu GSYH, 2016 yılında Birlik öncesi dönemindeki seviyesine inmiştir. 2016 yılında GSYH değerleri Rusya, Belarus ve Kazakistan için sırayla 1,3 trilyon ABD dolar, 47 milyar ABD dolar ve 137 milyar ABD dolar idi.

Grafik 11. Avrasya Ekonomik Birliği GSYH verileri, 2007-2018, mln dolar, DB

2016 yılında Gümrük Birliği (Avrasya Ekonomik Birliği) ülkelerinin ekonomilerindeki ekonomik durumu pozitif eğilime geçti. 2016'nın ikinci yarısında Rus ekonomisi %2,5 büyüdü, Belarus ekonomisi 2017 yılı itibarıyla büyümeye geçti. Kazakistan'ın ise 2017 yılında GSYH'sı büyümesi hızlandı.

Avrasya Ekonomik Komisyon tarafından 2017 yılında yapılan Rapor'a göre büyümenin ana sebebi iç talebin genişletilmesidir. İç talep ise hükümet harcamalarını artırarak nüfusun gelirlerini artırmaya yönelik bir takım politikalar ile desteklendi.

2019 yıl boyunca Avrasya Ekonomik Birliği'nin ekonomisi genel olarak büyümeye devam etti Ancak üye ülkelerin büyüme oranlarındaki farklılıklar devam etmektedir: Belarus ve Rusya'da büyüme yavaşlarken diğer ülkelerde büyüme oranları nispeten sabit kalmış ve dünyadaki ortalama büyüme oranından yüksek olmuştur (Tablo 15).

Tablo 15. Avrasya Ekonomik Birliği Büyüme Oranları,2018-2019,%

Ülke	2018	2019
Belarus	3,1	1,2
Kazakistan	4,1	4,5
Rusya	2,3	1,3
Ermenistan	5,2	7,6
Kırgız Cumhuriyeti	3,8	4,5
Dünya	3,7	2,9

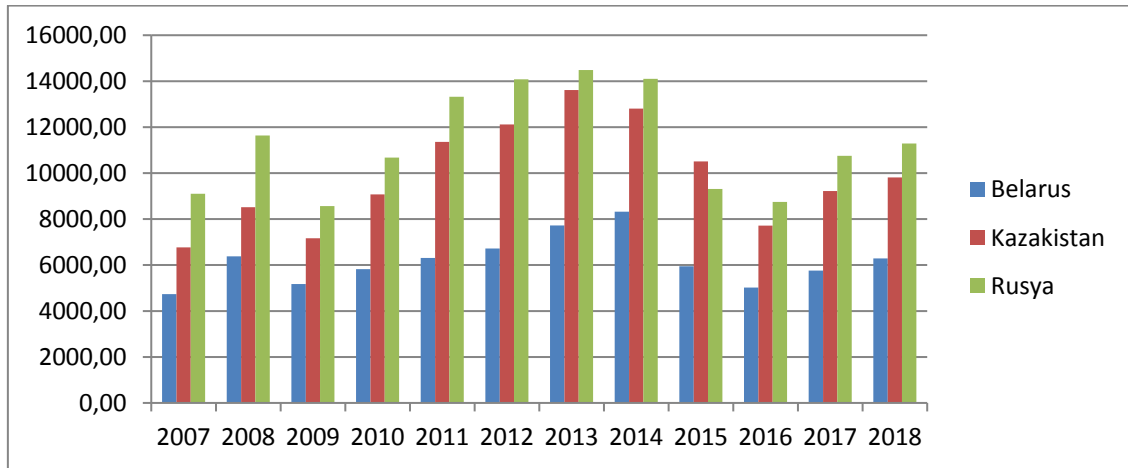
Kaynak: DB

Özetlemek gerekirse, Gümrük Birliği sonrası üye ülkelerin büyüme oranlarının istikrarsız olduğunu söylemek mümkündür. Büyüme oranlarını etkileyen en önemli nedenler ise petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ve siyasi sorunlardır.

Kişi başı GSYH ve işsizlik oranları

Dünya Bankası'nın 2020 yılı için gelir seviyesine göre ülke sınıflandırılması 2018 yılının ekonomik verileri kapsamaktadır. Dünya Bankası'na göre düşük gelirli ekonomiler Atlas yöntemi⁵ kullanılarak hesaplanan kişi başına GSMH'si 1.025 ABD doları veya daha az olan; düşük orta gelirli ekonomiler kişi başına GSMH'si 1.026 ile 3.995 ABD doları arasındadır; üst orta gelirli ekonomiler kişi başına GSMH'si 3.996 ile 12.375 ABD doları arasında olanlardır; yüksek gelirli ekonomiler kişi başına GSMH'si 12.376 ABD doları veya daha fazla olan ekonomilerdir.

Bu sınıflandırmaya göre Belarus, Rusya ve Kazakistan üst orta gelirli ekonomilerdir. Fakat vurgulamak gerekir ki, Gümrük Birliği önceki döneminde Rusya yüksek gelirli ekonomiler arasında idi. Bilindiği gibi 2014 yıl itibariyle petrol fiyatlarındaki düşüş ve ekonomik yaptırımlar Rusya için negatif sonuçlara neden oldu.

Grafik 12. Avrasya Ekonomik Birliği Kişi Başı GSYH, 2007-2018, ABD doları

⁵ Dünya Bankası tarafından hesaplanan Atlas metodu bir ülkenin yerel (ulusal) para birimindeki gayri safi milli gelir (GNI), üç yıllık ortalama döviz kuru kapsayan Atlas dönüşüm faktörü kullanılarak ABD dolarına GNI dönüştürüp ekonominin büyüklüğünü tahmin eder.

Grafik 12’de görüldüğü gibi Gümrük Birliği oluşturulan üye ülkelerin nominal bazda kişi başı GSYH’sı 2011-2014 döneminde büyüme eğilime geçti. Bu dönemde Belarus için ortalama kişi başı GSYH 7267 ABD doları; Kazakistan için 12474,2 ABD doları; Rusya için 13997,7 ABD doları civarında idi

2015-2018 dönemi ise Belarus ortalama kişi başı GSYH’si 5755,8 ABD dolar, Kazakistan için bu gösterge 9313,9 ABD dolar, Rusya ortalama kişi başı GSYH’si 10024,6 ABD dolara inmiştir.

Tablo 16. Avrasya Ekonomik Birliği Nominal Kişi Başı GSYH Verilerin Karşılaştırılması, ABD dolar

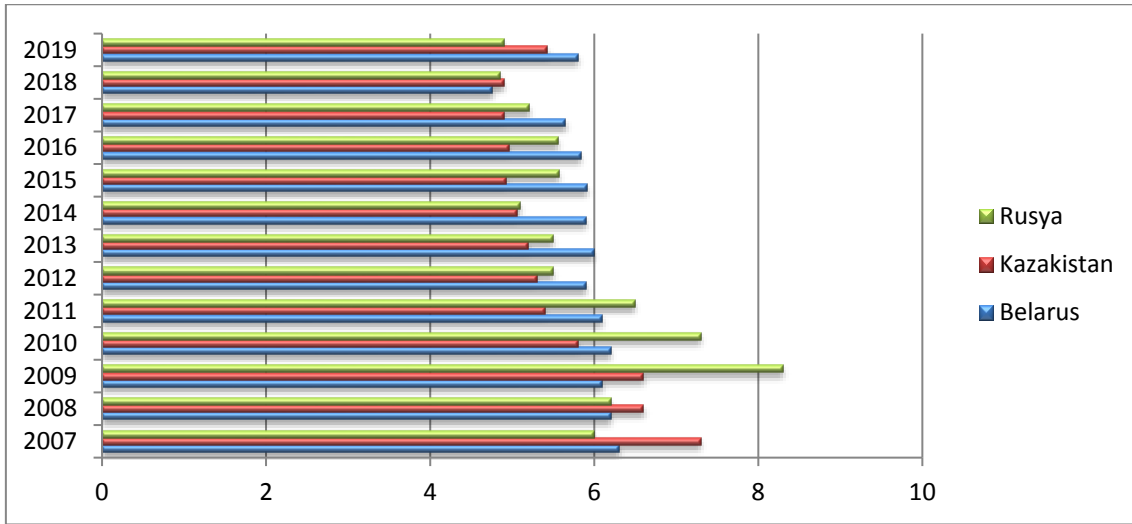
	1995-2006	2007-2018
Belarus	1842,56	6183,21
Kazakistan	2088,85	9889,47
Rusya	3065,08	11338,64

Kaynak: DB

Genel olarak Birlik öncesi ve sonrası dönemlere bakıldığında ortalama kişi başı GSYH oranının en az iki kat arttığını söyleyebiliriz (Tablo 16). Fakat vurgulamak gerekir ki her iki dönemde de dış faktörlerin etkisi yüksektir.

İşsizlik oranlarına bakıldığında Gümrük Birliği oluşturduktan sonra Belarus ve Kazakistan için işsizlik oranları yaklaşık olarak aynı seviyede kaldı. Belarus işsizlik oranı 2010 yılında 6,2 iken 2019 yılında 5,8 civarında idi. Kazakistan işsizlik oranı ise 2010 yılında 7,3 iken 2019 yılında 5,43 seviyesine indi (Grafik 13).

Belarus işsizlik oranı dönem boyunca %6 civarında kalırken işsizlik konusunda en başarılı üye ülkesi Rusya olmuştur. Grafik 13’te görüldüğü gibi 2009 yılında Rusya’da işsizlik oranı 8,3 iken, 2019 yılında 4,9 oranına inmiştir. Söz konusu başarı devlet tarafından desteklenen küçük işletmeler, yeni fabrikaların açılmasıyla yeni istihdam yaratılması ve yeniden eğitim programı ile açıklanabilir.

Grafik 13. Avrasya Ekonomik Birliği İşsizlik Oranları, 2007-2019 dönemi, %,DB

Gümrük Birliği önceki ve sonraki dönemleri karşılaştırıldığında 1995-2006 yılları arasında en yüksek işsizlik oranı Kazakistan için geçerli idi. Fakat 2007-2018 yıllar arasında Kazakistan işsizlik oranı 7,3'ten 4,8'e inmiştir. Söz konusu döneminde '**Enbek**' (**'Emek'**) programı, bazı eksikliklere rağmen, yeni iş yerlerinin yaratılmasına büyük katkı sağlamaktadır. 15 Temmuz 2019 tarihinde Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanı **Berdibek Saparbayev** hükümet toplantısında, program çerçevesinde 1,5 milyon kişiye iş sağlanabildiğini belirtmiştir⁶. Ayrıca vurgulamak gerekir ki on yıllık döneminde bu program için yaklaşık 964 milyar Tenge (2.51 milyar ABD doları) tahsis edilmişti.

Doğrudan Yabancı Yatırım

Gümrük Birliği'nin gerek Birlik içinde gerek üçüncü ülkelerden yatırım girişlerini teşvik edeceği hedefleniyordu. Bununla birlikte, Gümrük Birliği'nin üye ülkelere yabancı yatırım girişi üzerindeki etkisi tartışmalıdır. Şöyle ki, ekonomik boyut ve potansiyel olarak Rusya ve Kazakistan yatırım alanında Belarus'a göre daha avantajlı görünmektedir.

Verilere bakıldığında ise Belarus'un DYY girişleri 2010 yılında 1,4 milyar ABD doları civarında iken 2011 yılında 4 milyar ABD dolarına çıktı. Kazakistan'a bakıldığında

⁶Kazakhstan's Unemployment Rate Planned To Be Reduced To 4.5%, 2019 (Temmuz), : <https://regnum.ru/news/economy/2665928.html>, Erişim Tarihi: 11.02.2020

2010 yılında DYY girişleri 7,5 milyar ABD doları iken 2011-2012 yıllarda 13,5 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Rusya, Birliği'nin en büyük ekonomisi olarak, 2010 yılından 2013 yılına kadar yaklaşık 70 milyar ABD dolar seviyesine ulaşmayı başarmıştır. Söz konusu dönemde Rusya Dünya Ticaret Örgüte katıldığı için birçok sektörde yatırım iklimi değişmiş ve sonucunda yabancı yatırım girişleri yaklaşık 20 milyar artmıştır.

Tablo 17. Avrasya Ekonomik Birliği DYY Girişleri, 2007-2018, mlr ABD doları

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Belarus	1,81	2,19	1,88	1,39	4,00	1,46	2,25	1,86	1,65	1,25	1,28	1,43
GSYH'ya göre, %	3,99	3,60	3,69	2,38	6,48	2,23	2,97	2,36	2,93	2,61	2,33	2,39
Kazakistan	11,97	16,82	14,28	7,46	13,76	13,65	10,01	7,31	6,58	17,22	4,71	0,21
GSYH'ya göre, %	11,42	12,60	12,38	5,04	7,14	6,56	4,23	3,30	3,57	12,54	2,83	0,12
Rusya	55,87	74,78	36,58	43,17	55,08	50,59	69,22	22,03	6,85	32,54	28,56	8,78
GSYH'ya göre, %	4,30	4,50	2,99	2,83	2,68	2,29	3,01	1,07	0,50	2,54	1,81	0,53

Kaynak: DB

DYY girişlerinin GSYH'ya oranla bakıldığında Kazakistan'ın önceliği görülmektedir. 2007-2018 döneminde Belarus ve Rusya GSYH'ya göre DYY girişlerin ortalama oranı sırayla %3; ve %2,4 iken Kazakistan için bu oran %6,1 idi. Kazakistan çerçevesinde çalışan 'Kazakh Invest' Ulusal Ajansı yatırım için 'tek pencere' sistemi oluşturup yatırım ortamına pozitif katkıda bulunmuştur.

World Economic Forum tarafından yapılan 'Küresel Rekabetçilik Endeksi' ('The Global Competitiveness Index') Raporu'na göre 2018 yılında Rusya 65,6 puanla 43. sırada idi. Kazakistan ise 61,8 puanla 59. sırada yer almıştır. Fakat Belarus ekonomisi bu çalışmada yer almamaktadır.

Dünya Bankası Grubu tarafından yapılan 'Doing Business 2019' çalışmasında ülkelerin iş yapma kolaylığı değerlendirilmektedir. Bu çalışmaya göre Kazakistan 77,89 puanla 28. sırada; Rusya i 77,37 puanla 31. sırada; Belarus 75,77 puanla 37. sırada yer almaktadır.

Ancak Tablo 17’de görüldüğü gibi 2018 yılında keskin bir düşüş ortaya çıkmıştır. Özellikle Kazakistan ve Rusya DYY girişleri büyük bir ölçüde azalmıştır. Fakat vurgulamak gerekir ki, DYY ile ilgili negatif eğilim sadece Avrasya Ekonomik Birliği ülkeleri için geçerli değildir.

2018 yılında petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların yanı sıra ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşı küresel ekonominin büyümesini negatif olarak etkiledi. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından hazırlanan Rapor’da, ekonomik faaliyetin kritik göstergelerinden biri olan küresel doğrudan yabancı yatırım (DYY) akımları 2018 yılında bir önceki yılı ile karşılaştırdığında % 27 azalarak 1,1 trilyon dolara düştüğünü göstermektedir

Ayrıca Rapora göre, DYY akışlarındaki keskin düşüş, ABD’deki olan vergi reformu ile ilgilidir. ABD’de yapılan vergi reformu ABD şirketlerini eskiden yabancı iştiraklerle tutulan büyük miktarda parayı ABD’ye getirmeye zorlamıştır.

Tablo 18. DYY girişleri 1995-2006/2007-2018, milyar ABD doları

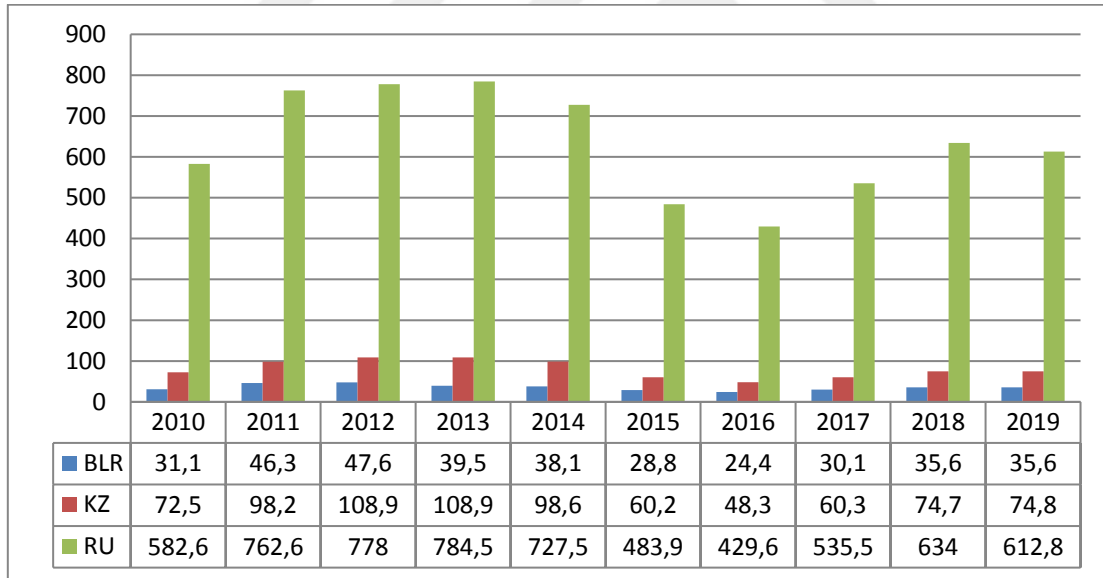
	1995-2006	2007-2018
Belarus	0,21	1,87
Kazakistan	2,60	10,33
Rusya	8,41	40,34

Özetlemek gerekirse, Gümrük Birliği’nin oluşturulması üye ülkelerin yatırım sektörleri için pozitif katkıda bulundu. Tablo 18’de görüldüğü üzer, özellikle Kazakistan ve Rusya’ya DYY girişleri hızla arttı. Birlik öncesi ve sonrası dönemleri karşılaştırdığında Belarus için DYY girişleri ortalama 1,5 milyar ABD doları, Kazakistan için ise yaklaşık 8 milyar ABD doları arttı. Rusya’da ise DYY girişleri 2007-2018 döneminde yaklaşık 32 milyar ABD doları arttı.

Dış Ticaret

Gümrük Birliği oluşturulduğu zaman üye ülkeler arasında gümrük sınırları kaldırılmıştır. Böylece üye ülkelerin gerek Birlik içinde gerek ise üçüncü ülkeler ile yapılan ticaret hacmi artmaktadır.

2010-2019 dönemi üçüncü ülkeler ile yapılan dış ticaret verileri Gümrük Birliği'nin genel olarak dış ticaret hacminin 2010-2014 yıllarda büyük bir artış sergilediğini göstermektedir. 2010 yılında Rusya'nın üçüncü ülkeler ile yapılan dış ticareti 582,6 milyar dolar iken 2014 yılında bu rakam 727 milyar dolara ulaşmıştır. Kazakistan'ın verilerine bakıldığında ise bu 5 yıllık döneminde yaklaşık 20 milyarlık artış söz konusudur. Bu dönemde en düşük gelişme Belarus ekonomisinde olmuştur. 2010 yılında 31,1 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, 2014 yılında 38,1 milyar ABD doları olmuştur (Grafik 14).

Grafik 14. Avrasya Ekonomik Birliği'nin 2010-2019 dönemi Üçüncü Ülkeler ile Yapılan Dış Ticaret Verileri, mİr ABD doları

2014 yılındaki siyasi ve ekonomi sorunların ardından, başta Rusya, sonra da diğer üye ülkelerin ekonomik verilerinde negatif sonuçlar elde edilmiştir. Rusya dış ticaret hacminde 2015 yılında yaklaşık 250 milyar dolarlık azalma olmuştur. Kazakistan'ın dış ticaret hacmi ise 30 milyar dolar civarında azalmıştır. Belarus'ta dış ticaret hacmi 2015 yılında bir önceki yılına göre yaklaşık 10 milyar dolarlık düşüş ile sonuçlanmıştır.

2016 yılı itibariyle ise Gümrük Birliği'nin dış ticareti yeniden büyüme eğilime geçmiştir. 2015 yılında Belarus, Kazakistan ve Rusya dış ticaret hacmi sırayla 28,8 milyar, 60,2 milyar ve 483,9 milyar dolar iken, 2019 yılında bu rakamlar sırayla 35,6 milyar, 74,8 milyar ve 612,8 milyar ABD doları idi.

Ayrıca, vurgulamak gerekirse Gümrük Birliği çerçevesinde yapılan karşılıklı ticaret hacmi⁷ 2010-2013 döneminde yaklaşık 20 milyar dolar artmıştır. Fakat 2016 yılında Gümrük Birliği içinde toplam yapılan karşılıklı ticaret hacmi, Birlik önceki seviyesinin altında idi. 2016 yılı itibariyle karşılıklı dış ticaret hacmi artmaya başlayıp 2019 yılında 61 milyar dolara ulaşmıştır (Tablo 19).

Tablo19 . Gümrük Birliği Karşılıklı Dış Ticaret, 2010-2019, milyar ABD doları

	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ⁸	2016	2017	2018	2019
Hacmi	47,1	63,1	67,9	64,5	58,5	45,4	42,96	54,7	60,3	61,03

Kaynak: AEK

Özetlemek gerekirse, Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra dış ticaret alanında en büyük artış 2014 yılına kadar gerçekleşmiştir. 2010 yılında Gümrük Birliği'nin dış ticaret hacmi 686,2 milyar ABD doları iken, 2013 yılında 933,9 milyar ABD dolara yükselmiştir. Fakat 2019 yılında üçüncü ülkeler ile yapılan dış ticaret hacmi 723,2 milyar ABD doları civarındaydı.

Ayrıca Gümrük Birliği oluşturduktan sonra üye ülkeler arasında karşılıklı ticaret hacmi yaklaşık 15 milyar dolar artmıştır. Fakat Gümrük Birliği oluşturmadan önce ülkeler, özellikle Belarus ve Rusya, arasındaki siyasi ve ekonomi ilişkiler güçlü oldukları için karşılıklı ticaretin artırılmasını bekleniyordu.

Genel olarak Avrasya Ekonomik Birliği'nin iktisadi etkileri değerlendirildiğinde:

⁷Gümrük Birliği üye devletlerinin ihracat operasyonlarının değer hacimlerinin toplamı olarak hesaplanmaktadır

⁸Ermenistan ve Kırgız Cumhuriyeti dahil

- Gümrük Birliği sonrası  ye ülkelerin büyüme oranlarının istikrarsız olduğunu söylemek mümkündür. Büyüme oranlarını etkileyen en önemli nedenler ise petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ve siyasi sorunlarıdır.
- Birlik  ncesi ve sonrası dönemlere bakıldığında ortalama kişi başi GSYH oranının en az iki kat arttığı söylenebilir.
- Gümrük Birliği  nceki ve sonraki dönemleri karşılaştırdığında 1995-2006 yılları arasında en yüksek işsizlik oranı Kazakistan için geçerli idi. Fakat 2007-2018 yılları arasında devlet tarafından desteklenen ‘Enbek’ programı yardımıyla Kazakistan işsizlik oranı 7,3’ten 4,8’e inmiştir.
- Gümrük Birliği oluşturulması  ye ülkelere, özellikle Rusya ve Kazakistan, önemli ölçüde DYY girişleri sağlamıştır.
- Birlik sonrası hızla artan dış ticaret 2014 yılında duraklamış ve. 2016 yılına kadar devam etmiştir. 2016 yılı sonrasında dış ticaret alanında görünen büyüme yeniden hızlanmıştır

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN BELARUS ÜZERİNDEKİ İKTİSADİ ETKİLERİ

Gümrük Birliği teorisine göre entegrasyon sürecinin değerlendirilmesi için statik ve dinamik etkilerin tartışılması gerekmektedir. Bu bölümde ilk aşamada Belarus ekonomisi üzerindeki statik etkileri, sonra ise dinamik etkileri değerlendirilecektir.

3.1 Belarus Ekonomisi Üzerinde Statik Etkileri

Bilindiği gibi gümrük birliklerin statik etkileri Ticaret Yaratma (Trade creation) ve Ticaret Saptırma (Trade diversion) etkilerini kapsamaktadır. Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra Belarus ekonomisi çerçevesinde ortaya çıkan TC ve TD etkileri değerlendirmek için iki farklı yaklaşım kullanılacaktır.

Birinci yaklaşım B. Balassa tarafından sunulmuştur. B. Balassa tarafından önerilen metodoloji ithalat talebinin gelire bağlı esnekliği (E_Y^M) göstergesine dayanmaktadır. İthalat talebinin gelirindeki fiili esneklik göstergesi ise aşağıdaki gibi formül ile hesaplanmaktadır.

$$E_Y^M = \frac{|\Delta M/M|}{|\Delta Y/Y|}, \quad (1)$$

Denklemden ΔM ithalatının bir önceki döneme göre artışını; M dönem için ithalat hacmini; ΔY GSYH'sının bir önceki döneme göre artışını; Y dönem için GSYH'yi göstermektedir.

Birinci bölümde vurgulandığı gibi, Gümrük Birliği öncesi ülke içinde üretilen bir malın Gümrük Birlik sonrası daha düşük fiyata üreten Birlik ülkesinden ithal etmesi durumu ticaret yaratma etkisi olarak bilinmektedir. Dolayısıyla, ithalat talebinin gelire bağlı esnekliği göstergesi, Gümrük Birliği üye ülkelerinin bölge içi ithalatlarından elde

edilen verilere göre hesaplanır. Yani, bu kapsamda Gümrük Birliği'nden yapılan ithalat ele alınacaktır. Ticaret yaratma etkisi, bu göstergenin değerinde bir artışla gözlemlenmektedir.

Ticaret saptırma etkisi, ithalat vergilerinin kaldırılmasının bir sonucu olarak ticaret akışının üçüncü ülkelerden entegrasyonun üye ülkelere kayması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, ithalat talebinin gelire bağlı esnekliği göstergesi üçüncü ülkelerden yapılan ithalatın değeri ile hesaplanmaktadır. Bu gösterge azaldığında ticaret saptırma etkisi ortaya çıkmaktadır (Shopina, 2008).

Ticaret yaratma ile ticaret saptırma etkileri karşılaştırdığında entegrasyon oluşumun pozitif katkıda bulunup bulunmadığı değerlendirilebilecektir.

Bu çerçevede 2000-2019 dönemi için Belarus Gümrük Birliği'ne ve Gümrük Birliği dışından yapılan ithalat; 2000-2019 dönemi GSYH verileri ele alınacaktır. Söz konusu veriler, Avrasya Ekonomik Komisyon istatistiği ve Belarus Cumhuriyeti İstatistik ve Analiz Bakanlığı resmi istatistik verilerine dayanmaktadır.

Öncelikle veriler iki eşit zaman dönemine ayrılmıştır. Bu dönemler aşağıdaki gibidir:

- 2000-2009 (Gümrük Birliği öncesi),
- 2010-2019 (Gümrük Birliği sonrası).

İkinci etapta, her dönem için Belarus GSYH ve Gümrük Birliği'nden yapılan ithalat/ Gümrük Birliği dışından yapılan ithalatının bir önceki döneme göre artışı hesaplanmıştır.

Bulunan sonuçlar Tablo 20'de gösterilmiştir. Tablo 20'ye göre 2000-2019 döneminde Belarus ekonomisi için ticaret yaratma etkisi bulunmuştur. Şöyle ki, Gümrük Birliği ülkelerinden ithalat talebinin esnekliğinde artış ticaret yaratma etkisinin varlığını göstermektedir. Görüldüğü gibi 2010 yılına kadar, GSYH büyümesinin her % 1'inde,

Gümrük Birliği üyeleri arasındaki ithalat akışlarında yaklaşık %1,1 artış sağladıysa, 2010 yılından sonra bu rakam yaklaşık %1,4'tür. Bu yaklaşık aynı seviyede bir artıştır.

Gümrük Birliği ülkeler dışındaki ithalat talebinin esnekliğinde artış ise ticaret saptırma etkisinin olmadığını belirtmektedir. 2010 yılına kadar, GSYH arttığında her %1 Gümrük Birliği üyeleri dışındaki ithalat akışlarında %1,1 artış sağlanmıştır, 2010 yılından sonra bu rakamın %1,52 olduğu görünmektedir.

Tablo 20. 2000-2019 İthalat Talebinin Gelire Bağlı Esnekliği

	Gümrük Birliği ülkelerinden ithalat talebinin gelire bağlı esnekliği		Gümrük Birliği ülkelerin Birlik dışındaki ithalat talebinin gelire bağlı esnekliği	
	2000-2009	2010-2019	2000-2009	2010-2019
Belarus (dönemin ortalaması)	1,06	1,35	1,10	1,52
Fark	0,29		0,42	

Ekonomik literatürde ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkileri değerlendirmek için daha detaylı yaklaşımlar da yer almaktadır. Kreinin (1972) yaklaşımı buna bir örnek gösterilebilir. Kreinin modeli Viner yaklaşımına yakın olarak görünmektedir. Bu model bölgesel entegrasyonun yokluğunda ticaret akışları ve bunların mevcut olanlarla karşılaştırılıp değerlendirilmesini içeren bir metodolojidir. Yani, bu yaklaşıma dayalı olarak bölgesel ticaret anlaşması yokluğunda ve sonraki döneminde açık tüketimde (brüt üretim eksi ihracat artı ithalat) ve ithalat payındaki değişim değerlendirilmektedir. Fakat bu yaklaşım çerçevesinde, Balassa yaklaşımında olduğu gibi, entegrasyon etkileri ithalat tarafından meydana gelen değişikliklere önem vermektedir. Dolayısıyla farklı bir yöntem ele alınacaktır.

Yeats yaklaşımı ihracatla ilgili etkilere dayanmaktadır.. Yeats yaklaşımı ticaretin bölgesel yönelim endeksi ('Regional Orientation Index', RO) ile üçüncü ülkeler için karşılaştırmalı üstünlük katsayısı ('Revealed Comparative Advantage', RCA) karşılaştırılmasına dayanmaktadır.

RO endeksi, incelenen bölgede belirli bir ürünün ihracatının, aynı ürünün diğer bölgelere yapılan ihracatından daha fazla olup olmadığını göstermektedir. Başka bir deyişle, bölge içi ihracatın bölge dışı ihracata göre ‘önemini’ ölçer.

$$R_j = [x_{rj} \div X_{tr}] \div [x_{oj} \div X_{to}] \cdot 100 \quad (2)$$

Förmülde R_j bölgesel yönelim endeksi; X_{rj} t döneminde j ürününün Gümrük Birliği’ne ihracatı, X_{oj} t döneminde j ürünün üçüncü ülkelere yapılan ihracatı; X_{tr} t döneminde toplam Gümrük Birliği’ne ihracat, X_{to} t döneminde üçüncü ülkelere toplam ihracat.

RCA ise

$$C_j = [x_{oj} \div X_{to}] \div [x_{wj}^* \div X_w^*] \cdot 100 \quad (3)$$

Burada C_j RCA; X_{wj} t döneminde j ürünün Dünya ihracatı; X_w toplam Dünya ihracatı (Gümrük Birliği’ne yapılan ihracat hariç) olmalıdır.

RO ve RCA endekslerini değerlendirmek için 2009 ve 2018 yılların Belarus Cumhuriyeti İstatistik ve Analiz Bakanlığı, International Trade Statistics ve UN COMTRADE Uyumlaştırılmış Mal Tanımlama ve Kodlama Sistemine (aynı zamanda ‘Harmonize Sistem’ olarak bilinen) dayalı olarak resmi verileri analiz edilecektir. Analiz çerçevesinde 11 adet iki basamaklı emtia değerlendirilecektir. Söz konusu ürün grupları, Belarus’un dış ticaretinde önemli yer tutmaktadır.

Bu ürünler aşağıdaki gibidir:

- 02 ‘Et ve Yenilen Sakatat’
- 11 ‘Değirmencilik Ürünleri; Malt; Nişasta; İnülin; Buğday Gluteni’
- 15 ‘Hayvansal veya Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar ve Bunların Parçalanma Ürünleri; Hazır Yemeklik Katı Yağlar; Hayvansal veya Bitkisel Mumlar’
- 17 ‘Şeker ve Şeker Mamulleri’

- 27 ‘Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar ve Bunların Damıtılmasından Elde Edilen Ürünler; Bitümenli Maddeler; Mineral Mumlar’
- 39 ‘Plastikler ve Mamulleri’
- 76 ‘Alüminyum ve Alüminyumdan Eşya’
- 84 ‘Nükleer Reaktörler, Kazanlar, Makineler, Mekanik Cihazlar ve Aletler; Bunların Aksam ve Parçaları’
- 85 ‘Elektrikli Makine ve Cihazlar ve Bunların Aksam ve Parçaları; Ses Kaydetmeye ve Kaydedilen Sesi Tekrar Vermeye Mahsus Cihazlar; Televizyon Görüntü ve Seslerinin Kaydedilmesine ve Kaydedilen Görüntü ve Sesin Tekrar Verilmesine Mahsus Cihazlar ve Bunların Aksam, Parça ve Aksesuarı’
- 87 ‘Kara Nakil Vasıtaları (Demiryolu veya Tramvay Taşıtları Hariç) ve Bunların Aksam, Parça ve Aksesuarları’
- 90 ‘Optik Alet ve Cihazlar, Fotoğraf, Sinema, Ölçü, Kontrol, Ayar Alet ve Cihazları, Tıbbi veya Cerrahi Alet ve Cihazlar; Bunların Aksam, Parça ve Aksesuarı’

Tablo 21. 2009 ve 2018 yılı RO ve RCA Endekslerin Karşılaştırılması

	RO		Sonuç	RCA	
	2009	2018		2009	2018
"02"	588501,82%	4378,45%	RO azalma RCA artış	0,16%	18,22%
"11"	2830,73%	288,22%	RO azalma RCA artış	5,90%	77,79%
"15"	42,04%	137,65%	RO artış RCA artış	68,63%	122,99%
"17"	353,16%	620,49%	RO artış RCA azalma	227,45%	92,95%
"27"	0,59%	1,73%	RO artış RCA azalma	388,39%	377,35%
"39"	495,26%	332,07%	RO azalma RCA artış	35,22%	49,00%
"76"	627,57%	242,88%	RO azalma RCA artış	17,48%	34,80%
"84"	732,91%	529,94%	RO azalma RCA artış	14,69%	122,45%
"85"	622,17%	583,64%	RO azalma RCA artış	6,85%	7,03%
"87"	250,55%	320,62%	RO artış RCA azalma	65,42%	51,30%
"90"	157,61%	179,55%	RO artış RCA azalma	24,43%	23,33%

Tablo 21’den görüldüğü gibi, değerlendirilen 11 ürün grubundan 6’sında Gümrük Birliği ülkelerine yönelim oranı azalmıştır. Fakat azalan RO endeksli gruplarda artan RCA endeksi görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, Gümrük Birliği ortaya çıktıktan sonra bu grup malları için üçüncü ülke pazarlarında artan rekabet gücü söz konusudur.

Ancak Gümrük Birliği ülkelerine yönelim oranı artışı olan mal grupları için karşılaştırmalı üstünlük katsayısı (RCA) düşmektedir. Dolayısıyla, bu mal grupları için üçüncü ülke pazarlarında rekabet gücü azalması ve ‘ticaret sapma’ etkisinin ortaya çıktığı belirtilebilir. RO ve RCA ile ilgili veriler EK 2’de yer almaktadır.

Özetlemek gerekirse, Gümrük Birliği’nin statik etkileri değerlendirildiğinde, Belarus ekonomisi için genel olarak ticaret yaratma etkisi bulunmuştur. Fakat Belarus dış ticareti için önemli olan 11 adet ürün grubunun ihracat verileri analize edildiğinde -‘Şeker ve Şeker Mamulleri’; ‘Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar ve Bunların Damıtılmasından Elde Edilen Ürünler; Bitümenli Maddeler; Mineral Mumlar’; ‘Kara Nakil Vasıtaları (Demiryolu veya Tramvay Taşıtları Hariç) ve Bunların Aksam, Parça ve Aksesuarları’ ve ‘Optik Alet ve Cihazlar, Fotoğraf, Sinema, Ölçü, Kontrol, Ayar Alet ve Cihazları, Tıbbi veya Cerrahi Alet ve Cihazlar; Bunların Aksam, Parça ve Aksesuarı’- gruplar için ticaret saptırma etkisi söz konusudur.

3.2 Belarus Ekonomisi Üzerinde Dinamik Etkileri

3.2.1 Rekabet Üzerindeki Etkileri

Rekabet ile ilgili etkileri değerlendirmek için iki önemli konuya değinmek fayda bulunmaktadır. Birincisi rekabet üzerine mevzuattır. Burada özellikle mali tekel mevzuatı önemli bir yer almaktadır. İkinci konu ise Gümrük Birliği çerçevesinde yapılan dış ticaret ile ilgilidir.

İlk olarak rekabet ile ilgili mevzuatın temelleri 9 Aralık 2010 yılı ‘Müşterek (ortak) rekabet ilkeleri ve kuralları’⁹ olarak adlandırılan Anlaşmasında yer almaktadır. Fakat 29.05 2014 yılı ‘Avrasya Ekonomik Birliği’ Anlaşması¹⁰ kararıyla 2010 yılı Anlaşması 01.01.2015 yılından itibaren iptal edilmiştir. 2014 yılı Anlaşması’nın İkinci Bölümü Gümrük Birliği’nin temel ilkeleri, amaçları, dış ticaret politikası ile ilgilidir. 18.Bölüm ise ‘Ortak rekabet ilkeleri ve kuralları’ ile ilgili maddeleri içermektedir. Anlaşmanın 75. Maddesine göre Gümrük Birliği’nin ortak rekabet ilkeleri şunlardır:

1. Rekabet mevzuatının uygulanmasında eşitlik
2. Yetkililerin rekabeti önleyici eylemlerin kabul edilemezlik
3. Ekonomik konsantrasyonun¹¹ etkili bir kontrolünün sağlanması
4. Etkili yönetim (Taraflar, sorumlu olan ulusal kamu otoriteye rekabet politikasının uygulanmasını sağlamalıdır)
5. Rekabeti önleyici eylemleri durumunda yasaklarının verimliliği
6. Bilgilendirme şeffaflığı
7. İşbirliğinin verimliliği

Ortak kuralları ise Anlaşma’nın 76. maddesinde yer almaktadır. Bunlar:

1. Ekonomik birimlerin rekabeti kısıtlayan anlaşmalarının yasaklaması.
2. Ekonomik birimlerin konumu kötüye kullanımının yasaklaması. Örneğin, tekell malların yüksek veya düşük fiyatlarının oluşumu veya koruması yasaklanmalıdır.
3. Haksız rekabetinin yasaklanması. Örneğin, ekonomik oluşuma kayıplara neden olabilecek ya da iş itibarına zarar verebilecek yanlış, hatalı ya da çarpıtılmış bilgilerin yayılması.

⁹ 9 Aralık 2010 yılında imzalanan ‘Ortak rekabet ilkeleri ve kuralları’ Anlaşma 01.01.2012 yılında yürürlüğe girdi.

¹⁰ Avrasya Ekonomik Birliği’ Anlaşması 29 Mayıs 2014 yılında imzalandı ve 01.01.2015 yılında yürürlüğe girdi.

¹¹ "Ekonomik konsantrasyon" rekabeti etkiliyor ya da etkileyebilecek olan anlaşmalar veya diğer eylemlerdir.

Ticari kuruluşların oluşturulmasını ve yeniden örgütlenmesi (birleşme veya devralma), dahil ticari kuruluşların stokları (pay), mülkiyet, hakları ile ilgili olan işlemler dahil olmak üzere.

4. Bireyler, işletmeler ve ekonomik kuruluşlar tarafından Üye Devletlerin ekonomik birimlerin ekonomik faaliyetleri koordine edilmezliği (eğer bu tür koordinasyon ortak rekabet kurallarının ihlaline yol açıyor ya da açabilmektedir)

Rekabet kurallarının ihlali üzerine Anlaşma'ya göre cezalar uygulanması gerekmektedir. Örneğin, haksız rekabet durumunda yetkililer ve bireysel girişimciler üzerine 20.000 ve 110.000 Rus rublesi büyüklükleri arasında cezasının uygulanması; tüzel kişiler için ise 100.000 ve 1.000.000 Rus rublesi büyüklükleri arasında cezası uygulanması gerekmektedir (Anlaşma EK 19).

Gümrük Birliği yürürlüğüne girmesinden bu yana rekabet konusunda farklı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni ise genel olarak siyasi anlaşmazlıklardır. Örneğin, 2014 yılında Avrupa ve ABD tarafından Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımlar yüzünden Rusya 'cevap' önlemleri alıp Avrupa ve ABD'den gelen ithalat üzerine yaptırımları uyguladı. Fakat bu durumda Belarus ve Kazakistan Rusya'nın ambargo kararını onaylamadılar. 2014-2015 yılında Belarus üzerinden gerçekleşen 'yasak malların'ın ithalatı nedeniyle, Rusya Belarus'u suçlamıştır. 2015 yılında ise Rusya Belarus'un tarım (süt ve et malları) ihracatı üzerine ambargo uyguladı ve dolayısıyla Belarus 'cevap' olarak Rusya'dan gelen tarım mallarına kısıtlayıcı önlemleri uyguladı. Bunun gibi rekabeti kısıtlayan eylemler nedeniyle Gümrük Birliği'nin gerek iç gerek dış ticareti olumsuz etkilendi.

Fakat adil rekabet koşullarını sağlamak adına Avrasya Ekonomik Birliği çerçevesinde yeni adımlar atılmaktadır. Bu nedenle, Ağustos 2019 yılında Rusya ve Belarus arasında yeni Anlaşma imzalandı. Bu Anlaşma sosyal önemi taşıyan alanlarda görev yapan işletmeler için rekabetin geliştirilmesine yönelik Ortak Rus-Belarus Uzman Konseyi'nin kurulmasını sağlamaktadır. Bu Konsey bahsedilen işletmelerin rekabetin geliştirilmesi konularını tartışmak üzere ortak bir Uzman Konseyi olarak rekabeti ihlal eden işletmelerin ifadelerini soruşturulması için araçlardan biri olmalıdır. Kısacası,

Anlaşmanın temel amacı, ülkelerin ilgili birimleri arasında etkileşimin geliştirilerek rekabet ihlali durumları için yasal bir çerçeve oluşturulmasıdır.

Birinci konuya bakarsak 2010 yılı itibaren yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması çerçevesinde üye ülkeler arasındaki serbest (gümrüksüz) ticaretinin yanı sıra her ülke için ‘hassas’ sektörler için geçerli uygulamalar yer almıştır. Belarus için ‘hassas’ alanlar’ alkol ve balık ürünlerinin ithalatı, Rusya için ise petrol ve doğal gaz ihracatı idi. Ayrıca Belarus, alkol ve balık ürünleri ithalat etmek için ‘özel ithalatçılar’ aracını kullanmaktadır. Bu ‘özel ithalatçılar’ listesi, Cumhurbaşkanı tarafından belirtilen Belarus devletinin münhasır alkol ve balık ithal etme hakkının uygulanmasını sağlayan ithalatçılar listesidir.

Fakat vurgulamak gerekirse Avrasya Ekonomik Birliği oluşturulduktan sonra bu listede yer alan ithalatçılar sayısı azalmaktadır. Örneğin, alkol ürünleri ithalat eden özel ithalatçı sayısı 2015 yılında 35; 2016-2019 döneminde 29 ve 2020 yılı ise 28 olarak belirtilmiştir (Belgazeta, 2020).

Rekabet üzerindeki iktisadi etkileri

Belarus’un rekabet üzerindeki iktisadi etkileri değerlendirildiğinde ilk olarak GB’ye/GB’den yapılan ticaret verilerini göz önüne almak gerekmektedir. Tablo 22’de Belarus’un GB ile yapılan dış ticaret verileri yer almaktadır.

Görüldüğü gibi Belarus’un GB’ye yapılan ihracat 2009 yılında 7031,9 milyon ABD doları iken 2019 yılında 14.548,9 milyon ABD dolara ulaşmıştır. İthalat ise 2009 yılında 16.801,2 milyon ABD doları iken 2019 yılında 22.172,4 milyon ABD doları olarak sonuçlanmıştır.

Belarus’un GB ile yapılan ihracat ve ithalat verileri daha detaylı olarak EK 3’te yer almaktadır.

Söz konusu gerek ihracat gerek ithalat mutlak ticaret verileri 2012 yılında maksimum seviyesine ulaşmıştır (sırayla 17.115,8 milyon dolar ve 27.669,9 milyon

dolar). Fakat göreceli göstergelere bakıldığında 2009 yılında GB'ye ihracat ve GB'den ithalat toplam Belarus ihracat ve ithalatında sırayla %33 ve %58,8 iken 2012 yılında sırayla %37,2 ve %59,6 idi. 2019 yılı ise GB'nin ihracat payı %44,2; ithalat payı %56,4 olarak sonuçlandı. Böylece, Gümrük Birliği öncesi olan 2009 yılına göre Belarus'un GB'ye ihracatı 2019 yılında %11,2 büyümüştür; ithalat ise %2,2 gerilemiştir.

Tablo 22. Belarus'un Gümrük Birliği ile Yapılan Dış Ticaret Veriler, 2000-2019

Yıl	GB'ye yapılan ihracat (milyon dolar)	GB'den yapılan ithalat (milyon dolar)	İhracat içindeki GB'nin payı, %	İthalat içindeki GB'nin payı, %
2000	3729,7	5649,6	50,9	65,3
2005	5899,3	10149,3	36,9	60,7
2009	7031,9	16801,2	33,0	58,8
2010	10417,8	18486,4	41,2	53,0
2011	15182,6	25067,2	36,7	54,8
2012	17115,8	27669,9	37,2	59,6
2013	17707,9	22987,3	47,6	53,4
2014	16060,4	22277,6	44,5	55,0
2015	11006,7	17204,2	41,3	56,8
2016	11384,8	15381,2	48,4	55,7
2017	13651	19715,9	46,7	57,6
2018	13932,2	22761,5	41,1	59,2
2019	14548,9	22172,4	44,2	56,4

Kaynak: AEK

Ancak bu durumda GB ile yapılan ihracat/ithalat karşılama oranının izlenmesi gerekmektedir. Tablo 23'te Belarus'un genel ve GB ile yapılan ihracat/ithalat karşılama oranı yer almaktadır. Görüldüğü gibi Belarus için ihracatın ithalatı karşılama oranı genel olarak yüksektir. 2000 yılında %84,7; 2005 yılında %95,6; 2012 yılında ise %99,3 oranında idi. 2019 yılında ise genel karşılama oranı %83,7 civarında idi. Bu da ülkenin dış ticaretinin açığının az olduğunu ve dolayısıyla olumlu bir dış ticaretin perfomansı olduğu anlamına gelmektedir.

Belarus'un Gümrük Birliği'ne yapılan ihracatın, Gümrük Birliği'nden yapılan ithalatı karşılama oranına bakıldığında önemli bir değişim ortaya çıkmaktadır. Birlik

öncesi olan 2009 yılı GB'ne ihracatın ithalatı karşılama oranı %41,9 iken 2010 yılında %56,4 oranında; 2019 yılında ise bu oran %65,6'a ulaşmıştır. Söz konusu, karşılama oran 2013 yılında %77 seviyesine çıkıp maksimuma ulaşmıştır. Fakat olumsuz dış ve iç sorunları nedeniyle 2015 yılında bir düşüş ortaya çıkmıştır (%64).

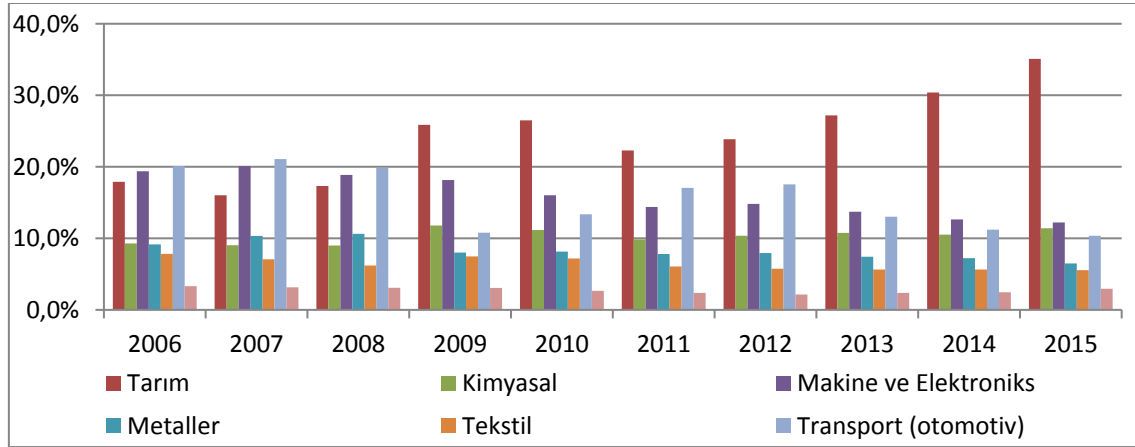
Tablo 23. Belarus'un Genel ve GB ile Yapılan İhracat/İthalat Karşılama Oranı, 2000-2019

Yıl	GB karşılama oranı	Genel karşılama oranı
2000	66,0%	84,7%
2005	58,1%	95,6%
2009	41,9%	74,6%
2010	56,4%	72,5%
2011	60,6%	90,5%
2012	61,9%	99,3%
2013	77,0%	86,5%
2014	72,1%	89,1%
2015	64,0%	88,01%
2016	74,0%	85,3%
2017	69,2%	85,4%
2018	61,2%	88,2%
2019	65,6%	83,7%

Kaynak: AEK

Gümrük Birliği'ne ihracatın sektörel bileşim ile Belarus'un genel ihracat bileşimi karşılaştırıldığında görülür ki üçüncü ülkelere ihraç edilen işlenmiş petrol ve potasyum gibi ana sektörler nazaran Gümrük Birliği'ne ana ihracat sektörleri tarım, makine ve otomotiv sektörleridir. Grafik 15'ten görüldüğü gibi Gümrük Birliği'ne tarım mallar ihracatında 2010-2015 döneminde önemli bir artış söz konusudur. Gümrük Birliği oluşturulmasından sonra tarım sektörünün ihracatı 2010 yılında 2.7 milyar dolardan 2015 yılında 3,8 milyar dolara artmıştır. 2019 yılı ise bu rakam 4,6 milyar dolar idi. Dolayısıyla tarım sektörünün ihracatı Birliği sonrası yaklaşık iki kattan çıkmıştır. Gümrük Birliği'ne toplam ihracatın yüzdesine bakıldığında tarım sektörünün %17,3'ten (2008 yılı) %35'e (2015 yılı) yükseltmesi söz konusudur.

Fakat diğer sektöre bakıldığında Gümrük Birliği sonrasında bir düşüş söz konusudur. Birlik öncesi Belarus ihracatında önemli bir yer alan makine ve otomotiv sektörleri buna örnektir. Makine ve Elektronik sektörü Birlik öncesi döneminde ortalama 1.7 milyar dolar iken Birlik sonrası yaklaşık 2 milyar dolara artmıştır. Ancak vurgulamak gerekirse toplam Gümrük Birliği'ne ihracat payı 2009 yılında %16 iken 2015 yılında %12,2'e gerilemiştir.

Grafik 15. GB'ne Yapılan İhracatın Sektörel Bileşimi

Otomotiv sektörü ise daha güçlü Rus otomotiv sektörü nedeniyle ciddi anlamda gerilemiştir. 2006-2009 döneminde otomotiv sektörün ihracatı yaklaşık 1.6 milyar ABD dolarından 2010-2015 döneminde 2 milyar ABD dolarına artmasına rağmen Gümrük Birliği'ne toplam yapılan ihracat payında %18'den %13,7'e gerilemiştir. Söz konusu sektörün payı 2008 yılında %20 iken 2015 yılında %10,4 idi. Bunun nedeni ise vurgulandığı gibi Makine ve Otomotiv sektörlerin özellikle Rusya'da Belarus'a göre daha güçlü olması ve dolayısıyla bu alanlarda Belarus'un rekabet gücünün gerilemesi olduğu belirtilebilir.

2016-2019 döneminde ise Avrasya Ekonomik Komisyon tarafından verilen 'Üye ülkelerin dış ticaret hacmi ve dağılımı'' hakkında Raporlara göre Belarus'un, önceki yıllarda sergilediği eğilim devam etmektedir. Tarım ürünleri toplam Gümrük Birliği'ne yapılan Belarus ihracat payı %32 civarında olmaktadır. İkinci sırada olan Makine ve

Ekipman ihracatı 2019 yılında yaklaşık 4,3 milyar ABD doları ile sonuçlandı (pay oranı %29,7).

Tablo 24. Gümrük Birliği'ne İhracatın Dağılımı, %, 2016-2019

	2016	2017	2018	2019
Tarım ürünleri	33,5	32,1	32,4	32
Kimyasal ürünleri	11,9	11,8	11,8	12,3
Metaller	6,7	7	7,1	7,2
Tekstil ürünleri	8,2	7,8	8,2	7,9
Makine ve Ekipman	27,9	29	29	29,7
Ahşap ürünleri	2,9	2,9	3,2	2,9

Kaynak: AEK

Tablo 24'ten görüldüğü gibi. 2016-2019 dönemi ihracat dağılımı açısından istikrarlı olmaktadır. Diğer sektörler bakımından Birlik öncesi ve sonrası Metal ihracatı %8 iken (2009) %6,5'e (2015) geriledi, fakat 2019 yılında %7,2 orana ulaştı; Kimyasal madde ihracatı %11,8 (2009) iken 2019 yılında toplam kimyasal üretim sektörün ihracatı %12,3'e çıkmış, tekstil sektörünün ihracatı %10,8 iken %10,4'e gerilemiştir.

Böylece, iktisadi açıdan Gümrük Birliği'nin Belarus'un rekabet gücünü tarım ve kimyasal ihracatı üzerinde arttırdığını; Makine ve Otomotiv ihracatı üzerinde ise pozitif katkıda bulunmadığını söylemek mümkündür. Fakat genel olarak ihracatın ithalatı karşılama oranına bakıldığında Gümrük Birliği'nin Belarus'un rekabet gücünü artırdığı görülmektedir.

3.2.2 Doğrudan Yabancı Yatırımlar üzerindeki etkileri

Bölgesel entegrasyonun iktisadi etkileri değerlendirildiğinde en önemli konulardan biri doğrudan yabancı yatırımlar ve bölgesel entegrasyon üye arasındaki bağıdır. Teorik açıdan serbest ticaret anlaşmaları doğrudan yabancı sermayeyi teşvik etmelidir. Fakat bu durumda bölgesel entegrasyon oluşumları ortaya çıktıktan sonra üye ülkelerin ve genel olarak bölgesel entegrasyon oluşumunun ekonomik 'ikliminin' değişip

değişmediğini ve böylece diğer ülkelere (bölgelere) daha çok avantajlara sahip olup olmadığı önem taşımaktadır. Fakat vurgulamak gerekirse, yabancı sermaye akışını etkileyen ülkenin makroekonomik durumu ve liberalleşme politikalarının uygulanması gibi faktörler önemli bir yer almaktadır.

Ayrıca birinci bölümde belirtildiği gibi entegrasyon sürecinde ülkelerin ekonomik büyüklüğü ve gelişimi büyük bir önem taşımaktadır. Şöyle ki, eğer entegre olan ülkelerin ekonomik gelişiminde büyük bir fark olursa genel olarak yabancı sermaye akışı daha gelişmiş ekonomiye yön alacaktır. Bu durumda Avrasya Ekonomik Birliği'nde Rusya ve Kazakistan ekonomileri daha avantajlı olarak görünmektedir ve özellikle Rus ekonomisine yabancı sermayenin girişleri konusunda olumlu beklentiler söz konusu olmuştur.

Tablo 25'te Belarus'un Gümrük Birliği öncesi ve sonrası DYY stoku ile ilgili veriler yer almaktadır. Tablo 25'ten görüldüğü gibi 2000 yılında DYY stoku 1,3 milyar dolar idi, Bu rakamın GSYH'ya oranı yıllık bazda yaklaşık %12 seviyesindeydi. Fakat 2005 yılına kadar GSYH'ya DYY stoku oranı %7'ye gerilemiştir. 2009 yılında ise DYY stoku 8,5 milyar dolar olmuş ve GSYH'ya göre %16,7 oranına ulaşmıştır.

Tablo 25. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Stoku ve GSYH'ya Oranı 2000-2018 dönemi

YIL	DYY Stoku (mln dolar)	DYY stoku GSYH'ya göre (%)	GSYH mlr dolar
2000	1 306	12,12	10,78
2005	2 383	7,63	30,45
2009	8 537	16,78	50,87
2010	9 904	17,31	58,67
2011	12 997	21,04	61,76
2012	14 570	22,18	65,69
2013	16 669	22,07	75,53
2014	17 737	22,51	78,81
2015	17 972	31,83	56,45
2016	18 623	39,02	47,72
2017	19 796	36,36	54,73
2018	20 761	34,99	59,66

Kyanak: UNCTAD

Genel olarak Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönemleri karşılaştırıldığında görülür ki, Birlik sonrası DYY toplam stoku yaklaşık 2,5 kattan artmıştır.

Doğrudan yabancı sermayenin girişleri ile ilgili veriler Tablo 26’da yer almaktadır. Tablo 26’dan görüldüğü üzere Gümrük Birliği sonrası döneminde Belarus’un DYY akışı 1,5- 2 milyar dolar civarında idi. Fakat 2011 yılında DYY girişi 4 milyar dolara çıkıp zirve noktasına ulaşmıştır. Bunun nedeni ise Gümrük Birliği’nin etkisine nazaran Belarus’ta uygulanan özelleştirme politikası idi. 2011 yılında Rus şirketi ‘GAZPROM’ Belarus ‘BELTRANSGAZ’ şirketinin % 50 hissesini satın alarak şirketteki hisse oranını %100’e getirmiştir. Hisselerinin satışı 2,5 milyar ABD doları ile gerçekleştirildi. Dolayısıyla, eğer bu rakamı toplam DYY akış rakamından çıkarırsak 2011 yılında doğrudan yabancı girişleri 1,5 milyar dolar civarında idi.

Tablo 26. Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri, milyar ABD doları

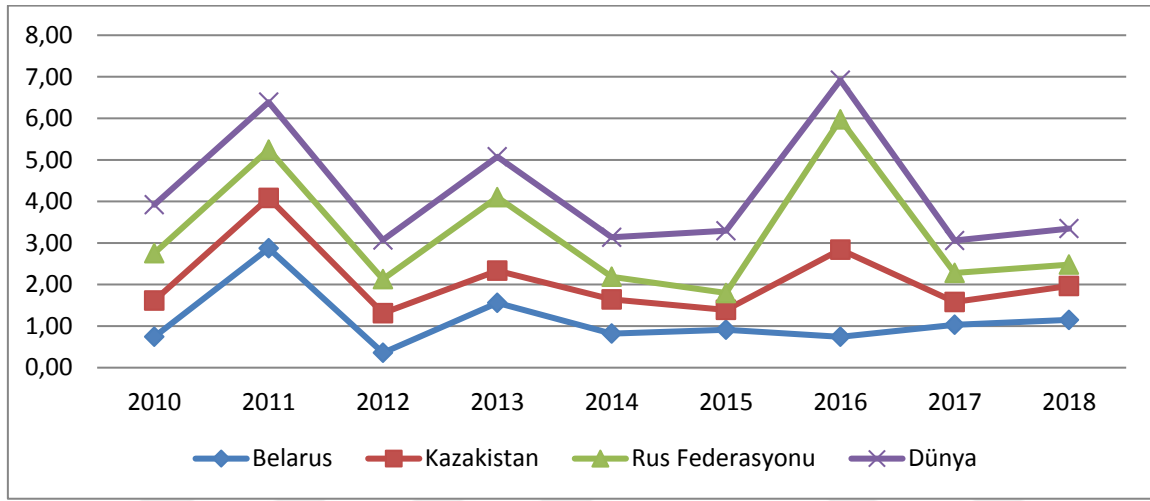
	2000	2005	2009	2010	2011	2012
Belarus	0,12	0,31	1,88	1,39	4	1,43
Kazakistan	1,28	1,97	13,24	11,55	13,97	13,34
Rus Federasyonu	2,65	14,38	27,75	31,67	36,87	30,19
Dünya	1356,61	948,59	1172,23	1365,11	1561,35	1470,33
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Belarus	2,23	1,83	1,67	1,24	1,28	1,47
Kazakistan	10,32	8,49	4,06	8,51	4,67	3,82
Rus Federasyonu	53,4	29,15	11,86	37,18	25,95	13,33
Dünya	1431,16	1357,24	2033,8	1918,68	1497,37	1297,15

Kaynak: DB

Belarus ve Rusya karşılaştırıldığında doğrudan yabancı girişlerin arasındaki farkın büyük olduğu açıkça görünmektedir. Örneğin, Birlik öncesi olan 2009 yılında Belarus’ta DYY girişleri 1,9 milyar dolar civarında iken Rusya’da bu rakam 27,8 milyar dolar idi. Yani, aradaki fark yaklaşık 14 kattır. Belarus ve Kazakistan karşılaştırıldığında

2009 yılında aradaki fark 10 milyar dolardan fazlaydı. Fakat 2018 yılında bu rakam 2 milyar ABD dolarına inmiştir.

Birlik sonrası döneminde ise gerek Dünya’da gerek Belarus’ta DYY girişlerinin istikrarlı olduğunu söylemek güçtür. 2010-2018 dönemi Dünya ve Gümrük Birliği ülkelerin doğrudan yabancı yatırımların girişlerini bir önceki yıla göre oranları Grafik 16’da yer almaktadır. Görüleceği üzere Belarus DYY girişleri Birlik sonrası, 2011 ve 2013 yıllar dışında, genel olarak olumsuz bir gelişmeye sahiptir.

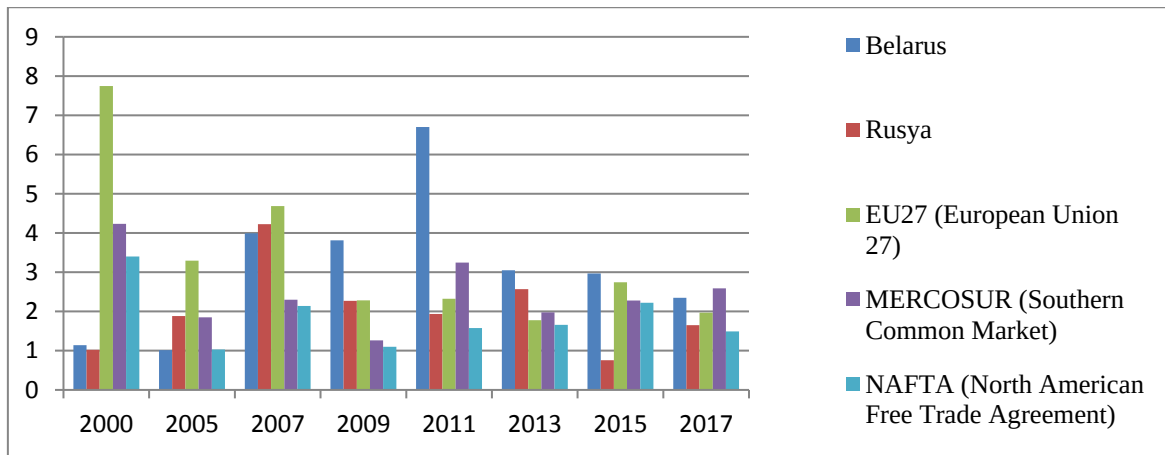

Grafik 16 . DYY Girişleri Bir Önceki Yılına Göre Büyüme, %

2014 yılında Rusya’ya karşı uygulanan yaptırımlar sebebiyle 2015 yılında Gümrük Birliği’nin her bir ülkesinde DYY girişleri azalmıştır. Yaptırımlardan en çok etkilenen ekonomi, 29 milyar dolardan 9 milyar dolara düşen, şüphesiz Rus ekonomisi olmuştur.

Diğer önemli entegrasyon oluşumları ile karşılaştırıldığında ise Avrasya Ekonomik Birliği’nin yabancı yatırım girişleri konusunda ‘düşük potansiyelinin’ var olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Avrupa Birliği ve NAFTA (USMCA) çerçevesinde DYY girişleri ortalama olarak 200-400 milyar civarında iken Avrasya Ekonomik Birliği’nde bu rakam 15-30 milyar civarındadır. Daha detaylı veriler EK 4’te yer almaktadır.

Belarus'ta GSYH'ya göre DYY girişlerinin görece yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Grafik 17'de yıllar itibariyle Belarus, Rusya, Avrupa Birliği, MERCOSUR ve NAFTA GSYH'ya göre DYY giriş oranları yer almaktadır. Görüldüğü gibi gerek Birlik öncesi gerek sonrası döneminde Belarus'un verileri diğer ülkelere göre yüksektir. Örneğin, 2009 yılında Belarus GSYH'ya göre DYY girişleri %3,9 iken Rusya, Avrupa Birliği, MERCOSUR ve NAFTA'da bu rakam sırayla %2,3, %2,3, %1,09 ve %1,06 idi. 2017 yılında Belarus GSYH'ya göre DYY girişleri %2,35 iken Avrupa Birliği'nde bu oran %1,97 idi.

Grafik 17. DYY Girişleri GSYH'ya %, Entegrasyon Oluşumları ile Karşılaştırılması

Fakat Belarus'ta GSYH'ya göre DYY girişleri Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönemlerine bakıldığında, GSYH'ya oranla DYY girişlerinin azalması söz konusudur. 2009 yılında DYY girişlerinin GSYH'ya oranı %3,81 iken 2018 yılında %2,3 civarında idi. Avrasya Ekonomik Birliği genelinde ise DYY girişlerinin azalması söz konusu olmuştur.

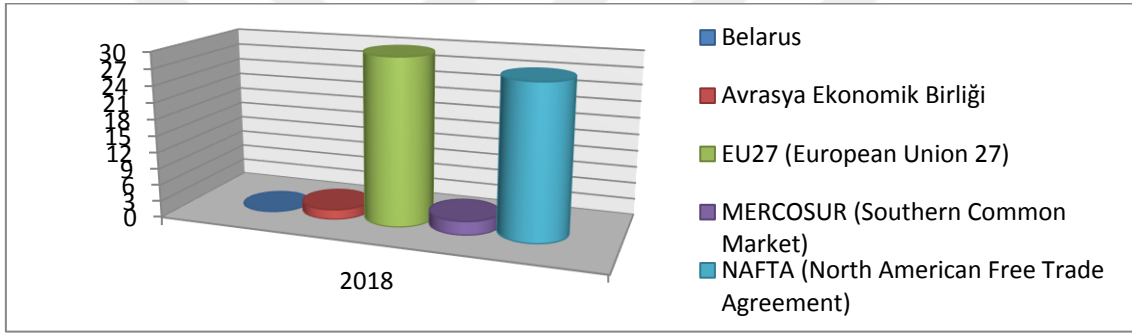
Tablo 27. Belarus ve Avrasya Ekonomik Birliği DYY Akışı ve Stoku, 2009 ve 2018 yılı karşılaştırılması

	Belarus		Avrasya Ekonomik Birliği	
	2009	2018	2009	2018
DYY akışı milyar dolar	1,9	1,5	42,9	18,9
DYY stoku milyar dolar	9,9	20,8	449,1	586,8

Kaynak:UNCTAD

Tablo 27’de görüldüğü gibi 2009 yılında Birliği oluşturan üye ülkelerin toplam DYY stoku ve DYY girişleri sırayla 449,1 milyar dolar ve 42,9 milyar dolar iken 2018 yılında Avrasya Ekonomik Birliği’nin (Ermenistan ve Kırgızistan dahil olmak üzere) DYY girişleri 18,9 milyar dolara gerilemiştir. Bu büyük kaybın nedeni ise, vurgulandığı gibi, Rusya’ya karşı yaptırımların uygulanmasıdır.

Genel olarak Avrasya Ekonomik Birliği diğer ekonomik oluşumlar ile karşılaştırıldığında DYY girişleri açısından ‘geride’kalması’ açıkça görünmektedir. Grafik 18’de görüldüğü gibi 2015 yılı Belarus DYY girişlerinin dünyadaki payı %0,09, Avrasya Ekonomik Birliği’nin payı %0,9 iken Avrupa Birliği ve NAFTA gibi entegrasyon oluşumların payı sırayla % 24,9 ve %26, seviyesindedir.

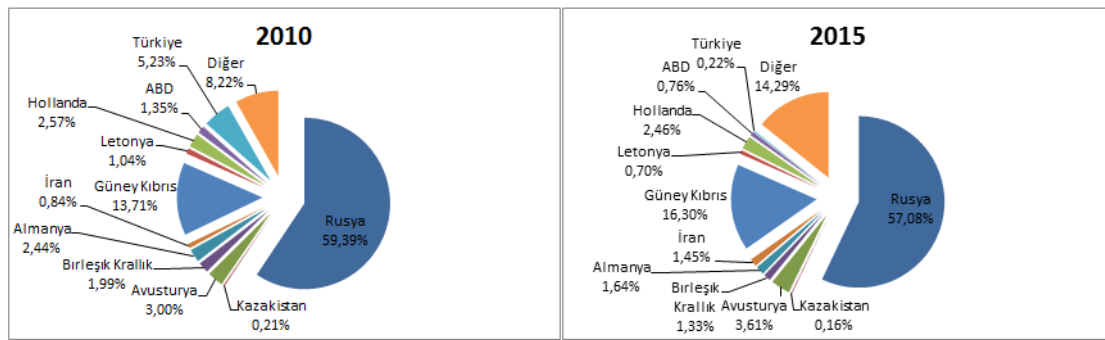
Grafik 18 DYY Girişlerinin Dünya'daki Payı, Avrasya Ekonomik Birliği Diğer Ekonomik Oluşumlar ile Karşılaştırılması, 2018

Fakat DYY stoku ile ilgili artış ne kadar büyük görünüyorsa da, DYY’nın yapısal ve coğrafik yapının değişimi konusunda kayda değer gelişmenin olduğunu söylemek güçtür. Önceki yıllarda olduğu gibi, Belarus ekonomisinin doğrudan yabancı sermaye girişinin esas kaynağı halen yeniden yatırılan Belarus işletmelerinin kazançlarıdır. 2014 yılında yeniden yatırılan Belarus işletmelerin kazançları yüzde bazında %48 seviyesinde idi.

Yapısal açısından Belarus’a gelen yabancı sermaye imalat sanayi, transport ve iletişim endüstrisine yatırım yapmaktadır. Birlik sonrası da bu sıralama pek değişmemiştir. Halen imalat sektörünün önde olmasının nedeni, Belarus’a gelen sermayenin coğrafik yapısı ile ilgilidir. Şöyle ki, Belarus’ a doğrudan yabancı sermaye

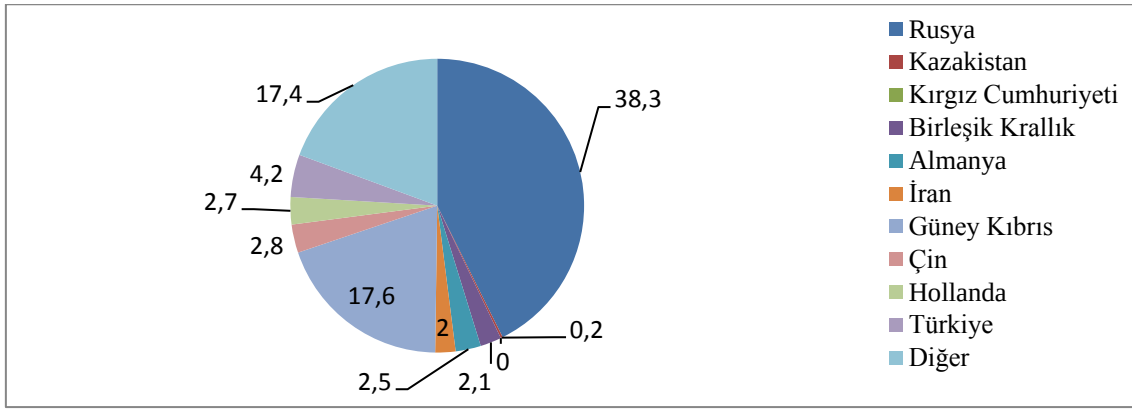
%50'sinin fazlası Rusya'dan gelmektedir. Rusya'dan gelen sermaye ise imalat sektörüne yatırım yapmaktadır (özellikle BELTRANSGAZ'a).

2010-2015 dönemi DYY girişlerinin coğrafik yapısına bakıldığında ise 2010 yılı ve 2015 yılı arasındaki farkın neredeyse olmadığını söylemek mümkündür. 2010 yılında doğrudan yabancı sermayenin yaklaşık %59'u Rusya'dan gelmiştir; 2015 yılında ise Rusya'dan gelen sermaye toplam doğrudan yabancı sermayenin %57 civarında idi. Diğer ana yatırım partnerler ise Güney Kıbrıs, Birleşik Krallık, Avusturya, Almanya ve Hollanda'dır.

Grafik 19. DYY Girişlerinin Coğrafik Dağılımı. 2010 ve 2015 yılı Karşılaştırılması

Türkiye açısından değerlendirildiğinde 2010 yılına göre 2015 yılında Türkiye'nin payı önemli ölçüde gerilemiştir. Türkiye'den gelen yabancı sermaye %5,13'ten %0,22'e düşmüştür. Bunun nedeni genel olarak Belarus'ta olan olumsuz ekonomik ortam ile açıklanabilmektedir. Türkiye'den gelen sermaye iletişim, inşaat ve hizmet alanlarında yapılmaktadır. Fakat özellikle 2013'ten sonra Belarus'taki makroekonomik durum olumsuz hale geldikten sonra Türk yatırımcıları ülkeden sermayelerini çıkarmaya başlamışlardır.

Grafik 20. 2018 yılı Belarus'un DYY'nin Coğrafik Dağılımı

2018 yılına bakıldığında Türkiye'nin payının 2015 yılına göre arttığını görülmektedir. 2015 yılında DYY girişlerinde Türkiye'nin payı %0,22 iken, 2018 yılında bu rakam %4'e yükselmiştir. Fakat Grafik 20'den anlaşıldığı gibi Rusya'nın payı %38'e kadar gerilemiştir.

Özetlemek gerekirse, başta olan Gümrük Birliği sonrası ise Avrasya Ekonomik Birliği çerçevesinde doğrudan yabancı sermaye çekim açısından Rusya ve Kazakistan ekonomileri daha avantajlı olarak görünmektedir. Söz konusu Rusya, Birliği'n en büyük ekonomisi olduğu nedeniyle büyük bir ölçüde Avrasya Ekonomik Birliği'ni etkilemektedir. Özellikle 2014'ten itibaren Rus ekonomisinde ortaya çıkan olumsuz etkiler tüm Birlik üyelerin ekonomilerini (Belarus olmak üzere) de olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuz etkiler en çok da doğrudan yabancı sermaye girişleri üzerinde ortaya çıkmıştır. Ayrıca diğer önemli entegrasyon oluşumları ile karşılaştırıldığında Avrasya Ekonomik Birliği'nin yabancı yatırımlar girişleri konusunda 'başarısız' olduğunu söylemek mümkündür.

Genel olarak ise Gümrük Birliği'nin Belarus DYY üzerinde yarattığı etkileri şöyle söylemek mümkün görünmektedir:

- Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra DYY stoku istikrarlı bir şekilde artmaya başladı ve GSYH'ya oranı yıllık bazda %20 oranının üstüne çıktı. Genel olarak

Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönemleri karşılaştırıldığında Birlik sonrası DYY toplam stoku yaklaşık 2,5 kat artmıştır.

- Belarus DYY girişleri Birlik sonrası, 2011 ve 2013 yıllar dışında, olumsuz bir gelişmeye sahiptir.
- Belarus'a yönelen DYY girişlerini GSYH'ya göre görece yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Belarus DYY girişleri GSYH'ya Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönemlere bakıldığında, GSYH'ya oranla DYY girişlerinin azalması söz konusudur. 2009 yılında DYY girişleri GSYH'ya %3,81 iken 2018 yılında %2,5 civarındaydı.
- DYY'nın yapısal ve coğrafik yapının değişimi konusunda kayda değer gelişmenin olduğunu söylemek güçtür. DYY girişlerinin coğrafik yapısına bakıldığında ise 2010 yılı ve 2018 yılı arasında neredeyse fark olmadığını söylemek mümkündür. Rusya'nın payı %38'e düşmesine rağmen DYY girişlerde üstünlüğü açıkça görülmektedir.

Vurgulamak gerekirse, doğrudan yabancı sermaye çekim konusunda Belarus'un en büyük problemleri arasında makroekonomik istikrarsızlık ve özelleştirme politikasının başarısızlığıdır. Dolayısıyla Gümrük Birliği'nin DYY üzerinde beklenen etkileri teşvik etmesi için ilk olarak yurtiçi 'yatırım' iklimini değiştirilmesi yönünde ciddi adımlar atmasının gerektiğini söylemek mümkündür.

3.2.3 Büyüme Üzerindeki Etkileri

Bilindiği gibi bir ülkenin gelişimi karakterize eden ana göstergelerden biri büyüme oranıdır. Bu oran gerek GSYH'yı gerek genel olarak ülkenin ekonomik durumunu temsil ederken teknolojik gelişimi, makroekonomik politikası ve dış ticaret gibi faktörler ile ilişkindir. Entegrasyon oluşumları çerçevesinde ilk olarak dış ticareti üzerinde ortaya

ıkan etkilerin büyüme üzerinde de etkili yansıtmış olup olmadığını izlemek gerekmektedir.

Tablo 28’den görüldüğü gibi Belarus ekonomisi Gümrük Birliği ncesi olan döneminde ortalama % 8 oranla büyüyordu. Fakat 2009 yılında büyüme ciddi oranda yavaşladı ve %0,15 seviyesinde idi. Yavaşlamasının nedeni ise Dünya’daki kriz süreçleri, petrol fiyatların ciddi anlamda düşüşte olmasının yanı sıra Belarus’un makroekonomik durumunun kötüleşmesi ile ilgilidir

Tablo 28. Belarus Büyüme Oranları 2000-2019 yıllar, mln dolar

	Belarus GSYH mln dolar	Büyüme oranı, %
2000	10.770	5,79
2001	12773	4,74
2002	15.089	5,05
2003	18428	7,04
2004	23.924	11,45
2005	31.232	9,39
2006	38.212	10,02
2007	46.807	8,55
2008	62.807	10,24
2009	50.873	0,15
2010	57.232	7,74
2011	58.799	5,54
2012	63366	1,75
2013	72.356	1,01
2014	78.556	1,6
2015	55.317	-3,8
2016	47.728	-2,5
2017	54.697	2,5
2018	60.031	3,1
2019	63.080	1,2

Kaynak: UNCTAD; DB; AEK

Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra Belarus ekonomisi yine pozitif ivmeyi yakaladı ve 2010 yılında Belarus ekonomisi %7,7 büyüme oranına ulaştı. Fakat görüldüğü gibi 2011-2015 döneminde Belarus ekonomisinin büyüme oranları düşmeye başladı. 2011 yılında büyüme oranı %5,5 iken 2014 yılında %1,6’ya geriledi. 2011 yılında ortaya çıkan Belarus finansal krizi 2012-2013 yıllarda dış borçlanma yoluyla

makroekonomik durumunu istikrarlı haline getirdi. Fakat krizin çözülmeyen ana sebepleri olması nedeniyle 2014-2016 döneminde Belarus ekonomisi daralmaya başladı.

2015 yılı Belarus ekonomisinin %3,8 oranında küçültmesi ile sonuçlandı. 2015 yılında Belarus ekonomisini olumsuz etkileyen dış ve iç sebepler vardı. Petrol fiyatlarının düşmesi, Rusya ekonomisinin olumsuz etkileri, Belarus'ta artan enflasyon, işsizlik, Rusya'ya Belarus'tan ihraç edilen tarım ürünlerin engellemesi gibi eylemler Belarus ekonomisine olumsuz olarak yansıtıldı. 2016 yılında ise sanayi sektörünün hacmi yaklaşık %0,4 azalması Belarus büyümenin daralmasına sebep olmaktadır.

2017-2019 döneminde Belarus ekonomisi ortalama %2 hızı ile büyümeye başladı. Büyümenin ana sebeplerden ise artan iç tüketim ve dış ticaret olmaktadır. İç talepteki toparlanma ise, büyük ölçüde 2017 yılında başlayan tüketici harcamalarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Tüketici harcamalarındaki artış ise ücret ve tüketici kredilerindeki artışla açıklanmaktadır.

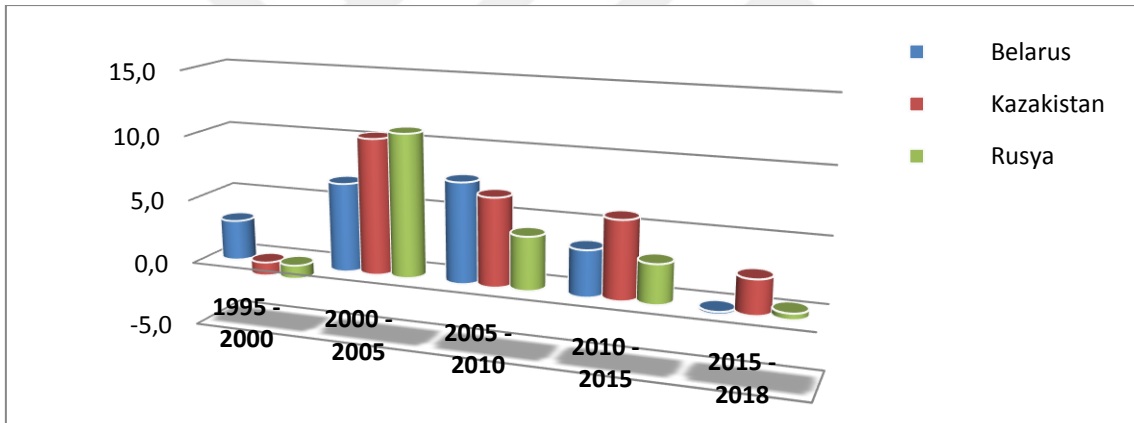
Dolayısıyla Gümrük Birliği ortaya çıktıktan sonra Belarus büyüme oranı üzerinde pozitif katkısının sadece ilk iki yılda var olduğu belirtilebilir. Sonraki dönemde ise Gümrük Birliği'nin Belarus büyüme oranı üzerine olumlu bir katkıda bulunmadığı söylenebilmektedir. Fakat unutmamalı ki, Belarus ekonomisini etkileyen dış sebeplerin yanı sıra birçok iç ekonomik sorunları da vardır.

2. Bölümde görüldüğü gibi, Gümrük Birliği'nin diğer üye ülkeler ile karşılaştırıldığında Belarus ekonomisi Gümrük Birliği önceki döneminde diğer ülkelere göre görece yüksek büyüme oranlarına sahipti. 2008 yılında Belarus büyüme oranı %10 civarında iken Rusya ve Kazakistan büyüme oranları sırayla % 5,2 ve %3,3 idi. 2009 yılındaki olumsuz dış etkilerinin (özellikle petrol fiyatlarındaki değişim) altında kalan Rus ve Kazakistan ekonomileri büyük 'zarar' görmüşlerdir.

Gümrük Birliği sonrası dönemine bakıldığında ise görünüyor ki Belarus diğer üye ülkelere göre daha yavaş büyüyordu. 2010 yılında Belarus büyüme oranı Kazakistan oranı

ile yaklaşık aynı seviyede iken (%7,5 civarı), 2011 yılında Belarus büyüme oranı %5,5, Kazakistan'ın ise %7,3 idi. Rusya ise 2010-2011 döneminde büyüme oranında büyük bir değişim yaşamadı. 2012 yılından itibaren izlenebildiği gibi Kazakistan hariç Gümrük Birliği'nde büyüme oranlarının gerilemesi hızlanmaya başladı ve 2015 yılında Rusya ve Belarus büyüme oranları sırayla -%2,4 ve -%3,8'e düştü.

Grafik 21'de Gümrük Birliği'nin üye ülkelerin dönemsel olarak karşılaştırılması yer almaktadır. Görüleceği üzere, Gümrük Birliği öncesi dönemleri Gümrük Birliği sonrası dönemine göre, tüm üye ülkeler dahil olmak üzere, büyüme oranları daha yüksek bir seviyede idi. Örneğin, 2000-2005 döneminde Belarus ortalama yıllık büyüme oranı yaklaşık %7, Kazakistan %10,4 Rusya %11 idi. 2005-2010 dönemi ise ortalama büyüme oranları Belarus, Kazakistan ve Rusya için sırayla %7,7, %6,8 ve %4,1 civarında idi.

Grafik 21. Gümrük Birliği'nin Üye Ülkelerin Büyüme Oranların Dönemsel Karşılaştırılması

Gümrük Birliği sonrası olan dönemlere bakıldığında, 2010-2015 yıllarında Belarus %3,5, Rusya % 3, Kazakistan ise %6 ortalama büyüme oranlarına sahipti. 2015-2018 dönemi söz konusuysa, ortalama büyüme oranı Belarus için -%0,2;Rusya %0,5 ve Kazakistan %2,6 seviyesine gerilemiştir. Bahsedildiği gibi 2014 yılından sonra Belarus ekonomisini olumsuz olarak etkileyen dış ve iç faktörler bulunmaktadır.

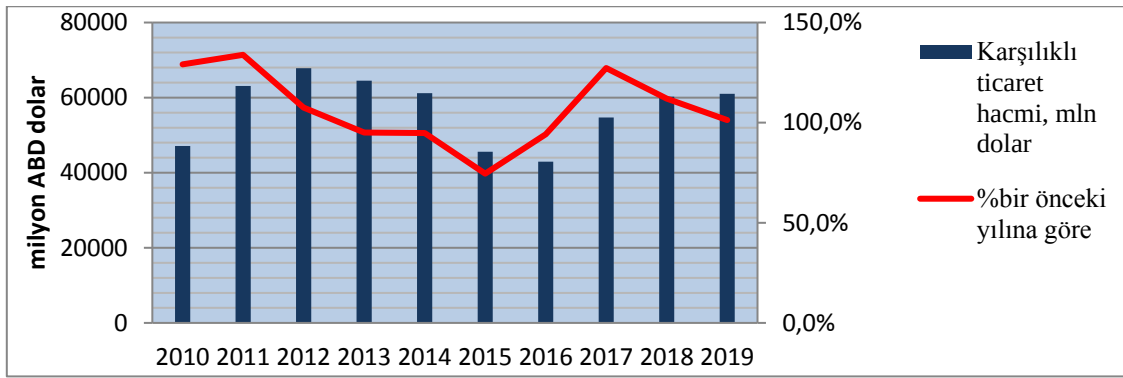
Buradan yola çıkarsak, Gümrük Birliği öncesi dönemine nazaran Gümrük Birliği'nin oluşturulmasının büyüme oranı üzerinde uzun vadeli bir pozitif katkıda bulunmadığı söylenebilir. Ayrıca, verilerden görüldüğü gibi, Belarus ve Rusya arasındaki

sıkı bir bağlantı nedeniyle Gümrük Birliği'ne nazaran Rus ekonomisinde yer alan gelişmeler Belarus ekonomisini daha çok etkilemektedir.

3.2.4 Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri

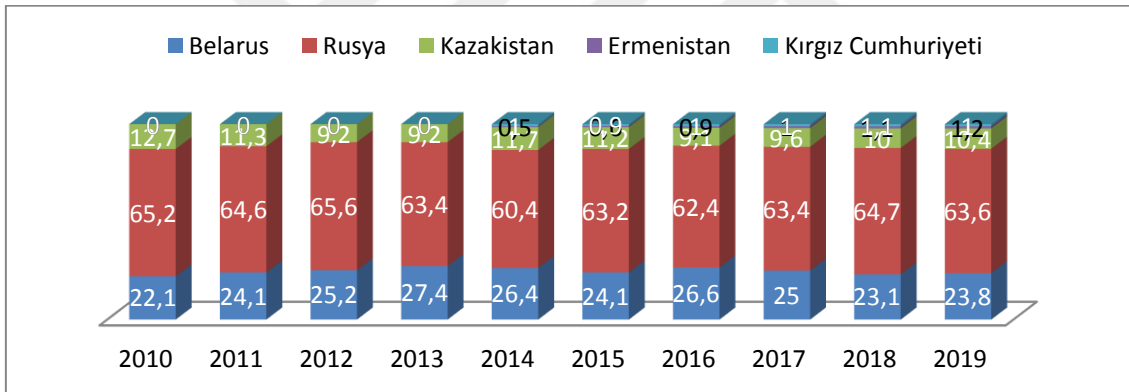
2010 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması, 2012 yılında Avrasya Ekonomik Bölgesi, 2015 yılından itibaren ise Avrasya Ekonomik Birliği Anlaşması üye ülkeleri için ticarete yönelik ek fırsatları sağlamaktadır. Bu kapsamda Gümrük Birliği'nin Belarus dış ticaret üzerindeki etkileri değerlendirmek amacıyla ilk olarak Gümrük Birliği'nin dış ve karşılıklı ticaret ile ilgili veriler, sonra ise Belarus ihracat/ithalat üzerindeki gelişmeler, genel ve Gümrük Birliği'nin karşılama oranlarının 2009 ile 2019 yılların karşılaştırılması yapılacaktır.

Gümrük Birliği'nin karşılıklı ticaret verileri incelendiğinde Gümrük Birliği'nin karşılıklı ticaretinin 2010-2012 döneminde önemli ölçüde arttığı açıkça görülmektedir. 2010 yılında Gümrük Birliği'nin karşılıklı ticareti 47,1 milyar dolar iken 2012 yılında 67,8 milyar dolara ulaştı. Bu dönemde ticaretin ortalama büyüme hızı yaklaşık %123 idi. Fakat, görüldüğü gibi, 2012-2015 döneminde Gümrük Birliği çerçevesinde karşılıklı ticaret hızla düşmeye başlayıp 2015 yılında yaklaşık 45,6 milyar dolara geriledi. 2016-2019 yıllara bakıldığında ise Gümrük Birliği'nin karşılıklı ticaret hacminin arttığı söylenebilir. Fakat ilk beş yıllık dönemine nazaran 2016-2019 dönemi Avrasya Ekonomik Birliği'nin karşılıklı ticaret hacminin mutlak verileri düşüktür. 2012 yılında toplam karşılıklı ticaret hacmi 67 milyar dolar civarında iken 2019 yılında 61 milyar dolara gerilemiştir (Grafik 22).

Grafik 22. AEB Karşılıklı Ticaret Hacmi, mln dolar ve bir önceki yılına göre büyüme, %, AEK

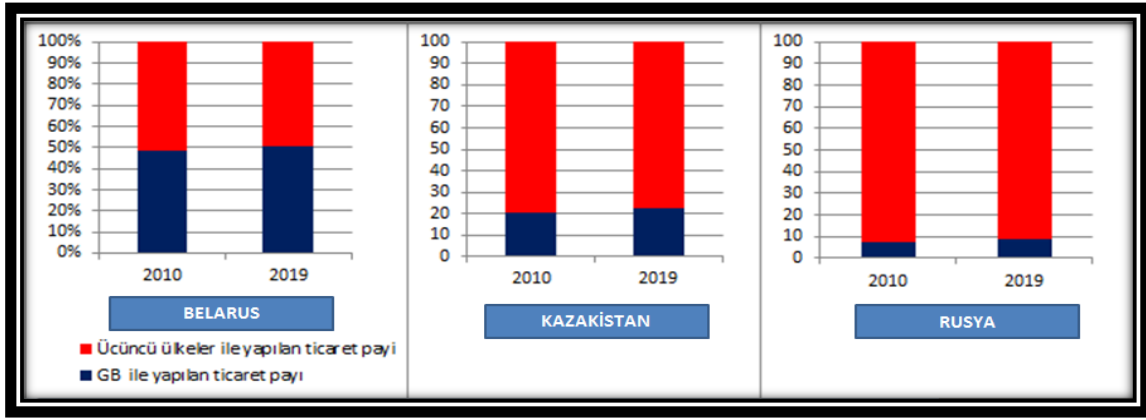
Gümrük Birliği'nin karşılıklı ticaretteki üye ülkelerin paylarına bakıldığında ise 2010-2019 döneminde büyük bir değişimin olmadığı belirtilebilir. Grafik 23'te yer alan verilere göre. 2010 yılında Belarus'un payı %22,1, Kazakistan %12,7, Rusya %65,2 seviyede iken 2019 yılında Belarus'un payı %23,1, Kazakistan %10,4, Rusya % 63,6 idi (kalan toplam payı %2,2 Ermenistan ve Kırgızistan'a aittir).

Grafik 23 AEB Karşılıklı Ticaretteki Üye Ülkelerin Payları. 2010-2019, %, AEK

Ancak vurgulamak gerekirse, üye ülkelerin üçüncü ülkeler ve Gümrük Birliği ile yapılan dış ticaret hacminin payı karşılaştırıldığında (Belarus dışında), Gümrük Birliği'nin payı düşüktür.

Grafik 24'te görüldüğü gibi, Belrus toplam dış ticarete Gümrük Birliği ile karşılıklı ticaretinin payı 2010 yılında %48,3 iken Rusya'da %7,4, Kazakistan %20,7 idi. 2019 yılında Belarus için Gümrük Birliği ile ticaret payı %50,8 iken Rusya'da %8,8, Kazakistan'da %22,2 idi. Dolayısıyla Belarus dış ticaret açısından Gümrük Birliği'nin önceliğinin var olduğu açıkça görülmektedir.

Grafik 24. AEB Üçüncü Ülkeler ve Gümrük Birliği ile Yapılan Dış Ticaret Hacminin Payı Karşılaştırılması, 2010 ve 2019 yılı, %

Belarus'un 2000-2019 dönemi dış ticaret ile ilgili veriler Tablo 29'da yer almaktadır. Tablo 29'dan görüldüğü gibi 2000-2009 döneminde Belarus ihracat ve ithalat hacmi anlamlı ölçüde artmıştır. 2000 yılında Belarus ihracatı 7,3 milyar dolar civarında, ithalat 8,6 milyar dolar iken 2009 yılında sırayla 21,3 milyar dolar ve 28,5 milyar dolardır.

Tablo 29. 2000-2019 Belarus Dış Ticaret Hacmi, mln dolar; GB Payı,%

	Belarus, mln dolar			Gümrük Birliği, mln dolar				Gümrük Birliği'nin payı,%		
	İhracat	İthalat	Hacim	İhracat	İthalat	Hacim	Açık	İhracat	İthalat	Hacim
2000	7.326	8.646	15.972	3.730	5.650	9.379	1.920	50,9	65,3	58,7
2005	15.979	16.708	32.687	5.899	10.149	16.049	4.250	36,9	60,7	49,1
2007	24.275	28.693	52.968	9.240	17.357	26.597	8.117	38,1	60,5	50,2
2009	21.304	28.569	49.873	7.032	16.801	23.833	9.769	33,0	58,8	47,8
2011	41.419	45.759	87.178	15.183	25.067	40.250	9.885	36,7	54,8	46,1
2013	37.203	43.023	80.226	17.708	22.987	40.695	5.279	47,6	53,4	50,7
2015	26.660	30.292	56.952	11.007	17.204	28.211	6.198	41,3	56,8	49,5
2017	29.240	34.235	63.475	13.651	19.716	33.367	6.065	46,7	57,6	52,6
2019	32.937	39.342	72.279	14.549	22.172	36.721	7.623	44,2	56,4	50,8

Kaynak: UNCTAD

Bu dönemde 2010 yılının Gümrük Birliği'ni temsil eden bölgesine yapılan ihracat payı yaklaşık %35 idi, ithalat payı ise yaklaşık %60 civarındaydı. Böylece, Gümrük Birliği öncesi döneminde Belarus'un ağırlıklı olarak Gümrük Birliği bölgesinden ithalat yapması dikkat çekmektedir. Belarus'un özellikle Rusya'dan gelen mineral ürünleri dış ticaretini etkilemektedir.

2010-2019 dönemi dış ticaret verilerini incelediğimizde ise Belarus'un Gümrük Birliği'ne yapılan ihracat payının yükseldiği görülmektedir. 2009 yılında Gümrük Birliği'ne yapılan ihracatın payı %33 seviyesinde iken 2019 yılında bu rakam %44,2'e ulaştı. Söz konusu dönemde mutlak verilere bakarsak 2010 yılında Gümrük Birliği'ne yapılan toplam ihracat 10,4 milyar dolardan 2015 yılı sonunda 17,7 milyar dolara ulaştı. 2019 yılında ise bu rakam 14,5 milyar civarında idi.

Fakat 2013 yılından itibaren gerek Belarus'un toplam dış ticareti gerek Gümrük Birliği ile olan dış ticaret rakamlarına bakıldığında ciddi bir düşüş yaşandığı görülmektedir. 2013 yılında Belarus'un toplam dış ticaret hacmi 80,2 milyar dolar iken 2019 yılında bu rakam 72,2 milyar dolara geriledi. Burada 2013 yılında 37,2 milyar dolarlık olan toplam ihracatın 17,7 milyar dolar, Gümrük Birliği'ne yapıldı. 2019 yılında ise toplam ihracat, 32,9 milyar dolar iken 14,5 milyar dolar civarında olan ihracat Gümrük Birliği'ne aittir. Ancak vurgulamak gerekirse, Gümrük Birliği'ne yapılan ihracat payı dönem boyunca yüksek kalmaktadır. 2013 yılında Gümrük Birliği'nin payı %47 civarında iken 2019 yılında Gümrük Birliği Belarus ihracatında %44 bir paya sahipti.

Aynı dönemdeki ithalat rakamları ele alındığında ise Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra 2010-2012 yıllar çerçevesinde toplam Belarus ithalatı yıllık ortalama %18 iken Gümrük Birliği'nden yapılan ithalat yaklaşık %35 oranında artmıştır. Belarus toplam ithalat hacmi 2010 yılında 34,8 milyar dolardan 2012 yılında 46,4 milyar dolara ulaşmıştır. Gümrük Birliği'nden gelen ithalat ise 2010 yılında 18,4 milyar dolar seviyesinde iken 2012 yılında 27,7 milyar dolara ulaşmıştır.

2013 yılından itibaren ise ithalat rakamları ciddi anlamda geriledi. 2013 yılında 43,1 milyar dolarlık olan toplam ithalat hacmi 2016 yılında 27,5 milyar dolar, 2019 yılında ise 39,3 milyar dolara geriledi. Gümrük Birliği'nden yapılan ithalat rakamlara bakıldığında ise, 2013 yılında 22,9 milyar dolarlık ithalat hacmi 2015 yılından itibaren hızla düşmeye başlayıp 2016 yılında 15,3 milyar dolar civarında idi. 2015 yılı, yukarıda

vurgulandığı gibi, Rusya’da olumsuz ekonomik gelişmeler nedeniyle Belarus ekonomisinde negatif gelişmelere de yol açtı. 2016 yılı itibariyle ithalat rakamları artmaya başlarken 2019 yılında Gümrük Birliği’nden yapılan ithalat hacmi 22,2 milyar dolar olarak sonuçlandı. Belarus’un dış ticaret ile ilgili veriler daha detaylı olarak EK 5’te yer almaktadır.

Özellikle Belarus ve Rusya arasındaki karşılıklı ticaret Gümrük Birliği’nin toplam karşılıklı ticaret gelişmeleri üzerinde büyük önem taşımaktadır (Tablo 30).

Tablo 30. AEB Karşılıklı Ticaret Verileri, 2010-2018 dönemi, mln dolar ve GB Payı, %

	2010	2012	2014	2016	2018
Belarus ve Rusya arasındaki ticaret hacmi, milyon ABD doları	28 205	43 861	37 633	26 199	35 914
Belarus'tan Rusya'ya	9 954	16 309	15 346	10 950	12 991
Rusya'dan Belarus'a	18 251	27 552	22 287	15 249	22 923
Belarus ve Rusya arasındaki ticaret hacmi, GB'nin payı %	59,8	64,6	65,5	61	59,6
Belarus'tan Rusya'ya	21,1	24	26,7	25,5	21,6
Rusya'dan Belarus'a	38,7	40,6	38,8	35,5	38
Belarus ve Kazakistan arasındaki ticaret hacmi, milyon ABD doları	802	899	907	411	889
Belarus'tan Kazakistan'a	465	807	878	364	784
Kazakistan'dan Belarus'a	337	92	29	47	105
Belarus ve Kazakistan arasındaki ticaret hacmi, GB'nin payı %	1,7	1,3	1,6	1,0	1,5
Belarus'tan Kazakistan'a	1	1,2	1,5	0,9	1,3
Kazakistan'dan Belarus'a	0,7	0,1	0,1	0,1	0,2

Kaynak: AEK

Tablo 30’da görüldüğü gibi Belarus ve Rusya arasındaki ticaret hacmi 2010 yılında toplam Gümrük Birliği’nin ticaret hacminin %59,8 payına sahipti. Bu rakam 2014 yılında %65,5’e yükseldi. Fakat görüldüğü gibi 2018 yılında bu rakam %59,6’ya geriledi (2015 yılı itibariyle Ermenistan ve Kırgız Cumhuriyet ticaret verileri dahil olmaktadır).

Genel olarak, 2010 yılı 2018 yılı ile karşılaştırıldığında, Belarus ve Rusya arasındaki ticaret hacminin 28,2 milyar dolardan 35,9 milyar dolara ulaştığı görülmektedir

Gümrük Birliği kapsamında Belarus ve Kazakistan arasındaki karşılıklı ticaret Gümrük Birliği kapsamında düşüktür. 2010 yılında bu rakam %,1,7 oranında idi, 2018 yılında ise %,1,5 civarında idi. Fakat bu dönemde Belarus'tan yapılan ihracat %1'den %,1,3'e yükselirken, Kazakistan'dan yapılan ihracat %,0,7'den 0'2'ye geriledi.

Gümrük Birliği önceki ve sonraki dönemlerinin ihracatın ithalatı karşılama oranı açısından bakıldığında ise 2000-2009 döneminde ihracatın ithalatı ortalama karşılama oranının %,58,4 iken 2010-2019 döneminde %,66,2'ye yükseldiği belirtilebilir. 2009 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %,41,9 iken Gümrük Birliği oluşturulduktan hemen sonrasında %,56,4'e kadar arttı. Aynı gösterge 2013 ve 2014 yılında %,70 seviyesini aşmış ve böylece maksimum seviyeye ulaşmıştır. Fakat 2014'te başlayan ekonomik gerilim nedeniyle 2015 yılı ihracatın ithalatı karşılama oranı %,64'e ile sonuçlandı. 2019 yılında ise Gümrük Birliği ülkelerle yapılan ihracatın ithalatı karşılama oranı %,65,6 olarak belirtilmektedir (Tablo 31).

Tablo 31. Belarus Genel ve GB İle Yapılan Dış Ticaret Karşılama Oranı, 2000-2019,%

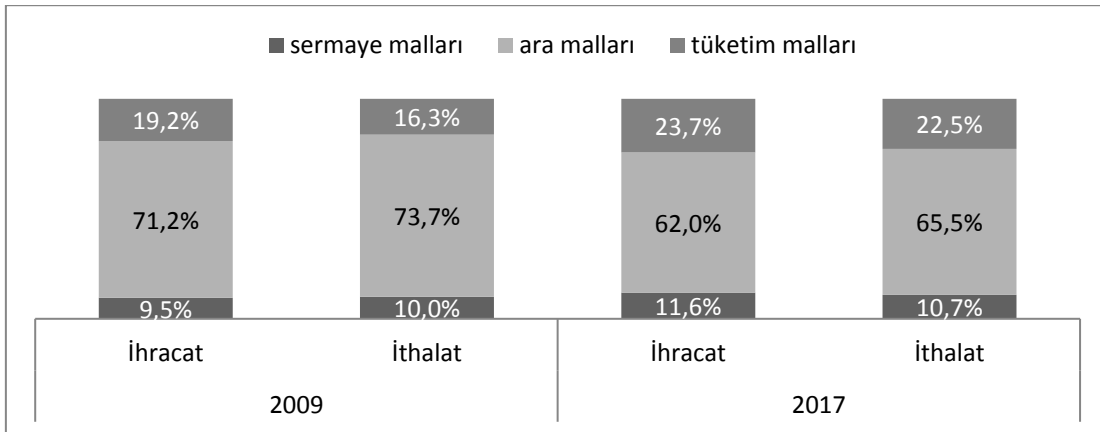
Yıllar	Genel karşılama oranı	GB'ye yapılan ihracat/ithalat karşılama oranı
2000	84,73%	66,0%
2005	95,64%	58,1%
2007	84,60%	53,2%
2009	74,57%	41,9%
2011	90,52%	60,6%
2013	86,47%	77,0%
2015	88,01%	64,0%
2017	85,40%	69,2%
2019	83,70%	65,6%

Kaynak: Belstat, AEK

Belarus'un genel ihracatın ithalatı karşılama oranı ile ilgili veriler değerlendirildiğinde 2000-2009 dönemi ihracatın ithalatı ortalama karşılama oranı %,85,8 civarında iken Gümrük Birliği sonrası döneminde bu rakamın %,86,8 seviyesinde olduğu

belirtilebilir. Bu durumda, vurgulamak gerekirse, Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra üçüncü ülkelere nazaran Gümrük Birliği'ne yapılan ihracat üzerinde bir pozitif etki görünmektedir (Gümrük Birliği'ne ihracatı 2009 yılından 2019 yılına kadar %33'ten %44,2'ye yükseldi). Genel olarak ise, gerek Birlik öncesi gerek sonrası döneminde Belarus'un Gümrük Birliği ile yapılan dış ticareti hacmin, toplam dış ticaretteki payı %50 civarında olmaktadır. Karşılama oranları ile ilgili daha detaylı veriler EK 5' te yer almaktadır.

Belarus ihracat ve ithalatın tüketim türüne göre kompozisyonu değerlendirildiğinde Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönemlerde ara malların ağırlıklı pozisyonu söz konusudur. 2009 yılında ara malların ihracatı %71,2; tüketim malları %19,2; sermaye malları %9,5 iken 2017 yılında ara malların ihracatı %62; tüketim malları %23,7; sermaye malları %11,6 olarak sonuçlandı. İthalatında ise 2009 yılına göre tüketim mallarının %16,3'ten %22,5'a kadar artması öne çıkmaktadır. Fakat ihracatın mal grubuna göre dağılımında olduğu gibi ara mallar öncelikli bir yer almaktadır. 2009 yılı 2017 yılı ile karşılaştırıldığında Belarus ihracatın mal grubuna göre dağılımında kayda değer bir değişimin olduğunu söylemek güçtür (Grafik 25).

Grafik 25. Belarus'un Dış Ticareti Tüketim Türüne Göre Kompozisyonu, 2009 ve 2017, %

Özetlemek gerekirse, Gümrük Birliği'nin Belarus dış ticaret üzerindeki etkileri şöyle belirtiriz:

- Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra özellikle 2010-2012 döneminde Belarus'un dış ticaret hacmi önemli ölçüde arttı. 2009 yılı toplam ihracat 21,3 milyar dolar civarında iken 2012 yılında 46,1 milyar dolara ulaştı. Fakat 2013 yılından dış ticaret hacminin gerilemesi başlayıp 2016 yılında 23,4 milyar dolara düştü. 2019 yılında ise bu rakam 32,9 milyar dolar civarında idi.
- Belarus'tan Gümrük Birliği'ne yapılan ihracat payı %33'ten %44,2'ye kadar yükseldi. Gümrük Birliği'nden yapılan ithalat payı ise %58'den %56'ya düştü.
- 2009 yılında Gümrük Birliği ülkeleri ile yapılan dış ticaret hacmi toplam Belarus dış ticaret hacminin %47'si iken 2018 yılında bu oran %50'ye yükseldi.
- Gümrük Birliği'ne yapılan ihracatın ithalatı karşılama oranı 2008 yılına göre 2016 yılında %41'den %74'e kadar arttı. Fakat son yıllarda bu rakam %65 civarında olmaktadır.
- 2010-2019 döneminde Gümrük Birliği'nin karşılıklı ticarete Belarus'un payı istikrarlı olup yaklaşık %25 olmaktadır. Diğer deyimle, Belarus Gümrük Birliği'nin ticaret alanında ikinci sırada yer almaktadır.
- Belarus ihracat ve ithalat mal grubuna göre dağılımında kayda değer bir değişimin olduğunu söylemek güçtür.

Bu açıdan, kriz yılları dışarıda tutulduğunda, Gümrük Birliği ortaya çıktıktan sonra Belarus'un dış ticareti üzerinde pozitif katkıda bulunduğu söylenebilir. Fakat Birlik önceki yıllara bakıldığında, Belarus ve Gümrük Birliği'nin diğer üye ülkeler arasında, özellikle Rusya ile, ekonomik bağı daha güçlüdür.

3.2.5 Tarife Üzerindeki Etkiler

Gümrük Birliği Anlaşması kapsamında 2011 yılından itibaren üye ülkeler arasında gümrük sınırları Birliği'nin dış sınırına taşınması ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük

tarifesi uygulanması gerekmektedir. Fakat ortak gümrük tarifesinin temelinde Rus ithalat vergilerinin olması vurgulanmaktadır.

Gümrük Birliği ortaya çıkmadan önce üye ülkelerin ithalat tarifeleri %65 oranında uyumlu idi. Ancak Belarus ve Rusya arasındaki ithalat tarifelerinin uyumlaştırılması %95 oranında iken Rusya ve Kazakistan arasında bu oran %38 seviyesinde idi. Böylece ortak gümrük tarifesinin uygulanması Belarus tarifelerinin yaklaşık %75'i etkilemeyeceğini söylenebilir.

Tablo 32’de ortak ithalat vergisinin uygulanması sırasında üye ülkelerin tarifeler üzerindeki değişimleri yer almaktadır. Tablo 32’den görüldüğü gibi, ortak gümrük ithalat tarifesi en çok Kazakistan’da uygulanan tarifeleri etkiledi. Belarus ve Rusya’da artan tarifeler oranı %6,7 ve %4 iken Kazakistan için bu oran %45’dir.

Tablo 32. Ortak İthalat Vergisinin Uygulanması açısından Tarifelerin değişimi, %

	Belarus	Rusya	Kazakistan
Değişmeyen tarifeler	74,6	82	45
Artan tarifeler	6,7	4	45
İndirilen tarifeler	18,7	14	10

Kaynak:Tochitskaya, 2010

Belarus’un tarife değişimleri incelendiğinde, Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra ithalat vergileri %6,7 arttı, %18,7 ise düşürüldü. Gümrük Vergilerinin dağılımına bakıldığında Gümrük Birliği öncesi %9,2 ürün hatları 0-5 gümrük vergisine tabi, %32,1 ürün hatları 5-10 arası gümrük vergisine tabi, %16,5 ürün hatları 10-15 gümrük vergisine,%25,7 ürün hatları 15-20 gümrük vergisine, %16,6 ürün hatları ise %20 gümrük vergisinin üzerinde vergilendirilmiştir (Tablo 33).

Tablo 33. Gümrük Vergilerin Ürün Hatlarına Göre Dağılımı,%

Gümrük oranı,%	Gümrük Birliği’nden önce	Gümrük Birliği’nden sonra
0-5	9,2	13,6
5-10	32,1	30,8
10-15	16,5	20
15-20	25,7	22,4
>20	16,6	13,2

Gümrük Birliği ise, vurgulandığı gibi, ithalat vergisini yaklaşık %25 oranında etkilemiştir. Bunlardan, %0-5 gümrük vergisine tabi olan ürün hatlarının %13,6; %5-10 gümrük vergisine %30,8 ; %10-15 gümrük vergisine %20; %15-20 gümrük vergisine %22,4; %20 üzerindeki gümrük vergisine ürün hatlarının %13,2 tabi olmaktadır.

Tarifeler üzerindeki değişimler en çok aşağıdaki fasıllar üzerinde yer almıştır.

Artan tarifler:

- 02 ‘Et ve Yenilen Sakatat’
- 11 ‘Değirmencilik Ürünleri; Malt; Nişasta; İnülin; Buğday Glütenu’
- 76 ‘Alüminyum ve Alüminyumdan Eşya’
- 87 ‘Kara Nakil Vasıtaları (Demiryolu veya Tramvay Taşıtları Hariç) ve Bunların Aksam, Parça ve Aksesuarları’

Gümrük vergilerinin indirilmesi

- 73 ‘Demir veya Çelikten Eşya’
- 84 ‘Nükleer Reaktörler, Kazanlar, Makineler, Mekanik Cihazlar ve Aletler; Bunların Aksam ve Parçaları’
- 85 ‘Elektrikli Makine ve Cihazlar ve Bunların Aksam ve Parçaları; Ses Kaydetmeye ve Kaydedilen Sesi Tekrar Vermeye Mahsus Cihazlar; Televizyon Görüntü ve Seslerinin Kaydedilmesine ve Kaydedilen Görüntü ve Sesin Tekrar Verilmesine Mahsus Cihazlar ve Bunların Aksam, Parça ve Aksesuarı’
- 90 ‘Optik Alet ve Cihazlar, Fotoğraf, Sinema, Ölçü, Kontrol, Ayar Alet ve Cihazları, Tıbbi veya Cerrahi Alet ve Cihazlar; Bunların Aksam, Parça ve Aksesuarı’

‘02’ ve ‘11’ numaralı fasıl üzerinde gümrük vergisinin artması ve dolayısıyla ithalatının azaltması Belarus üreticileri için avantaj sağlamaktadır. İhracat verilerden de görüldüğü gibi, Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra Belarus tarım ürünler ihracatı yaklaşık iki katına çıkmıştır. Dolayısıyla, bu ürün hatları üzerindeki gümrük vergisinin

artması sonucunda bu alanlarda Belarus'un rekabet konumunun güçlenmesi söz konusudur (özellikle Rus piyasasında). '76' numaralı ticaret grubu ile ilgili gümrük vergilerinin artması ise bu alanda Rusya'nın rekabet konumunun güçlenmesi anlamına gelmektedir

Fakat '87' numaralı fasıl üzerindeki değişimler Belarus ithalat üzerinden alınan vergi gelirleri için ciddi anlamda kayıplara yol açmıştır. 'Binek otomobilleri ve esas itibariyle insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar' 8703 numaralı olan ürün gruplarının üzerinden alınan ithalat vergisi 2009 yılında toplam alınan ithalat vergilerin %33 idi. Dolayısıyla, Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra bu ürün hatlar ile ilgili ithalat ve bütçeye alınan gelirlerde büyük 'düşüş' bekleniyordu.

Gümrük vergisinin indirilmesi ve dolayısıyla ithalatın artması '84', '85' ve '90' ürün hatlar üzerinde Belarus için bir taraftan avantajlı görülmektedir. Bu alanlarda yapılan ithalat üreticinin 'teknik yenilemesi'ne neden olabilmektedir ve böylece gelecekte Belarus üretim sektörünün rekabet gücünün artmasına neden olabilir.

2010 yılında 'GET Belarus' tarafından 'Belarus, Rusya ve Kazakistan arasında Gümrük Birliği: Belarus üzerinde ekonomik sonuçları'¹² yapılan çalışmada tarifeler üzerinde yer alan değişimler sonucunda Belarus'un üçüncü ülkelerden (Birleşik Devletler Topluluğu dışında olan ülkeler) ithalatı için aşağıdaki beklentiler yer almıştır:

- '02' grup için 16,7 milyon ABD doları; '11' grup için 1,2 milyon ABD doları; '17' grup için 46, milyon ABD doları; '76' grup için 17,3 milyon ABD doları; '87' grup için 47,3 milyon ABD doları ithalat azalması
- '15' grup için 1,9 milyon ABD doları; '39' grup için 6,3 milyon ABD doları; '84' grup için 89,5 milyon ABD doları; '85' grup için 15,1 milyon ABD doları; '90' grup için 9,1 milyon ABD doları ithalat artışı (Tochitskaya, 2010).

¹²Bu çalışmada ağırlıklı ortalama tarifesinin değişmesi, 2008 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu dışından yapılan ithalat ve Belarus ithalat esnekliği ile ilgili veriler kullanılmıştır.

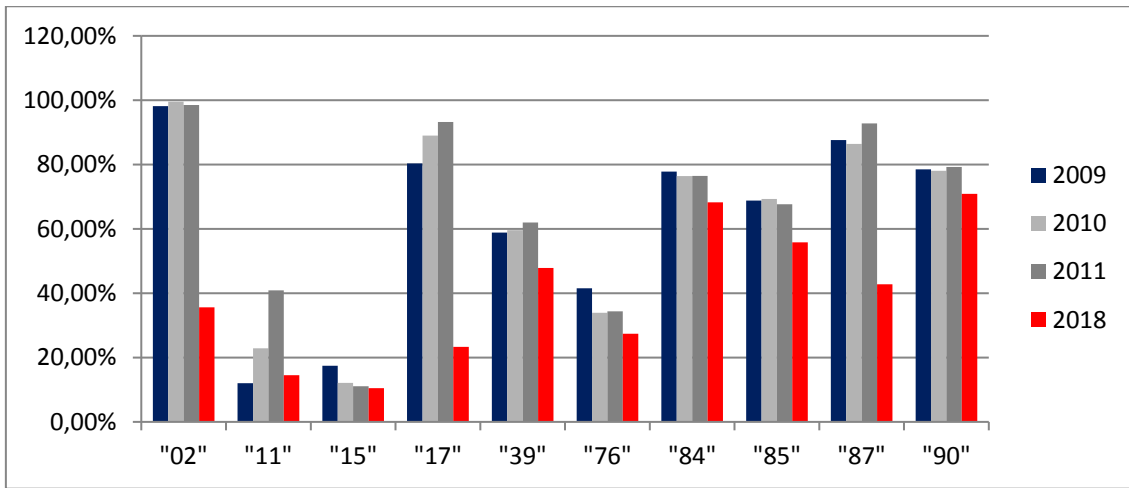
Bahsedildiği gruplarda ortaya çıkan ithalat verileri *ex post* olarak değerlendirildiğinde Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra, '15' nolu grup dışında, her grupta mutlak değer açısından artış görülmektedir. Fakat 2018 yılı verileri 2009 yılı verilerine göre karşılaştırıldığında, '15, '84' ve '76' nolu gruplar dışında, Ortak Gümrük Tarifesi uygulandıktan sonra beklenen sonuçlar ortaya çıkmıştır (Tablo 34).

Tablo 34. Gümrük Tariflerin Değişim Sonucunda Beklenti ve Ex Post Verilerinin Karşılaştırılması

		Bir önceki yılına göre, mln dolar		2018 yılı (2009 yılına göre, mln dolar)
		2010	2011	
	BEKLENTİ			
"02"	Azalma	89,6	118,8	-33,1
"11"	Azalma	4,5	12,7	-0,2
"15"	Artış	-2,8	0,9	-4,0
"17"	Azalma	147,4	120,3	-68,1
"39"	Artış	202,8	140,3	223,4
"76"	Azalma	8,5	20,1	18,4
"84"	Artış	560,1	273,6	39,6
"85"	Artış	409,6	11,6	564,4
"87"	Azalma	440,2	1488,0	-344,3
"90"	Artış	71,9	59,9	189,3

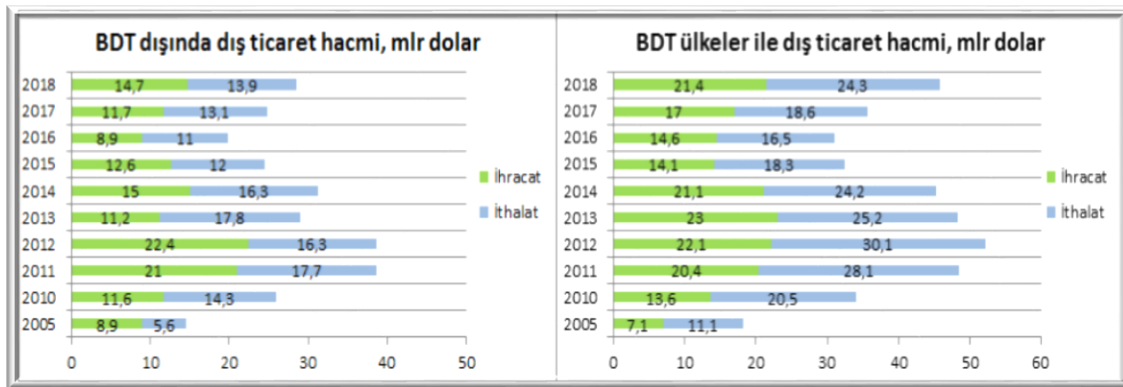
Kaynak: UN Comtrade

Her ürün grubun Belarus'un bu grup üzerinden yapılan ithalat payına bakıldığında '11' nolu ürün grubu dışında BDT dışında yapılan ithalat payı her grupta azalmıştır. Böylece, 2009-2018 dönemi çerçevesinde BDT bölgesinden yapılan ithalat payının arttığı söylenebilir (Grafik 26).

Grafik 26. BDT Dışında Yapılan İthalat Payı,%

Vurgulamak gerekirse, Gümrük Birliği oluşturulmadan önce Belarus dış ticaretinin ana ortağı BDT ülkeler idi. Dolayısıyla Gümrük Birliği oluşturduktan sonra Belarus'un konumunun bu bölgede güçlenmesi bekleniyordu. Grafik 27'de izlenebileceği üzere Birleşmiş Devletler Topluluğu dışından yapılan ithalat 2010 yılında 14,3 milyar dolar civarında iken 2018 yılında 13,9 milyar dolar civarındaydı. Birleşmiş Devletler Topluluğu ülkeler ile yapılan ithalat hacmi 2010 yılında 20,5 milyar dolar civarında iken 2018 yılında 24,5 milyar dolardı. BDT toplam ithalattan Gümrük Birliği'nden yapılan ithalat değeri ise 2010 yılında 18,5 milyar dolar, 2018 yılında ise 22,7 milyar dolar idi.

Grafik 27. Belarus'un Birleşmiş Devletler Topluluğu dışında dış ticaret hacmi

2010-2018 dönemi ithalat üzerinde ortaya çıkan gelişmeler değerlendirildiğinde üçüncü ülkelerden gelen ithalatın ortalama olarak 15 milyar dolar civarında iken Gümrük Birliği'nden gelen ithalatın yaklaşık 20 milyar dolar civarında olduğu görülmektedir.

2010 ve 2019 yılları karşılaştırıldığında Gümrük Birliği'nden gelen ithalat yaklaşık 4 milyar dolar , üçüncü ülkelerden gelen ithalat ise yaklaşık 5 milyar dolar arttı.

2010-2019 döneminde Gümrük Birliği'nin tarife politikasını etkileyen nedenlerden biri Dünya Ticaret Örgütü'dür. 2012 yılında Rusya ve 2015 yılında Kazakistan'ın DTÖ'ye katılması ile beraber Gümrük Birliği'nin uygulanan Ortak Gümrük Tarifesi (ETT) ve DTÖ tarafından belirtilen tarifeler arasında çelişkiler ortaya çıkmıştır. Örneğin, 2016 yılı itibariyle Kazakistan'ın yaklaşık 3,5 ürün hatlarında tarifelerinin indirilmesi gerekiyordu. Fakat bu ürünlerde Gümrük Birliği'nin uyguladığı ETT oranlarının daha yüksek olması söz konusudur.

Bu çelişkiyi düzenlemek amacıyla 2016 yılında Avrasya Ekonomik Birliği çerçevesinde 'Avrasya Ekonomik Birliği'nin gümrük bölgesinde belirli malların ithalatı ve dolaşımı düzenlenen Protokol' imzalandı. Bu Protokol'e göre düşük gümrük vergileri kullanarak üçüncü ülkelere Kazakistan'a ithal edilen mallar sadece Kazakistan pazarında dolaşacaktır. İthal edilen malların "AEB malları" statüsünü alması ve Birliğin diğer ülkelerine ithal edilebilmesi için, ithalatçının AEB Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) oranlarında ithalat vergileri ödemesi gerekmektedir.

2012 yılında Rusya DTÖ'ye katıldıktan sonra 2015 yılına kadar basit ortalama tarifesinin %9'dan %6'ya kadar indirilmesini üstlendi. Rusya ile birlikte 'MFN simple mean' tarifesini Belarus da indirecekti. Tablo 35'ten görüldüğü gibi 2012 yılı itibariyle Gümrük Birliği üye ülkelerin basit ortalama tarifesi %9'dan ortalama %6,5'a kadar düştü.

Kazakistan ise MFN tarifesini kademeli olarak düşürmektedir. 2010 yılında basit MFN tarifesi %8,7 civarında iken, 2015 yılında %7,5 ve 2018 yılında bu rakam %6,2'ye kadar inmiştir.

Tablo 35. AEB Ülkelerin MFN Tariflerinin Oranları,%

Basit MFN tarifesi, tüm ürünler (MFN tariff simple mean all products),%									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Belarus	9	8,93	9,04	8,84	8,07	7,52	6,79	6,42	7,07
Rusya	9,01	8,96	9,06	8,83	8,07	7,52	6,79	6,42	6,42
Kazakistan	8,69	8,64	8,81	8,68	8,06	7,52	6,53	6,31	6,26
Dünya	9,67	9,67	9,22	9,36	9,14	9,33	9,25	8,9	
Ağırlıklı ortalama MFN tarifesi, tüm ürünleri (MFN tariff weighted mean all products), %									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Belarus	6	5,01	5,08	5,69	4,89	4,29	4,08	4,01	3,98
Rusya	7,99	7,98	8,07	7,3	6,43	5,54	4,56	4,45	4,38
Kazakistan	7,7	7,61	7,88	7,3	6,58	5,62	5,39	5,15	5,01
Dünya	4,3	4,56	3,93	4,06	4,11	4,3	4,1	4,1	

Kaynak:DB

Ağırlıklı ortalama MFN tarifesine bakıldığında, Belarus ‘un ağırlıklı ortalama MFN tarifesi 2010 yılında %6 iken, Rusya ve Kazakistan’ın ağırlıklı ortalama MFN tarifesi %8’e civarında idi. 2018 yılında ise bu rakam sırayla %4, %4,4 ve %5 civarında idi. Dünya ağırlıklı ortalama MFN tarifesi ile karşılaştırıldığında, AEB ülkeler arasında Belarus’un ağırlıklı ortalama MFN tarifesi en düşük ve Dünya’nın ağırlıklı ortalama MFN tarifesine neredeyse eşit olduğunu görmektedir.

Genel olarak Avrasya Ekonomik Birliği karşılıklı ticarette ortak gümrük vergilerinin uygulandığı ve miktar kısıtlamalarının uygulanmadığı tek bir gümrük bölgesi sağlasa da aynı zamanda üçüncü ülkelerle yapılan ticarette Ortak Gümrük Tarifesi ve ortak düzenleyici önlemler uygulamaktadır. Görüldüğü gibi, Gümrük Birliği ülkeleri arasındaki karşılıklı ticarette olumlu gelişmeler yaşanmaktadır. Ancak üçüncü ülkeler ile yapılan ticarete ilişkin verilere bakıldığında önemli değişiklikler gözlemlenmektedir.

EK 6’da görüldüğü gibi Ortak Gümrük Tarifesi uygulandıktan sonra ithalat vergisinin artırıldığı gruplarda üçüncü ülkelerden yapılan ithalatın payı 2009 yılı ile karşılaştırıldığında 2018’de yaklaşık 2 kat azalmıştır (özellikle ‘02’, ‘76’ ve ‘87’ nolu ürün gruplarında). Örneğin, 2009 yılında üçüncü ülkelerden yapılan ‘Et ve yenilen

sakatat' ithalatı toplamda %98,85 iken bu oran 2018 yılında %77,98'e düşmüştür. Dolayısıyla söz konusu ürün grupları için ithalat vergi tarifesi artırıldıktan sonra Belarus'un Gümrük Birliği'nden yaptığı ithalatın payında artma olduğu açıkça görülmektedir.

Bununla birlikte vergiler daha önce olduğu gibi her bir ülkenin bütçesine yatırılmış olsaydı, yukarıda belirtildiği gibi, en büyük kayıp, 8703 nolu 'arabalar' grubunda olacaktı. Belarus'un bu grup için uyguladığı gümrük tarifesi Rusya'nın ithalat vergi tarifesi ile aynı düzeye indirilmesiyle Belarus'un bütçe gelirlerinde büyük kayıpların olacağına dair beklentiler oluşmuştur. Bu nedenle, Gümrük Birliği kapsamında gerçekleştirilen uyum çalışmaları çerçevesinde 01.07.2011 tarihine kadar '8703' nolu ürün grubu için Ortak Gümrük Tarifesi hadlerinden daha düşük gümrük vergileri uygulanmıştır. Söz konusu tarifeler, ikinci el arabalar üzerindeki Rus vergileri Belarus vergilerinden 5-10 kat daha yüksek ve aslında yasaklayıcı düzeyinde idi. Örneğin, eski tarifelere göre 2000 cm³ motorlu 2003 model otomobilin gümrük işlemleri 800 EUR iken yeni tarifelere göre 8000 EUR'dur. Yeni arabalar için de önemli artış söz konusudur; Belarus'ta 0,75 EUR'ya karşı Rusya'da bir arabanın maliyetinin %30'udur (Tochitskaya, 2010). Dolayısıyla, artan tarifeler neticesinde '87' nolu grup için çerçevesinde üçüncü ülkelerden yapılan ithalatın payı yaklaşık 2 kat azalmıştır (2009 yılında %90 iken 2018 yılında %43 olmuştur).

Ortak gümrük tarifesi uygulanması konusunda bazı istisnalar da yer almaktadır. Örneğin, her ülke gümrük vergilerinin ödenmesi konusunda, kurucunun ana fona katkısı olarak üçüncü ülkelerden ithal edilen mallar üzerinde gümrük ayrıcalıkları uygulayabilir.

Tarife üzerinde değişimlere bakıldığında, ortak gümrük tarifesi uygulandıktan sonra %18,8 tarifelerinin indirilmesiyle Belarus ihracatçıları için üçüncü ülkeler ile yapılan ticarete 'potansiyel tehlike' oluşturulmuştur. Genel olarak, Belarus'ta

üretilmeyen veya yeterli miktarda bulunmayan hammadde, alet ve araçlar grupları üzerindeki tarifeler indirilmiştir. Dolayısıyla, indirilen tarife gruplarında Belarus malları ile rekabet eden ürünler yer almamaktadır. Örneğin, tropikal meyveler Belarus'ta üretilmemektedir. Kimyasal ve mineral hammaddeler, doğal kauçuk, makine parçaları vb. gibi ürünler ise Belarus'un ihraç mallarının üretiminde kullanılan girdilerdir.

Belarus'ta Ortak Gümrük Tarifesi uygulandıktan sonra gerçekleşen tarife artışıyla birlikte (%6,7) ithal bileşenler üzerine iş yapan Belarus ihracatçıları durumu da olumsuz etkilenebilirdi. Fakat genel olarak bu ürün grupları arasında Belarus ihracatında önemli yeri olan ürün grupları olduğu için (et ve süt ürünleri gibi) artan tarifeler ve dolayısıyla bu grup üzerindeki gümrük koruması Belarus ekonomisi için olumlu etki yaratmıştır.

Son gelişmelere bakıldığında, 29 Mayıs 2014 tarihli Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) Antlaşması'nın 72. maddesinin 5. fıkrasında öngörülen Belarus Cumhuriyeti'nin uluslararası yükümlülüklerinin yerine getirilmesini sağlamak ve Belarus Cumhuriyeti topraklarında ithal edilen ve üretilen mallar, 2019'dan itibaren AEB ürünleri de dahil olmak üzere mahsul, arıcılık, hayvancılık ve balık yetiştiriciliği ürünlerinde %10 KDV oranı uygulanmaktadır.

Alkollü içkiler, müstahkem meyve şarapları ve biradaki ÖTV oranları iki yıllık (2018-2019) bir süre zarfında artırılmamıştır. Tütün ürünlerinde ise genel olarak %15 oranında kademeli bir tüketim vergi artışı öngörülmektedir.

Özetlemek gerekirse, Belarus gümrük tarife sistemi ve ithalat üzerindeki etkileri şöyledir:

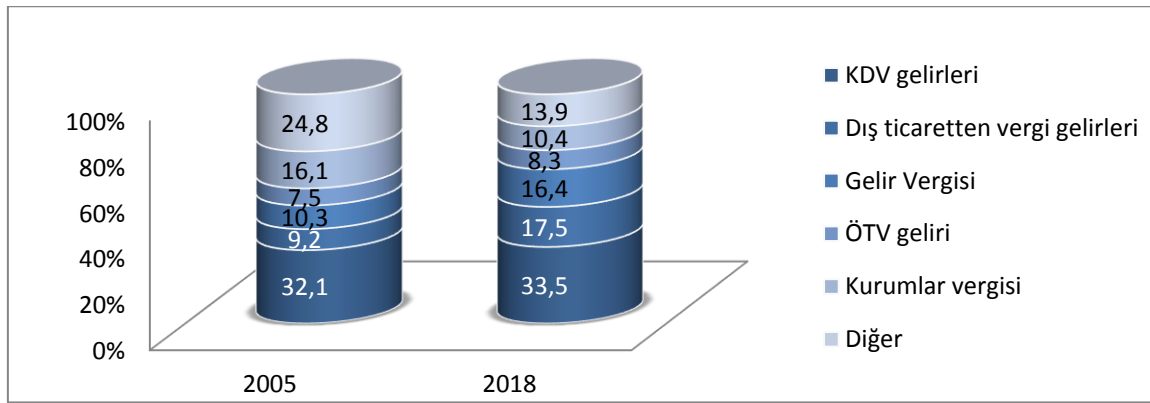
- Ortak gümrük tarifesi Belarus tarifelerinin %75'i değiştirmedir. Kalan %7'sinin gümrük vergisi artmış, %18'nin ise indirilmiştir.

- ‘02’ ve ‘11’ nolu ürün hatları üzerindeki gümrük vergisinin artması sonucunda Belarus’un tarım ihracatında rekabet konumunun güçlenmesi söz konusudur (özellikle Rus piyasasında).
- ‘87’ numaralı ürün hatları üzerindeki gümrük vergisinin artması Belarus’un ithalat üzerinden alınan vergi gelirleri için ciddi anlamda kayıplara yol açmaktadır
- Rusya ve Kazakistan DTÖ’e katıldıktan sonra Ortak Gümrük Tarifesi güncellendi ve 2012 yılı itibariyle yaklaşık %2,5 indirildi. Fakat DTÖ tarafından belirtilen tarife oranları ve Gümrük Birliği’nde uygulanan ETT arasında farklılıklar nedeniyle ithalat vergilendirilmede çelişki ortaya çıkmaktadır.

Belarus’un DTÖ’ye katılma süreci söz konusuysa, 1993 yılından itibaren görüşmeler düzenlenmektedir. Ancak Belarus’un DTÖ’ye katılmasını engelleyen önemli konular vardır. Bunlar genel olarak devlet müdahalesi ile ilgilidir. Belarus’un DTÖ’ye katılması için, AB tarafından önerilen reformlar fiyatlandırma sürecine devlet müdahalesi, ihracat ve ithalatını sınırlaması ya da ihracat ve ithalat üzerinde etkisi yaratabilecek herhangi bir devlet müdahalesini kapsamaktadır. Örneğin, 2019 yılında sığırların derilerinin ihracatı sınırlandırılmıştır. Böylece Belarus dericilik sektörü için hammadde ülke içerisinde kalmıştır.

3.2.6 Bütçe ve Dış Ticaretten Alınan Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkileri

Gümrük Birliği’nin Belarus’un dış ticaretten elde ettiği gelirler üzerindeki etkilerini araştırmak amacıyla Belarus dış ticaretten alınan vergilerin nominal ve oransal verileri, GSYH’ya ve bütçe gelirlere oran verileri değerlendirilecektir.

Grafik 28. Belarus Vergi Gelirlerinin Bileşimi, 2005 ve 2018 yılı Karşılaştırılması,%1

Belarus konsolide bütçe gelirleri, yaklaşık %85 civarında vergi gelirlerinden oluşturulmaktadır. Vergi gelirlerinden ise 1/3'ü KDV gelirlerinin payıdır. 2005 yılında %32,1 civarında olan KDV gelirleri 2018 yılında %33,5 oranına sahipti; dış ticaretten alınan vergi gelirlerinin vergi gelirlerinin içindeki payı ise 2005 yılında %9,2'den 2018 yılında %17,5'a kadar artmıştır (Grafik 28).

Tablo 36. Belarus Dış Ticaret Vergilerinin Hasılatı, 2009-2018, milyon ABD doları

Yıllar	Dış ticaret vergileri (milyon ABD doları)	Dönemler	Dış ticaret vergileri (milyon ABD doları),ortalama
2009	2.860,1	2006-2009	1.018,433
2010	1.943,6		
2011	2.787,0		
2012	3.046,6	2010-2013	2.599,57
2013	2.621,1		
2014	1.822,1	2014-2015	2.147,305
2015	2.472,5		
2016	1.718,2	2016-2018	2.021,8
2017	1.800,3		
2018	2.546,9		

Kaynak:Konsolide Bütçe

Tablo 36'da Belarus dış ticaret vergilerinin hasılatı ile ilgili daha detaylı veriler yer almaktadır. Görüldüğü gibi, 2006-2009 döneminde dış ticaretten alınan vergi nominal bazda ortalama olarak 1.018,4 milyon dolar iken 2010-2013 döneminde 2.599,5 milyon dolara yükseldi. 2014-2015 döneminde ise, dış ticarete ortaya çıkan olumsuz gelişmeler

nedeniyle Belarus'un elde ettiği vergi gelirlerinde yaklaşık 450 milyon dolar bir azalma meydana geldi.

2016-2018 döneminde dış ticaretten alınan vergiler ortalama 2.021,8 milyon dolardı. Fakat Birlik öncesi ve sonrası dönemleri karşılaştırılırsa Birlik sonrası dış ticaret vergileri hasılatının nominal bazda 2 kat arttığı belirtilebilir.

Dış ticaret vergilerinin konsolide bütçe gelirleri içindeki payarına bakıldığında ise istikrarsız bir gelişme söz konusudur. 2005 yılında dış ticaretten alınan vergilerin konsolide bütçe gelirleri içindeki payı %9,5 iken 2009 yılında bu oran %17,1'e ulaşmıştır. Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra ise söz konusu olan oran %14 seviyesinin üstünde idi (2014 yılı hariç). 2018 yılında dış ticaretten alınan vergi toplam bütçe gelirlere %14,6 civarında idi (Tablo 37).

Tablo 37. Bütçe Gelirlere Göre Dış Ticaretten Alınan Vergileri, 2005-2018,%

	2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Dış ticaretten vergilerin bütçe gelirlerine oranı	9,2	17,1	11,8	20,6	18,5	14,1	9,7	17,6	14,4	11,2	14,6
Vergi gelirlerinin bütçe gelirlerine oranı	72,4	88,4	92	85,8	87,4	87,2	86,2	83,6	83,7	83,2	83,6

Kaynak:Konsolide Bütçe, Maliye Bakanlığı

Dış ticaret vergilerinin GSYH'ya oranla bakıldığında yıllar itibarıyla oranın 'dalgalanması' görülmektedir (Tablo 38).

Tablo 38'den izleyebildiğimiz gibi 2005 yılında dış ticaret vergi gelirleri GSYH'ya oranla %2,6 iken 2009 yılında bu oran %5,8'e çıkmıştır. Gümrük Birliği sonrası dış ticaretten alınan vergi gelirlerinin GSYH içindeki ortalama payı ise %3,8 idi. Fakat vurgulandığı gibi, 2010-2018 döneminde dış ticaret vergilerinin payı üzerinde

önemli artışları ile birlikte düşüşleri de yer almıştır. 2011 yılında dış ticaret vergilerinin GSYH'ya oranla %5,1 iken 2014 yılında %2,4 oranına gerilemiştir.

Tablo 38. Bütçe Gelirleri, Vergi Gelirleri Ve Dış Ticaretten Alınan Vergileri GSYH'ya oranla

	Bütçe gelirleri	Vergi gelirleri	Dış ticaretten alınan vergiler
2005	36,8	32,1	2,6
2009	34	30,1	5,8
2010	29,9	27,5	3,5
2011	28,8	24,7	5,1
2012	29,8	26	4,8
2013	29,2	25,4	3,6
2014	28,2	24,3	2,4
2015	30,6	25,6	4,5
2016	30,2	25,3	3,6
2017	29,9	24,9	3,4
2018	31,0	25,9	4,5

Kaynak:Belstat, NBRB

2011 yılında Birlik kapsamında artan karşılıklı ticaretin yanı sıra dünya ekonomisindeki olumlu koşullar (petrol fiyatlarının artması gibi) Belarus'un dış ticaret vergileri üzerindeki artışının bir nedeni olarak düşünülebilmektedir. 2014 yılındaki gerilemenin bir nedeni ise Üye ülkelerin iç ekonomik sorunları ile (devalüsyon, ticaret engellerinin uygulanması gibi) açıklanabilmektedir.

Genel olarak Gümrük Birliği'nin Belarus'un dış ticaret vergi gelirleri ve bütçe üzerindeki gelişmeler şöyle özetlenebilmektedir:

- Nominal bazda dış ticaretten alınan vergi gelirleri Gümrük Birliği sonrası döneminde yaklaşık 2 kat artmıştır.
- Dış ticaret vergileri konsolide bütçe gelirlerinin içindeki payı 2005 %9,2 iken 2018 yılında %14,6 idi. Söz konusu oran 2009 yılında %17,1 iken Birlik sonrasının ilk yılı olan 2010'da % 11,8'e gerilemiştir.

- GSYH'ya oranla dış ticaret vergi gelirleri üzerinde önemli çıkışlar ile birlikte düşüşler de yer almıştır. Bu oran, 2009 yılında %5,8 iken 2010 yılında %3,5 seviyesine gerilemiştir. 2018 yılı ise %4.5 oranında gerçekleşmiştir.

3.2.7 Tarife Dışı Engeller (Non-Tariff Barriers)

Vergi yoluyla düzenlenmesinin yanı sıra, özellikle 70'lerden hızla gelişen tarife dışı engellerin uygulanması da önemli yer almaktadır. GATT anlaşması ortaya çıktıktan sonra birçok ülke serbest ticarete yönelik bir yol çizmiş ve bu 'yol' kapsamında tarifelerin indirilmesi, bölgesel entegrasyon oluşumların meydana gelmesi gibi önemli gelişmeler dünya dış ticareti için büyük katkıda bulunmuştur.

Tarife dışı önlemler ise genel olarak üçüncü ülkelerden yapılan ithalat üzerinde nicel ve diğer ekonomik kısıtlamalarının uygulanması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede, tarife dışı kısıtlamalar yoluyla dış ticaretin düzenlenmesi bir taraftan yurtiçi üreticinin korunması için kullanılabilir. Fakat diğer taraftan, bu tür tedbirler ticaretin serbestleşmesine aykırı olabilir ve daha sık siyasi amaçlar nedeniyle uygulanır.

Yukarıda belirtildiği gibi, başta GATT, sonra ise Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması dış ticarete gümrük vergisi dışında uluslararası ihracat/ithalat akımlarının serbest ticareti engelleyen herhangi bir düzenlenmenin uygulanmaması gerektirdiğini vurgulamaktadır (GATT, Madde 11). Fakat, uluslararası dış ticarete bakıldığında gerek üçüncü ülkelere karşı gerek aynı entegrasyon oluşum çerçevesinde tarife dışı önlemlerin uygulanması görülmektedir.

Söz konusu tarife dışı önlemler genel olarak şunları kapsamaktadır:

- Teknik engelleri
- Sanitar ve Fitosanitar tedbirleri

- Miktar tedbirleri (örneğin, kota ve lisanslama)
- Anti-damping tedbirleri
- Finansal tedbirler

DTÖ sınıflandırılmasına göre TDE teknik (technical), ticaret korunma tedbirleri (trade defence), tarım sektörünün korunma tedbirleri (agricultural) ve diğer kısıtlamalar içermektedir. TDE ile ilişkin başka bir sınıflandırılma UNCTAD tarafından yapılmıştır.

Bu sınıflandırılmaya göre TDE:

- Sanitar ve Fitosanitar tedbirler (SPS)
- Ticaret üzerindeki teknik engeller (TBT)
- Sevkiyat öncesi inceleme
- Ticaret korunma tedbirleri
- Otomatik olmayan lisanslama, kotalar ve diğer miktar kısıtlamalar (SPS ve TBT'ten farklı olan)
- Ek vergi ve diğer tedbirler (charges) yoluyla kontrol
- Finansal tedbirler
- Rekabeti etkileyen tedbirler gibi

olarak belirtilmektedir. Cadot, Malouche ve Saez çalışmasında bu sınıflandırılma ile ilgili daha detaylı bilgi ve genel olarak TDE ile ilişkin değerlendirilme verileri yer almaktadır (Cadot Et al,2012).

Avrasya Ekonomik Birliği'nde tarife dışı engellerin tanıtımı Avrasya Ekonomik Birliği'nin Gümrük Kanun'da yer almaktadır. 4. Madde 17. Paragrafa göre tarife dışı tedbirleri, üye ülkeler tarafından kabul edilen uluslararası anlaşmalar, Avrasya Ekonomik Komisyon Kararları ve diğer hukuki Kanunları çerçevesinde taraflar arasında anlaşılan mallar dış ticaret üzerinde miktar ve diğer ekonomik engeller ve yasaklar yoluyla dış ticaretinin düzenleme tedbirleridir.

Ayrıca Ocak 2008 yılında Gümrük Birliği üye ülkeleri tarafından imzalanan ‘Üçüncü ülkeler üzerinde ortak tarife dışı önlemlerin uygulanması’ adlı Anlaşmada tarife dışı engeller şöyle tanımlanmaktadır : ‘tarife dışı düzenlenmesi, miktar ve diğer iktisadi kısıtlamalar yoluyla gerçekleştirilen dış ticaretin düzenlenmesidir.’ Söz konusu Anlaşma’da 3-6 ve 9. Maddeler ortak tarife dışı kısıtlamalarına ilişkindir. Vurgulamak gerekirse, bu Anlaşma’ya göre tarife dışı önlemler, aşağıdaki durumlarda uygulanabilmektedir:

1. Ulusal hukuk ve düzenin korunması
2. İnsanların sağlığının ve ekolojik ortamın korunması
3. Kültür mirasının korunması
4. Stabilizasyon döneminde ihracatın kısıtlanması (örneğin, yurtiçi piyasasında düşük fiyat nedeniyle mallar açığı olduğunda)
5. Güvenlik amacı vb.

Fakat 7. Maddede belirtildiği gibi, üçüncü ülkelerin dışlanması veya ülkelerin sırf isteğine göre TDE’nin uygulanmaması gerekmektedir. Söz konusu TDE ile ilgili sorunlar Avrasya Ekonomik Komisyon yetkiler altında ve taraflar TDE uyguladıkları zaman Komisyon’u bilgilendirmektedirler.

Avrasya Ekonomik Birliği kapsamında tarife dışı düzenlemeler gerek yurtiçi gerek yurtdışı literatürde en tartışılan konulardan biridir. Özellikle 2014-2015 döneminde ‘iç anlaşmazlıklar’ nedeniyle Gümrük Birliği taraflar arasında uygulanan TDE, entegrasyon sürecinin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

Tarr’ın vurguladığı gibi, Avrasya Ekonomik Birliği kapsamında SPS koşulları ve ticaret engelleri dünyadaki diğer bölgelere göre daha büyük önem taşımaktadır. Genel olarak bakıldığında üye ülkelerin standartları Sovyet Birliği’nden kalan ve GOST olarak bilinen standartlara dayanmaktadır. Bu standartlar ise, örneğin Avrupa Birliği’nde kabul edilen standartlara farklıdır (Tarr,2015). Shymilo-Tapiola verilere göre Gümrük

Birliği'nin standartlarının %62'si GOST standartlara dayanmaktadır (Shymilo-Tapiola, 2012).

Eurasian Development Bank Centre for İntegration Studies (2015) tarafından yapılan çalışmada Gümrük Birliği kapsamında ihracatçılarının karşıladıkları tarife dışı önlemlerine ad valorem eş oranları verilmektedir. Bu çalışmaya göre Belarus'ta ihracatçılar en yüksek tarife dışı engeller ile karşılamaktadırlar. Belarus'tan Kazakistan ve Rusya'ya yapılan ihracat sırayla %39,8 ve %12.4 oranla tarife dışı engeller ile karşılanmaktadır. Bu oranlar Rusya için ise daha düşüktür: Rusya'dan Belarus'a yapılan ihracat %6,3; Kazakistan'a ise %14 oranla tarife engeller ile karřılanmaktadır¹³.

Vinokurov ve diğ. Avrasya Kalkınma Bankası'nın 2017 yılı Raporunda, AEB pazarında uygulanan kısıtlamalar listesinin kapsamlı olmadığını ve birkaç yüz tarife dışı engellerin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu kısıtlamaların yaklaşık % 80'ine AEB Anlaşması tarafından izin verilir (Vinokurov 2017: 21).

Knobel, Vakulchuk 'Avrasya Ekonomik Birliği'nin ticaret çerçevesinde tarife dışı engellerinin etkisi' ('Impact of non-tariff barriers on trade within the Eurasian Economic Union') alışmada tarife dışı engeller kaldırılması durumunda ortaya çıkabilecek sonuçlar göz önüne alınmıştır (Knobel, Vakulchuk, 2018). Alınan sonuçlara göre, AEB içindeki tarife dışı engellerin ad valorem değerinde tamamen ortadan kaldırılması sonucunda ticaret cirosunun %24-25'e kadar artırılabileceğini, tarife dışı engellerin %50 oranında azaltılabileceğini sonucunda ise ticaret cirosunun %11'e kadar artırılabileceği görülmektedir. En büyük ticaret büyüme potansiyeli Belarus'tan Kazakistan'a olan ticaret yönünde gözlenmektedir. Tarife dışı engellerin %50 azaltılması durumunda yaklaşık %30 büyüme; tarife dışı engellerin tamamen ortadan kaldırılması durumunda ise yaklaşık %76 büyüme gerçekleşebilir (Tablo 39).

¹³ Eurasian Development Bank Centre for İntegration Studies (2015) alışması kapsamında Gümrük Birliği'nde uygulanan tarife dışı önlemlerinin ekonometrik değerlendirmesi yer almaktadır. Daha detaylı veriler http://eabr.org/e/research/centreCIS/projectsandreportsCIS/index.php?id_4=47864& yoluyla ulaşılabilmektedir. Erişim tarihi: 10.02.2020

Tablo 39. Tarife Dışı Engeller Kaldırılması Durumunda Ortaya Çıkabilecek Sonuçlar

Trade direction (exporter→ importer)	NTB mean for trade direction	Trade growth from 50% NTB reduction	Trade growth from full NTB elimination	Share of trade direction in total trade between Belarus, Russia and Kazakhstan
		$[(1 + NTB_{mean}) / (1 + NTB_{mean}/2)]^{-\theta}$	$[(1 + NTB_{mean})]^{-\theta}$	
Average value	13.8%	11.1%	24.3%	100%
RUS→BLR	6.3%	5.2%	10.8%	39%
KAZ→RUS	10.4%	8.5%	18.1%	10%
RUS→KAZ	14.0%	11.3%	24.7%	26%
BLR→RUS	12.4%	10.0%	21.8%	23%
KAZ→BLR	16.3%	13.0%	29.0%	0.20%
BLR→KAZ	39.8%	29.5%	75.9%	1.30%

Kaynak: Knobel, Vakulcuk

Üye ülkeler arasında uygulanan TDE bakıldığında sanitar ve fitosanitar tedbirler öne çıkmaktadır. Örneğin, 2015 yılında Belarus ve Rusya arasındaki yaşanan ‘counter-sanction’ tedbirleri. Rusya Belarus’ta üretilen et ve süt ürünlerinin sanitar koşullara uyumlandığını savunarak Belarus’tan yapılan ithalatı engelledi ve sonuç olarak, Rusya Belarus’tan gelen ithalata gümrük kontrolünü geri getirdi Belarus ise ‘cevap olarak’ Rusya’dan gelen ürünlere lisanslama ve ek sanitar denetim tedbirleri uyguladı.

Ayrıca Rusya’da uygulanan standartlar gerek AB standartlardan gerek Gümrük Birliği ülkelerden farklı olduğu nedeniyle ithalat üzerine Rus standartlara göre denetim uygulanmaktadır. Örneğin, Kazakistan’da üretilen mallar Kazakistan standartlara uyumlu olmasına rağmen Rus piyasaya girdiğinde Rus denetimden de geçmelidir (Carneiro, 2013).

2015 yılında ise Kazakistan Rusya’dan gelen petrol ve gaz ithalatını engelledi. Bu dönemde Rus petrol piyasasında olan üretim fazlası ve rublenin değer kaybetmesi Kazakistan piyasasında Rusya’nın rekabet gücünü arttırdı ve dolayısıyla Kazakistan yurtiçi piyasayı koruma kararı aldı.

Avrasya Ekonomik Birliği’ne üçüncü ülkeler tarafından uygulanan TDE’ye bakıldığında ise, genel olarak Rusya’ya karşı uygulandıkları açıkça görülmektedir. Avrasya Ekonomik Komisyon tarafından yapılan Rapora göre 2015 yılından Gümrük Birliği’nden ihraç edilen mallar üzerine 138 ekonomik kısıtlama ortaya çıkmıştır.

Bunlardan 58 anti-damping tedbirler (bunlardan 48 Rusya'ya karşı, 5 Belarus'a karşı) 14 teknik engel, 6 SPS tedbiri, 6 kota, 3 ithalat yasaklama tedbiridir.

Gümrük Birliği malları üzerine en çok TDE uygulanan ülkeler ise Avrupa Birliği (23 tedbiri), Hindistan (13), ABD (11), Endonezya (10) ve Türkiye (9)'dir. Bunun dışında, Ukrayna ve Rusya arasında ortaya çıkan siyasi kriz nedeniyle, 2015 yılında Ukrayna tarafından uygulanan 24 iktisadi kısıtlamalar tedbirleri tespit edilmiştir.

Avrasya Ekonomik Birliği'nin tarife dışı engeller hakkında önemli bir veri kaynağı Avrasya Ekonomi Komisyonu'dur. Komisyon tarafından 2016 yılında tüm üye devletlerin uygulamasında görülen tarife dışı engellerin bir listesini içeren Elektronik Engeller Kaydı kuruldu. 2017 yılda yayımlanan Rapor'a göre 2016 yılında toplam 60 tarife dışı engeller tespit edilmiştir. Bunlardan 34 kısıtlama, 17 muafiyet ve AEB yasalarına uygun olmayan mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını etkileyen 9 engel belirtilmiştir.

24 Mart 2020 tarihli 41 Nolu Avrasya Ekonomi Komisyonu Yönetim Kurulu Kararı "Tarife dışı düzenleme önlemleri hakkında" üçüncü ülkelere yönelik değişiklikler getirdi. Bu Karara göre, sağlık ve epidemiyolojik durumun kötüleşmesi sırasında tıbbi cihazların ve kişisel koruyucu ekipmanların kritik düzeyde azalmasını önlemek için bu tür ürünlerin ihracatı yasaklanmıştır. Acil müdahale gerektiren olağanüstü bir durum nedeniyle, nüfusun yaşamını ve sağlığını korumak amacıyla Avrasya Ekonomik Komisyonu Kurulu 30 Eylül 2020 tarihine kadar kişisel koruyucu ekipman, koruyucu ve dezenfektanlar, tıbbi ürünler ve malzemelerin Avrasya Ekonomik Birliği gümrük bölgesinden ihracatını yasaklamıştır.

Özetlemek gerekirse, Carneiro çalışmasında vurgulandığı gibi Avrasya Ekonomik Birliği çerçevesinde en büyük sorunlardan biri tarife dışı engelleridir. Onların ortadan kaldırılması her üye ülke için ve genel olarak Birlik için potansiyel fayda getirebilir.

Tarr çalışmasına göre Avrasya Ekonomik Birliği'nde yer alan tarife dışı engellerinin azaltması konusunda bir ilerleme görülmemekte ve ciddi problem olarak düşünülebilmektedir.

European Bank for Recontraction and Development (2013) sonuçları dikkate alındığında Belarus, Rusya ve Kazakistan arasında oluşan Gümrük Birliği çerçevesinde uygulanan ortak gümrük tarife politikası yerine tarife dışı kısıtlamalarının azaltması daha büyük önem taşımaktadır.

Son olarak, Gümrük Birliği kapsamında uygulanan tarife dışı önlemlerin iç pazarı korumak amacının yanı sıra siyasi araç olarak kullanılabilir. Dolayısıyla, Gümrük Birliği ana hedeflerine ulaşmak için ilk olarak bu konuda üye ülkelerin siyasi anlaşmaları gerekmektedir. Aynı zamanda standart uyumlaştırılması da büyük bir önem taşımaktadır. Tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması durumunda Avrasya Gümrük Birliği daha etkin bir hale gelebilir.

Genel olarak tarife dışı engeller, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı kısıtlayarak gerek AEB çerçevesinde gerek Birlik dışında Belarus'un 'ekonomik profilini' olumsuz etkilemektedir. Fakat vurgulamak gerekirse, son dönemde tarife dışı engeller ile alınan AEK Kararı, olağanüstü bir durum nedeniyle iç pazarı korumak amacıyla uygulanmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

2010 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği, 2015 yıl itibariyle Avrasya Ekonomik Birliği, Belarus ekonomisi için önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmanın ana amacına dayalı olarak Belarus için Gümrük Birliği'nin iktisadi etkileri olumlu olup olmadığını değerlendirilmiştir. Bunun için 1995-2019 dönemi iktisadi verileri (GSYH, DYY, enflasyon oranları, işsizlik oranları, dış ticaret, bütçe gelirleri, vergi gelirleri, tarife oranları gibi veriler), Balassa ve Yeats yaklaşımı kullanarak incelenmiştir.

Gümrük Birliği'nin Belarus ekonomisi üzerinde iktisadi etkileri değerlendirme sonucunda genel olarak olumlu gelişmelerin ortaya çıktığı söylenebilir. Gümrük Birliği oluşturduktan sonra özellikle dış ve karşılıklı ticaret alanında büyük artışın olduğu görülmüştür. Gümrük Birliği'nin dış ticaret hacmi 2010 yılında 686,2 milyar ABD doları, 2019 yılında ise 723,2 milyar ABD doları civarında idi. Karşılıklı ticaret verilerine bakıldığında 2010 yılına göre 2019 yılında karşılıklı ticaretin yaklaşık 15 milyar dolar arttığı belirtilebilir. Fakat vurgulamak gerekirse dış ve karşılıklı ticaret rakamları 2014 yılına kadar en büyük artış göstermiştir (2013 yılında GB'nin dış ticaret 933 milyar; karşılıklı ticaret 64,5 milyar dolar civarında idi). 2014 yılında gerek dış gerek iç sorunlardan dolayı Gümrük Birliği'nin dış ve karşılıklı ticaret verileri 2010 yılı seviyesinin altında idi. 2016 yılında başlayan 'iyileşme' sürecinde ise Gümrük Birliği'nin çıktığı ilk yıllara göre dış ticaret büyüme hızının yavaşladığını göstermektedir.

Belarus'tan Gümrük Birliği'ne yapılan ihracat payının 2009-2019 döneminde %33'ten %44,2'ye kadar yükseldiği söylenebilir. Gümrük Birliği ülkeleri ile yapılan dış ticaret hacmi ise toplam Belarus dış ticaret hacminin 2018 yılında %50'sine yükseldi. Ayrıca vurgulamak gerekirse, Gümrük Birliği çerçevesinde yapılan karşılıklı ticaret verilerine göre Belarus ikinci sırada yer almaktadır (%25).

Dış ticarete nazaran Gümrük Birliği'nin oluşturulmasının büyüme üzerinde beklenen olumlu etkiyi ortaya çıkarmadığı belirtilebilir. Gümrük Birliği'nin kurulmasından sonra Belarus büyüme oranı üzerinde pozitif katkısının sadece ilk iki yılda olduğu belirtilmelidir. Büyüme oranlarını etkileyen en önemli nedenler ise petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ve siyasi sorunların olduğu vurgulanmalıdır.

Gümrük Birliği'nin olumlu katkılardan biri, kişi başı GSYH üzerinden görülmektedir. 1995-2006 ile 2007-2019 dönemleri karşılaştırıldığında Belarus'un kişi başı GSYH'nın nominal bazında (ABD doları) en az iki kat arttığı görülmektedir.

Ancak gerek Belarus gerek diğer üye ülkeler için DYY girişleri ortak bir sorun olduğu söylenebilir. Gümrük Birliği oluşturulduktan sonra DYY girişlerinin genel olarak, 2014 yılına kadar Rusya ekonomisi üzerinde pozitif katkıda görüldü. Fakat Belarus'a yönelen DYY girişleri GSYH'ya göre göreceli yüksek olmasına rağmen GSYH'ya Gümrük Birliği öncesi ve sonrası dönemlere bakıldığında, GSYH'ya oranla Gümrük Birliği'nden sonra DYY girişlerinin azalması söz konusudur. 2009 yılında DYY girişleri GSYH'ya %3,81 iken 2018 yılında %2,5 civarında gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada ayrıca Gümrük Birliği'nin iktisadi etkileri statik ve dinamik etkiler açısından değerlendirilmiştir. Gümrük Birliği'nin statik etkileri hem ithalat hem ihracata dayalı yöntem ile hesaplanmıştır. Yapılan değerlendirme sonuçlarına göre Belarus ekonomisi için genel olarak **ticaret yaratma** etkisi söz konusudur. Fakat önemli kabul edilen 11 adet ürün grubunun ihracat verileri analize edildiğinde –‘Şeker Ve Şeker Mamulleri’; ‘Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar Ve Bunların Damıtılmasından Elde Edilen Ürünler; Bitümenli Maddeler; Mineral Mumlar’; ‘Kara Nakil Vasıtaları (Demiryolu Veya Tramvay Taşıtları Hariç) Ve Bunların Aksam, Parça Ve Aksesuarları’ ve ‘Optik Alet Ve Cihazlar, Fotoğraf, Sinema, Ölçü, Kontrol, Ayar Alet Ve Cihazları, Tıbbi Veya Cerrahi Alet Ve Cihazlar; Bunların Aksam, Parça Ve Aksesuarı’- gruplar için **ticaret saptırma** etkisi söz konusudur.

Dinamik etkilere bakıldığında genel olarak Gümrük Birliği'nin Belarus'un rekabet gücünü artırdığı belirtilebilir. Analize edilen verilere göre Belarus için tarım ve kimyasal ihracatı üzerinde rekabet gücünün arttığını (üçüncü bölümde görüldüğü gibi, Gümrük Birliği oluşturulmasından sonra tarım sektörünün ihracatı yaklaşık iki katına çıkmıştır); Makine ve Otomotiv ihracatında ise azaldığını söylemek mümkündür (özellikle güçlü Rus otomotiv sektörü nedeniyle Belarus'un Gümrük Birliği'ne otomotiv sektörün ihracatı yaklaşık iki katına gerilemiştir).

DYY girişleri konusunda yapısal ve coğrafik yapının değişiminde kayda değer gelişmenin olduğunu söylemek güçtür. Birlik öncesi olduğu gibi Belarus'un 'ana yatırımcısı' Rusya'dır. Ayrıca Belarus ve Rusya arasındaki sıkı siyasi ilişkiler olması nedeniyle Gümrük Birliği'ne nazaran Rus ekonomisinde yer alan gelişmeler Belarus ekonomisinde de önem taşımaktadır.

Ortak gümrük tarifesinin uygulanması söz konusuysa, Belarus tarifelerinin %75'i ortak gümrük tarifeler ile uyumlu olmuştur. Fakat, özellikle otomotiv sektöründe artan ithalat vergisi olumsuz etkilere yol açmıştır. Örneğin, 2018 yılında 'Kara Nakil Vasıtaları (Demiryolu Veya Tramvay Taşıtları Hariç) Ve Bunların Aksam, Parça Ve Aksesuarları' grup çerçevesinde üçüncü ülkelerden gelen ithalatın 2009 yılına göre yaklaşık 344 milyon ABD doları azaldığı görülmektedir.

Genel olarak Gümrük Birliği çerçevesinde Belarus için sorun ve perspektifler tartışıldığında şunlar belirtilebilir:

- AEB içindeki Belarus ihracat-ithalat coğrafi olarak yeterince çeşitlendirilmemiştir: ana ticaret ortağı (Rusya) Belarus ihracat ve ithalatının %90'nı oluşturmaktadır;
- Belarus, AEB'nin DTÖ üyesi olmayan tek üyesidir. Dolayısıyla genel Belarus ekonomik profili için ve üçüncü ülkeler ile yapılan ticaret için ek ticaret engellerinin var olması olumsuz etkilerden biridir. Fakat belirtmek gerekir ki, Belarus yaklaşık 27 yıl boyunca DTÖ'ne katılma sürecindedir. Ancak özellikle tarım sektöründe

yapılan devlet müdahalesi, ihracat ve ithalat sınırlanması, iç siyasi sorunlar gibi eylemler DTÖ'ne katılmak için engel olarak görünmektedir. Ayrıca, AEB ortaya çıktıktan sonra, tarife konusunda AEB çerçevesinde uygulanan tarife politikası ön plana çıkmaktadır. Buna ek olarak, özellikle Ermenistan ve Kırgızistan'da ortaya çıkan olumsuz etkiler (genel olarak tarım sektörü söz konusu) nedeniyle Belarus 'DTÖ'ne katılması olumlu veya olumsuz sonuçlara daha çok yol acar?' sorusuna cevap vermektedir.

- AEB çerçevesinde uygulanan tarife dışı engeller, malların ve hizmetlerin dolaşımını olumsuz etkilemektedir. Belarus için, AEB'nin en entegre ekonomi olarak, bu tür kısıtlamaların kaldırılması daha çok önem taşımaktadır

Son olarak, 2020 yılı boyunca Belarus Avrasya Ekonomik Birliği'n başkanlık etmiştir. Belarus'un Birlik için önerilen ana hedeflerinden biri uluslararası alanda BDT, ASEAN, Avrupa Birliği, MERCOSUR, DTÖ, OECD dahil olmak üzere uluslararası kuruluşlar ve dernekler ile işbirliğinin teşvik edilmesidir. Fakat 2020 yılına bakıldığında önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi, COVID-19 hastalığı sadece Belarus için değil tüm Dünya için olumsuz iktisadi etkilere neden olmuştur. Fakat bunun yanı sıra, Ağustos 2020 yılı itibariyle Belarus'ta siyasi kriz var olması söz konusudur. Cumhurbaşkanı seçimlerden sonra ortaya çıkan kriz Belarus için yeni 'yaptırımlara' da sebep olmuştur.

Ekim 2020 yılı itibariyle Avrupa Birliği üç 'yaptırım paketi' uygulamıştır. İlk 'yaptırım paketi' 40 kişilik listeden oluşan Devlet görevlilerine (genel olarak İçişleri Bakanlığı, Devlet Güvenlik Komitesi'nin temsilcileri) ilişkindi. İkinci paket, Alexander Lukaşenko (Cumhurbaşkanı) ve 14 üst düzey yetkililere AB'ye girişinin yasaklanması idi. Üçüncü paket ise (AB'ye girişinin yasaklanması, banka hesaplarının dondurulması) 'Agat – Elektromekanik Fabrikası', 'Beltechexport', Belarus Cumhurbaşkanlığı Ofisinin

Ana Ekonomik Departmanı, Dana Holdings ve ‘Synesis’ dahil olmak üzere toplam 29 birey ve 7 tüzel kişiyi içermektedir.

AB ve ABD tarafından uygulanan yaptırımlar ve siyasi kriz sonucunda, Belarus yeni krediye ihtiyaç duymuş. Eylül 2020 yılında Belarus 1,5 milyar ABD dolarlık kredi (Rusya’dan 1 milyar ABD doları ve Avrasya İstikrar ve Kalkınma Fonu’ndan 500 milyon ABD doları) alacağını açıkladı.

Böylece, uluslararası alanında Avrasya Ekonomik Birliği’nin 2020’deki hedeflerini arka plana geçtiği söylenebilir. Ancak Belarus’un, Avrasya Ekonomik Birliği’ne yüksek derecede entegre olması nedeniyle Birliği’n geliştirilmesine olan ilgisini sürdürüleceği belirtilebilir. Belarus’un Avrasya Ekonomik Birliği’nden çıkması durumunda ise ‘zincir’ gibi olumsuz etkileri ortaya çıkabilir. Örneğin, ithalat vergilerinin geri getirilmesi Belarus mallarının rekabet gücünü olumsuz etkileyebilir (özellikle Rus satış pazarında ciddi kayıplar olabilir). Rekabet gücünün azalması ise satış pazarlarının kaybetmesine yol açar. Satış pazarlarının kaybetmesi ise döviz gelirlerini azaltacaktır. Döviz eksikliği durumunda ithalat malları için ödeme sorunu ortaya çıkabilir. İthalat mallarının azalması (özellikle hammadde ürünleri) üretim kapasitesinde azalmaya neden olabilir. Dolayısıyla Belarus’un Avrasya Ekonomik Birliği’nden çıkması durumunda ekonomik büyümede ciddi yavaşlamalar ortaya çıkabilir.

Böylece, Belarus ekonomisi için gelecek döneminde Avrasya Ekonomik Birliği’nin üyeliğine devam edilmesi olumlu olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçay, B.Özcelik, G. (Editör), (2012), “**Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Birliği Serbest Dolaşım ve Politikalar**”, Seckin Yayıncılık
- Assessing the Impact of Non-Tariff Barriers in the EEU: Results of Enterprise Surveys**, 2015, **Report No 30, Saint Petersburg**: Eurasian Development Bank Centre for İntegration Studies, <https://eabr.org/en/analytics/integration-research/cii-reports/assessing-the-impact-of-non-tariff-barriers-in-the-eeu-results-of-enterprise-surveys/>, Erişim Tarihi: 07.04.2020.
- Atık, H., (1998), “**Serbest Bölge ve Türkiye’de Serbest Bölgeler**”, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş
- Bakkalci, A., 2016, “Avrupa Birliği ile Türkiye Arasında Gerçekleştirilen Gümrük Birliğinin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkileri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** No 17, s. 39-53.
- Balassa, B. (1961)\. “**The Theory of Economic Integration**”, Homewood, Illionois,: Richard D. Irwin, INC.
- Balassa, B., 1974, “Trade Creation and Trade Diversion in the European Common Market: An Appraisal of the Evidence”, **The Manchester School of Economic and Social Studies**. Vol. 42(2), pp 93-135.
- Baldwin, R., 1993, “A Domino Theory of Regionalism”, **NBER Working Paper No. W4465**
- Bayar, .F., 2008, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, T.C. Seul Büyükelçiliği**, ss.25-34.
- Bayraktutan, Y; (2013), “**Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri Bölgeselleşme ve Küreselleşme**” (7. Baskı), Ankara: Nobel Yayınları.

- Bhagwati, J. N., 1971 (September), "Trade-Diverting Customs Unions and Welfare Improvement: a Clarification", **The Economic Journal**, , Vol. 81(323), pp.580-587.
- Bhagwati, J., 1993. "Regionalism and Multilateralism: An Overview". In **New Dimensions in Regional Integration**, edited by Jaime de Melo and Arvind Panagariya, New York: Cambridge University Press, pp 22–51.
- Bhagwati, J., Panagariya, A., 1996, "The Theory of Preferential Trade Agreements: Historical Evolution and Current Trends", **The American Economic Review**, **86(2)**, pp 82-87.
- Cadot, O.; Malouche, M.; Saez, J., S., 2012, "**Streamlining Non-Tariff Measures : A Toolkit for Policy Makers**" (English), Washington, DC: World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/838151468161100895/Streamlining-non-tariff-measures-a-toolkit-for-policy-makers>, Erişim Tarihi: 03.04.2020
- Carneiro, F, 2013 (February), "What Promises Does the Eurasian Customs Union Hold 141lütene Future?", **Economic Premise No 108**, The World Bank.
- Chubrik, A., 2004,, "Ten Years of GDP Growth In Belarus: Factors and Prospects", **Ekovest** 4, pp 454–474.
- Chubrik, A., Tochitskaya, I. (edit), (2005), "**The Main Trends in the Belarusian Economy in The Post-Soviet Period. Belarus' Accession To The Wto: Problems and Prospects**", Minsk: Ravnodenstvie.
- Cooper, C.A., Massell, B.F,1965, "Toward a General Theory of Customs Unions for Developing Countries", **The Journal of Political Economy**, Vol/ 73, pp.461-476.
- Çak, D., Çak, M.,2007, "**Gümrük Birliği'nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi**", İstanbul Ticaret Odası Yayını,

- De Souza, L., 2011 (January), “An Initial Estimation of the Economic Effects of the creation of the EurASEC Customs Union on its members”, **Economic Premise No 108**, The World Bank.
- Ekin, N., (1999), “**Küreselleşme ve Gümrük Birliği**”, İstanbul Ticaret Odası Yayını,
- El-Agraa, A., (1984), “**Trade Theory and Policy Some Topical Issues**”, UK: Palgrave Macmillan
- El-Agraa, A. (ed.) (1994). “**The Economics of the European Community**”, New York: Harvester Wheatsheaf.
- El-Agraa, A. (ed.), (1997), “**Economic Integration Worldwide**”, London: Macmillan/
- Isakova, A., Koczan, Z., Plekhanov, A., 2013, “How Much Do Tariffs Matter? Evidence From the Customs Union of Belarus, Kazakhstan and Russia”, **European Bank for Reconstruction and Development**, Working Paper No. 154.
- Johnson, H., 1975, “A note on Welfare –Increasing Trade Diversion”, **The Canadian Journal of Economics** 8(1), pp 117-123/
- Knobel, A., Vakulchuk, R., 2018 (April), “Impact of Non-Tariff Barriers on Trade Within the Eurasian Economic Union”, **Post Communist Economies** 30(184), pp 1-23
- Kreinin, M., 1961 (June), “Effect of Tariff Changes on the Prices and Volumes of Imports”, **American Economic Review**, LI, pp 310-324
- Kreinin, M., 1964 (April), “On the Dynamic Effects of a Customs Union,” **Journal of Political Economy** 72, No. 2, pp 193-195.
- Kreinin, M., Plummer, M. Et al, (2002), “**Economic Integration and Development. Has Regionalism Delivered for Developing Countries ?**”, Cheltenham: Edward Elgar

- Lipsey, R. G., Lancaster, K., 1956-1957, "The General Theory of Second Best", **The Review of Economic Studies**, Vol. 24, Issue 1, pp 11-32.
- Lipsey, R. G., 1957 (February), "The Theory of Customs Unions: Trade Diversion and Welfare". **Economica**, New Series 24, pp 40-46.
- Lipsey, R. G., 1960, "The Theory of Customs Unions: A General Survey", **The Economic Journal**, Vol.70 (279), pp 496-513.
- Lipsey, R.G., (1968), "**The Theory of Customs Unions: A General Survey**", in Richard E. Caves and Harry G. Johnson (eds.), Readings in International Economics, London:, George Ailen and Un\vin Ltd.
- Machlup, F, (1977), "**A History of Thought on Economic Integration**", New York: Columbia University Press.
- Mathis, J., (2002), "**Regional Trade Agreements in the GATT/WTO: I XXIV and the Internal Trade Requirement**", The Hague: T.M.C. Asser Press.
- Meade, J., (1955), "**The Theory of Customs Unions**", Amsterdam: North Holland Publishing Company.
- Molle, W., (1990), "**The Economics of European Integration, (Theory, Practice, Policy)**", Aldershot, England: Dartmouth Publishing Company Limited,
- Myrdal, K.G., (1956), "**An International Economy, Problems and Prospects**", New York: Harper and Brothers.
- Pelkmans, J., 1986 (June), "Economic Theories Of Integration Revisited", **Journal Of Common Market Integrations**, Vol:18, No:4, 334
- Pelkmans, J.,(2006), "**European Integration: Methods and Economic Analysis**", Financial Times Prentice Hall.
- Robson, P., (1984). "**The Economics of International Integration**", London: George Allen & Unwin Ltd.

- Robson, P/ (1987), **The Economics of International Integration**, London: Allen and Unwin.
- Robson, P., (1998), **“The Economics of International Integration”**, London: Routledge
- Shopina, I., 2008, “Benefits of Large and Small Countries from ASEAN Integration”, **Prostranstvennaya Ekonomika**, No 3, pp 86-96.
- Shymilo-Tapiola, O., 2012 (October), “The Eurasian Customs Union: Friend or Foe of the EU// **Carnegie Europe**.
- Tarr, D., 2015, “The Eurasian Economic Union of Russia, Belarus, Kazakhstan, Armenia, and the Kyrgyz Republic: Can It Succeed Where Its Predecessor Failed?”, **Eastern European Economics**, 54 (1), pp 1-22.
- Tinbergen, J., (1962), **“Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy”**, New York: The Twentieth Century Fund.
- Tochitskaya, I. 2010, “Customs Union between Belarus, Kazakhstan and Russia: Economical Effects for Belarus”, **GET Belarus, Analitical papers PP/02/**, Minsk
- Viner, J. (1950), **“The Customs Union Issue”**, New York: Carnegie Endowment for International Peace.
- Vinokurov., E. Et al, (2017), **“Eurasian Economic Union”**, Eurasian Development Bank, <https://eabr.org/analytics/integration-research/cii-reports/evraziyskiy-ekonomicheskiy-soyuz/>, Erişim tarihi: 10.03.2020.
- Vinokurov, E., (2018), **“Introduction to the Eurasian Economic Union”**, London and New York: Palgrave Macmillan.
- Wacziarg, R., 2001,. “Measuring the Dynamic Gains from Trade”. **The World Bank Economic review**, 15(13), pp 393-42.
- Yeats, A., 1997 (February), “Does MERCOSUR’s Performance Raise Concerns ‘trade arrangements about the Effects of Regional Trade Arrangements?’”, **The World**

İNTERNET KAYNAKLARI

0,02% World's FDI, Belgazeta №42 (612), 2007 (October),
http://www.belgazeta.by/ru/2007_10_22/ekonomika/15051/, Erişim Tarihi:
03.03.2020/

Avrasya Ekonomik Birliği Gümrük Kanunu (Avrasya Ekonomik Birliği Gümrük
Kanunu Antlaşması Ek 1), Avrasya Ekonomik Birliği,
https://docs.eaeunion.org/docs/ru/01413569/itia_12042017, Erişim Tarihi:
20.02.2020.

Avrasya Ekonomik Komisyonu <http://www.eurasiancommission.org/>, Erişim Tarihi:
13.05.2020

Belarus Has Reduced the List of Special Importers of Alcohol Products, .2020
(January), **Economics,** [https://naviny.by/new/20200104/1578159826-v-
belarusi-sokrashchen-spisok-specimporterov-alkogolnoy-produkcii](https://naviny.by/new/20200104/1578159826-v-belarusi-sokrashchen-spisok-specimporterov-alkogolnoy-produkcii), Erişim
Tarihi: 02.02.2020.

Consolidated budget, Ministry of finance of the Republic of Belarus,
<http://www.minfin.gov.by/en/> , Erişim Tarihi: 08.05.2020.

Country Profile, UNCTADSTAT, [https://unctadstat.unctad.org/countryprofile/en-
gb/index.html](https://unctadstat.unctad.org/countryprofile/en-gb/index.html) , Erişim Tarihi: 20.04.2020.

Distribution of Customs Duties in the EAEU: Minsk Demands Justice,

Elimination of Non-Tariff Barriers in the EAEU: Assessment of Economic Effects, 2015,
Report No 29, **Eurasian Development Bank Centre for İntegration Studies**
http://eabr.org/e/research/centreCIS/projectsandreportsCIS/index.php?id_4=47864
&, Erişim Tarihi: 10.02.2020.

Eurasian Economic Union Statistics, Eurasian Economic Commission,
[http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/union_stat/
Pages/default.aspx](http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/union_stat/Pages/default.aspx) , Erişim Tarihi: 10.05.2020.

Federal State Statistic Service, Russia, <https://eng.gks.ru/folder/11335> , Erişim Tarihi:
15.04.2020.

GATT Agreement, **World Bank**,
https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47.pdf, Erişim Tarihi::
15.08.2019.

GATT Bilgilendirme Rehberi, 2009, Gelir İdaresi Başkanlığı,
<https://www.gib.gov.tr/node/102852> . Erişim Tarihi: 20.08.2019.

Gümrük Birliği, AB ile Türkiye Arasındaki Ticareti Desteklemek, Avrupa Birliği
Türkiye Delegasyon, [https://www.avrupa.info.tr/tr/gumruk-birligi-ab-ile-turkiye-
arasindaki-ticareti-desteklemek-52](https://www.avrupa.info.tr/tr/gumruk-birligi-ab-ile-turkiye-arasindaki-ticareti-desteklemek-52) , Erişim Tarihi:12.10.2019.

Gümrük Birliği, T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığıö
https://www.ab.gov.tr/gumruk-birligi_46234.html , Erişim Tarihi: 09.02.2020
<https://nmnby.eu/news/analytics/6910.html>, Erişim Trihi:12.12. 2020.

Indicators, Trading Economics, <https://tradingeconomics.com/indicators>, Erişim Tarihi:
19.04.2020.

İnternational Trade Statistics, İnternational Trade Centre
<http://www.intracen.org/itc/market-info-tools/trade-statistics>, Erişim Tarihi:
10.05.2020.

Kazakhstan's Unemployment Rate Planned To Be Reduced To 4.5%, 2019 (Temmuz),
: <https://regnum.ru/news/economy/2665928.html>, Erişim Tarihi: 11.02.2020.

Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan Statistics committee,
<https://stat.gov.kz/undefined?lang=en> , Erişim Tarihi: 16.04.2020.

- Monetary And Financial Statistics, National Bank of the Republic of Belarus,**
<https://www.nbrb.by/engl/statistics/monetarystat/centralbanksurvey>, Erişim Tarihi:
02.05.2020.
- OECD. Stat <https://stats.oecd.org/> , Erişim Tarihi: 03.05.2020.
- Reports on the results of foreign trade of the EAEU countries, Eurasian Economic
Commision,
http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tradestat/analytics/Pages/default.aspx , Erişim Tarihi: 04.05.2020.
- Reports on the results of internal trade of the EAEU countries, Eurasian Economic
Commision,
http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tradestat/analytics/Pages/default.aspx , Erişim Tarihi: 11.05.2020.
- The Fact Book, Central Intelligence Agency,
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> , Erişim Tarihi:
01.05.2020.
- The Global Competitiveness Report 2012–2013, erişim
http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf, Erişim Tarihi: 02.03.2020.
- The Global Competitiveness Report 2013-2014, World Economic Forum,
http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf, Erişim Tarihi: 02.03.2020.
- The Global Competitiveness Report 2015-2016, World Economic Forum,
http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf , Erişim Tarihi: 03.03.2020.

The Global Competitiveness Report 2019, World Economic Forum,
http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf,
Erişim Tarihi: 03.03.2020.

Treaty on the Eurasian Economic Union, **Eurasian Economic Union**
<https://docs.eaeunion.org/ru-ru/Pages/DisplayDocument.aspx?s=bef9c798-3978-42f3-9ef2-d0fb3d53b75f&w=632c7868-4ee2-4b21-bc64-1995328e6ef3&l=540294ae-c3c9-4511-9bf8-aaf5d6e0d169&EntityID=3610>,
Erişim Tarihi: 10.05.2020.

Türkiye-AB Gümrük Birliği, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı,
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa> , Erişim Tarihi: 13.02.2020

UN Comtrade Database <https://comtrade.un.org/> , Erişim Tarihi: 11.05.2020.

Why in 20 Years Russia Has Not Moved from Stagnation to Development,
Vedomosti, 2019 (October), Ekonomika,
<https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2019/10/08/813068-20-let-stagnatsii>, Erişim Tarihi: 05.01.2020.

World Bank Open Data <https://data.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 07.05.2020.

World Integrated Trade Solution (WITS), World Bank, <https://wits.worldbank.org> ,
Erişim Tarihi: 03.05.2020.

World Trade Organisation (Reference Material), Moscow 2004, prepared by Russian
Union of Industrialists and Entrepreneurs,
<http://www.rgwto.com/upload/contents/323/WTO.doci>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

Tablo E1. DTÖ'nün Kurulması Yolunda Müzakereler

Dönem ve dönem odak noktaları	Müzakereler-	Yıl	Katımcıların Sayısı	Müzakerelerin önemli etkileri
1947-1950* *Bu dönemde belirli ürünlerin üzerindeki gümrük tarifelerinin düşürülmesi hedeflenmiştir.	Cenevre Müzakereleri	1947	23 ülke	Tariflerde önemli düzenlemeler ve indirimler gerçekleştirilmiştir. Müzakere yöntemi olarak 'madde bazı' esas alınmıştır. Bu yöntemle göre taraflar birbirine 'istek ve öneri listeleri' sunmaktadır. Buradaki esas nokta en büyük üretici olan ülkenin önerilerinin dikkate alınmasıdır. Bu öneriler ise önce iki ülke arasında belirlenmekte, sonra ise diğer ilgili ülkelere verilmektedir. Müzakerelerin sonucunda 10 milyar dolar bir ticaret hacmi etkilenmiş ve tariflerde %35 dolayında indirim gerçekleştirilmiştir
	Annecy Müzakereleri	1949	33 ülke	GATT'a 10 ülkenin katılımını sağlamıştır. Bunlar Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Finlandiya, Yunanistan, Haiti, İtalya, Liberya Cumhuriyeti, Nikaragua, İsveç Ve Uruguay.
	Torquay Müzakereleri	1950	34 ülke	Türkiye'nin GATT'a katılımı ile ilgili görüşmeler yapılmıştır. 1953 yılında Türkiye anlaşmayı imzalamıştır..
	Cenevre Müzakereleri	1956	22 ülke	Tarifelerin indirilmesi, gelişmekte olan ülkelere dayalı olarak stratejilerin geliştirilmesi, onların üyelik konumlarının geliştirilmesi.

Tablo E1. DTÖ'nün Kurulması Yolunda Müzakereler

1959-1979* *tarifelerin indirilmesi, dış ticaret üzerindeki tarife dışı düzenlemeler tartışılmıştır	Dillon's Round	1960- 1961	45 ülke	Tarifelerin daha da indirilmesi. ABD ile 15 ülkeye aralarındaki ikili müzakerelerin sonucunda 2 milyar dolar dolayında bir ticaret hacmini kapsayan mal grubu için taviz verilmiştir
	Kennedy Round	1962- 1967	48 ülke	İlk kez tarifelerin indirilmesi belirli mallar üzerine değil, genel olarak tarifelerin indirilmesi vurgulanmıştır. Anti-damping Anlaşması (ABD Kongresi reddetmiştir)
	Tokyo Müzakereleri	1973- 1979	99 ülke	Tarife dışı ticaret engellerinin kaldırılması. Sanayi malları üzerindeki tarifelerin indirilmesi. GATT sisteminin genişletilmesi.
1986-1994 fikri mülkiyet, hizmetler, sermaye ve tarım gibi yeni alanları ile GATT 'ın genişletilmesi; Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması	Uruguay Müzakereleri	1986- 1994	125 ülke	Dünya Ticaret Örgütü kurulmuştur.

Tablo E2. RO ve RCA endekslerin 11 ürün grubunun dış ticaret verileri 2009 ve 2018 yılı, mln ABD doları

	EX CU		IMP CU		EX ROW		IMP ROW		EX TOTAL		IMP TOTAL		EX WORLD	
	2009	2018	2009	2018	2009	2018	2009	2018	2009	2018	2009	2018	2009	2018
“02”	463,94	801,94	0,92	28,21	0,16	26,26	79,28	99,89	464,10	828,20	80,20	128,10	88.129,30	13.5244,50
“11”	13,25	31,32	31,29	25,23	0,95	15,58	10,81	8,47	14,20	46,90	42,10	33,70	13.925,90	18.790,30
“15”	10,93	106,24	55,97	98,29	52,77	110,66	77,83	86,61	63,70	216,90	133,80	184,90	66.517,50	84.413,70
“17”	159,27	165,06	8,91	59,75	91,53	38,14	5,19	41,45	250,80	203,20	14,10	101,20	34.812,50	38.495,70
“27”	23,31	100,91	11164,47	11011,42	7953,99	8376,39	127,43	74,18	7977,30	8477,30	11291,90	11085,60	1.771.590,00	2.082.514,00
“39”	388,92	757,46	377,43	808,09	159,38	327,04	618,67	883,21	548,30	1084,50	996,10	1691,30	391.479,90	626.179,70
“76”	70,50	120,29	107,01	258,13	22,80	71,01	88,29	104,86	93,30	191,30	195,30	362,99	112.857,70	191.426,70
“84”	927,31	1101,10	580,40	1085,15	256,79	297,90	2595,60	2594,05	1184,10	1399,00	3176,00	3679,20	1.512.482,00	228.234,40
“85”	390,21	837,55	325,06	1092,64	127,29	205,75	922,64	1456,86	517,50	1043,30	1247,70	2549,50	1.607.045,00	2.747.375,00
“87”	792,52	1828,87	153,54	1251,77	641,98	817,83	1321,96	963,53	1434,50	2646,70	1475,50	2215,30	848.953,70	1.495.530,00
“90”	86,81	191,49	69,91	189,39	111,79	152,91	292,89	499,51	198,60	344,40	362,80	688,90	395.794,90	614.785,70
		BLR TOTAL EX CU		BLR TOTAL EX ROW		BLR TOTAL EX		TOTAL EX WORLD						
		2009	2018	2009	2018	2009	2018	2009		2018				
		7032	13932	14272	19975	21304	33907	12346277		18739914,10				

Kaynak: UN COMTRADE, Belstat

nerde EX CU – Belarus’un Gümrük Birliği’ne yapılan ihracat; İMP CU – Belarus’un Gümrük Birliği’nden yapılan ithalat; EX ROW – Belarus’un üçüncü ülkelere yapılan ihracat; İMP ROW – Belarus’un üçüncü ülkelere yapılan ithalat; EX TOTAL- Belarus’un toplam ihracatı; İMP TOTAL – Belarus’un toplam ithalatı; EX WORLD – Dünya İhracatı

‘02’ ‘Et ve yenilen sakatat’; ‘11’ ‘Değirmencilik ürünleri; malt; nişasta; inülin; buğday 151lütene’; ‘15’ ‘Hayvansal Veya Bitkisel Katı Ve Sıvı Yağlar Ve Bunların Parçalanma Ürünleri; Hazır Yemeklik Katı Yağlar; Hayvansal Veya Bitkisel Mumlar’; ‘17’ ‘Şeker Ve Şeker Mamulleri’; ‘27’ ‘Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar Ve Bunların Damıtılmasından Elde Edilen Ürünler; Bitümenli Maddeler; Mineral Mumlar’; ‘39’ ‘Plastikler Ve Mamulleri’; ‘76’ ‘Alüminyum Ve Alüminyumdan Eşya; ‘84’ ‘Nükleer Reaktörler, Kazanlar, Makineler, Mekanik Cihazlar Ve Aletler; Bunların Aksam Ve Parçaları’; ‘85’ ‘Elektrikli Makine Ve Cihazlar Ve Bunların Aksam Ve Parçaları; Ses Kaydetmeye Ve Kaydedilen Sesi Tekrar Vermeye Mahsus Cihazlar; Televizyon Görüntü Ve Seslerinin Kaydedilmesine Ve Kaydedilen Görüntü Ve Sesin Tekrar Verilmesine Mahsus Cihazlar Ve Bunların Aksam, Parça Ve Aksesuarı’; ‘87’ ‘Kara Nakil Vasıtaları (Demiryolu Veya Tramvay Taşıtları Hariç) Ve Bunların Aksam, Parça Ve Aksesuarları’; ‘90’ ‘Optik Alet Ve Cihazlar, Fotoğraf, Sinema, Ölçü, Kontrol, Ayar Alet Ve Cihazları, Tıbbi Veya Cerrahi Alet Ve Cihazlar; Bunların Aksam, Parça Ve Aksesuarı’

Tablo E3. Belarus'un Avrasya Ekonomik Birliği ile Yapılan Dış Ticaret, mln ABD doları

	Rusya'ya	Rusya'dan	Kazakistan'a	Kazakistan'dan	Ermenistan'a	Ermenistan'dan	Kırgızistan'a	Kırgızistan'dan	Gümrük Birliği	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
2000	3710,1	5604,7	19,6	44,9					3729,7	5649,6
2001	3962,7	5437,9	28,5	8,4					3991,2	5446,3
2002	3977,1	5922,3	39,1	14,9					4016,2	5937,2
2003	4879,9	7601,9	68,1	13,0					4948,0	7614,9
2004	6485,0	11219,2	121,3	23,5					6606,3	11242,7
2005	5715,8	10118,2	183,5	31,1					5899,3	10149,3
2006	6845,3	13099,1	259,4	74,4					7104,7	13173,5
2007	8878,6	17204,9	361,4	151,7					9240,0	17356,6
2008	10551,9	23507,4	365,2	171,8					10917,1	23679,2
2009	6718,5	16726,3	313,4	74,9					7031,9	16801,2
2010	9953,0	18080,6	464,8	405,8					10417,8	18486,4
2011	14508,6	24930,2	674,0	137,0					15182,6	25067,2
2012	16308,9	27550,9	806,9	119,0					17115,8	27669,9
2013	16837,5	22904,9	870,4	82,4					17707,9	22987,3
2014	15181,0	22190,2	879,4	87,4					16060,4	22277,6
2015	10398,4	17143,2	525,1	49,4	27,8	7,6	55,4	4,0	11006,7	17204,2
2016	10950,2	15311,1	363,9	55,4	22,0	10,1	48,7	4,6	11384,8	15381,2
2017	12900,8	19603,9	592,3	97,1	34,5	8,2	123,5	6,6	13651,1	19715,8
2018	12990,7	22625,1	783,5	112,3	37,5	12,6	120,5	10,6	13932,2	22760,6
2019	13573,9	21989,2	823,9	154,9	52,6	20,1	98,6	8,3	14549	22172,5

Kaynak: AEK

Tablo E4. Belarus, Rusya ve Kazakistan DYY Girişlerin Dünya Çapında Karşılaştırılması, 2000-2018 dönemi, mlr ABD doları

Yıl	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Belarus	0,12	0,31	1,88	1,39	4,00	1,43	2,23	1,83	1,67	1,24	1,28	1,47
Kazakistan	1,28	1,97	13,24	11,55	13,97	13,34	10,32	8,49	4,06	8,51	4,67	3,82
Rus Federasyonu	2,65	14,38	27,75	31,67	36,87	30,19	53,40	29,15	11,86	37,18	25,95	13,33
Dünya	1356,61	948,59	1172,23	1365,11	1561,35	1470,33	1431,16	1357,24	2033,80	1918,68	1497,37	1297,15
ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)	21,75	42,74	41,39	112,98	85,91	112,09	118,13	129,36	114,23	116,76	144,17	148,65
CIS (Commonwealth of Independent States)	4,64	19,48	50,09	51,85	63,24	51,94	73,50	49,91	26,85	55,19	37,53	23,26
EU 27(European Union)	680,30	470,51	386,75	362,64	434,76	376,46	345,03	265,62	635,84	556,12	340,57	277,64
MERCOSUR (Southern Common Market)	48,27	23,80	30,58	93,34	117,09	106,30	75,30	70,62	63,27	56,27	78,58	74,17
NAFTA (North American Free Trade Agreement)	399,05	156,48	184,49	253,79	294,90	264,10	319,29	290,26	547,31	538,65	334,18	323,04

Kaynak: UNCTAD

Tablo E5 -1. Belarus'un toplam ve Gümrük Birliği ile yapılan dış ticaret hacmi, 2000-2019 dönemi, mln ABD doları

Yıl	Toplam			Gümrük Birliği ile yapılan dış ticaret				Gümrük Birliği'nin payı,%		
	İhracat	İthalat	Hacim	İhracat	İthalat	Hacim	Açık	İhracat	İthalat	Hacim
2000	7326	8646	15972	3730	5650	9379	1920	50,9	65,3	58,7
2005	15979	16708	32687	5899	10149	16049	4250	36,9	60,7	49,1
2006	19734	22351	42085	7105	13174	20278	6069	36,0	58,9	48,1
2007	24275	28693	52968	9240	17357	26597	8117	38,1	60,5	50,2
2008	32571	39381	71952	10917	23679	34596	12762	33,5	60,1	48,1
2009	21304	28569	49873	7032	16801	23833	9769	33,0	58,8	47,8
2010	25284	34884	60168	10418	18486	28904	8069	41,2	53,0	48,0
2011	41419	45759	87178	15183	25067	40250	9885	36,7	54,8	46,1
2012	46060	46404	92464	17116	27670	44786	10554	37,1	59,6	48,4
2013	37203	43023	80226	17708	22987	40695	5279	47,6	53,4	50,7
2014	36081	40502	76583	16060	22278	38338	6217	44,5	55,0	50,1
2015	26660	30292	56952	11007	17204	28211	6198	41,3	56,8	49,5
2016	23416	27570	50986	11253	15366	26619	4112	48,1	55,7	52,2
2017	29240	34235	63475	13651	19716	33367	6065	46,7	57,6	52,6
2018	33907	38441	72348	13932	22762	36694	8830	41,1	59,2	50,7
2019	32937	39342	72279	14549	22172	36721	7623	44,2	56,4	50,8

Kaynak: AEK, Belstat

Tablo E5-2. Belarus'un Genel ve Gümrük Birliği ile yapılan dış ticaret karşılama oranı, 2000-2019 dönemi, %

	GENEL KARŞILAMA ORANI	GB'YE YAPILAN KARŞILAMA ORANI
2000	84,73%	66,0%
2001	89,92%	73,3%
2002	88,22%	67,6%
2003	86,05%	65,0%
2004	83,52%	58,8%
2005	95,64%	58,1%
2006	88,29%	53,9%
2007	84,60%	53,2%
2008	82,71%	46,1%
2009	74,57%	41,9%
2010	72,48%	56,4%
2011	90,52%	60,6%
2012	99,26%	61,9%
2013	86,47%	77,0%
2014	89,08%	72,1%
2015	88,01%	64,0%
2016	85,20%	74,0%
2017	85,40%	69,20%
2018	88,20%	61,20%
2019	83,70%	65,60%

Kaynak: AEK,Belstat, ITS

Tablo E6. Tarife Değişimi ve Üçüncü Ülkelerden Gelen İthalat Verilerinin Karşılaştırılması, 2009 ve 2018 yılı, mln ABD doları ve %

Ürün grubu	GB Ortak Gümrük Tarifesi uygulandıktan sonra tarife değişimi	IMP ROW		IMP TOTAL		2009 (IMP ROW payı)	2018 (IMP ROW payı)
		2009	2018	2009	20018		
02	Artan	79,28	99,89	80,2	128,1	98,85%	77,98%
11	Artan	10,811	8,47	42,1	33,7	25,68%	25,13%
76	Artan	88,29	104,86	195,3	362,99	45,21%	28,89%
87	Artan	1321,96	963,53	1475,5	2215,3	89,59%	43,49%
84	İndirilen	2595,6	2594,05	3176	3679,2	81,73%	70,51%
85	İndirilen	922,64	1456,89	1247,7	2549,5	73,95%	57,14%
90	İndirilen	292,89	499,51	362,8	688,9	80,73%	72,51%

Kaynak: UN COMTRADE, Belstat

IMP ROW – Belarus’un üçüncü ülkelere yapılan ithalat; IMP TOTAL – Belarus’un toplam ithalatı;

‘02’ ‘Et ve yenilen sakatat’; ‘11’ ‘Değirmencilik ürünleri; malt; nişasta; inülin; buğday 156lütene’;
‘76’ ‘Alüminyum Ve Alüminyumdan Eşya’; ‘84’ ‘Nükleer Reaktörler, Kazanlar, Makineler, Mekanik Cihazlar Ve Aletler; Bunların Aksam Ve Parçaları’; ‘85’ ‘Elektrikli Makine Ve Cihazlar Ve Bunların Aksam Ve Parçaları; Ses Kaydetmeye Ve Kaydedilen Sesi Tekrar Vermeye Mahsus Cihazlar; Televizyon Görüntü Ve Seslerinin Kaydedilmesine Ve Kaydedilen Görüntü Ve Sesin Tekrar Verilmesine Mahsus Cihazlar Ve Bunların Aksam, Parça Ve Aksesuarları’; ‘87’ ‘Kara Nakil Vasıtaları (Demiryolu Veya Tramvay Taşıtları Hariç) Ve Bunların Aksam, Parça Ve Aksesuarları’; ‘90’ ‘Optik Alet Ve Cihazlar, Fotoğraf, Sinema, Ölçü, Kontrol, Ayar Alet Ve Cihazları, Tıbbi Veya Cerrahi Alet Ve Cihazlar; Bunların Aksam, Parça Ve Aksesuarı’

ÖZET

Aliyeva Siavil, Gümrük Birliği'nin İktisadi Etkiler: Belarus Örneği, Yüksek Lisans

Tezi, Danışman Prof. Dr. N.Semih Öz, Ankara 2020

Bir taraftan Avrupa Birliği gibi entegrasyon oluşumunun başarısı, diğer taraftan ortak ekonomik ve siyasi 'geçmiş' nedeniyle ortaya çıkan Avrasya Ekonomik Birliği, eski 157'lüden ülkeleri için önemli bir adımdır. Söz konusu Avrasya Ekonomik Birliği'nin etkileri günümüzde büyük önem taşımaktadır.

2010 yılında kurulan Belarus, Rusya ve Kazakistan arasında Gümrük Birliği, 2015 yılı itibarıyla Ermenistan ve Kırgızistan katılımı ile Avrasya Ekonomik Birliği yeni fakat önemli bir entegrasyon örgütüdür. Birlik çerçevesinde iyi gelişmiş bir kurumsal ortam yardımıyla ortak dış gümrük tarifesi ve ortak bir işgücü piyasası sürdürülmektedir. Fakat olumlu sonuçların yanı sıra Rusya'nın baskın konumu, bazı siyasi rejimlerin otoriter doğası, petrol ve doğal gaz ihracatına bağımlılık gibi sorunlardan dolayı Avrasya Ekonomik Birliği ile ilgili eleştiriler bulunmaktadır.

Bu çalışma, Avrasya Ekonomik Birliği'nin oluşum süreci, üye devletlerinin makroekonomik göstergelerinin değerlendirilmesi, Birlik öncesi ve sonrası GSYH, DYY, büyüme, tarifeler ve tarife dışı engeller ile ilgili verilerin karşılaştırılması, Belarus ekonomisi üzerinde ortaya çıkan statik ve dinamik etkilerin analizi dahil olmak üzere Gümrük Birliği oluşturduktan sonra Belarus ekonomisi üzerinde ortaya çıkan iktisadi etkilerinin ayrıntılı bir nitel ve nicel değerlendirmesini sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gümrük Birliği, Avrasya Ekonomik Birliği, Belarus, Rusya, Kazakistan, Statik ve Dinamik Etkileri, Ticaret Yaratma, Ticaret Saptırma, Ortak Gümrük Tarifesi, Tarife Dışı Engeller

ABSTRACT

The Eurasian Economic Union, which emerged on the one hand due to the success of the integration formation like the European Union and on the other hand due to the common economic and political 'past', is an important step for the former Soviet countries. Nowadays the analysis of the economic effects of the Eurasian Economic Union has an important meaning.

Established in 2010, the Customs Union between Belarus, Russia and Kazakhstan, as of 2015, with the participation of Armenia and Kyrgyzstan, the Eurasian Economic Union is a new but substantial regional organization. It has a well-developed institutional environment, which provides the implementation of common customs tariff and common labor market within the Union. But besides the positive results, there are criticisms about the Eurasian Economic Union due to problems such as Russia's dominant position, authoritarian nature of some political regimes, dependence on oil and natural gas exports.

This study included the analysis of formation process of the Eurasian Economic Union, evaluation of macroeconomic indicators of member states, comparison of data on GDP, FDI, growth, tariffs and non-tariff barriers before and after the Union, analysis of static and dynamic effects on the Belarusian economy. It provides a detailed qualitative and quantitative assessment of the economic effects that have occurred on the Belarusian economy after creating the Customs Union.

Keywords: Customs Union, Eurasian Economic Union, Belarus, Russia, Kazakhstan, Static and Dynamic Effects, Trade Creation, Trade Diversion, Common Customs Tariff, Non-Tariff Barriers